

Лингвистика и филологија

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ИДАЈЕ

А. БЕЛИЋ

УРЕЂУЈУ:

А. БЕЛИЋ, СТ. М. КУЉБАКИН, СТ. ИВШИЋ и ФР. РАМОВШ

11-13

1931-34

КЊИГА XI

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1931

О старословенским трпним придевима.

Увод.

Језик старословенских споменика проучаван је двојаким методом: описном и историско-упоредном. То проучавање ишло је напореда са развитком словенске филологије и упоредне индо-европске граматике. У прво време оно је обухватало у свестраној обради језик само појединих споменика односно граматичку систему старословенског језика на основу једног споменика. Тако је први обрадио старословенску граматику Копитар при издању Кључева зборника (1836) и после Востоков при издавању Остромирова јеванђеља (1843). Ширу систему свих језичких појава убрзо је дао Миклошич у својој *Laut- und Formenlehre* (1850). Тако је у главним потезима већ давно дата целокупна структура старословенског језика. Када је доцније дефинитивно установљен канон старословенских споменика, испитивање старословенског језика могло се кретати у строго одређеном кругу. Неоспорно је да је за карактеристику језика старословенских споменика потребна пре свега специјално обрада појединачних питања која пружају ти споменици. То испитивање има и нарочиту олакшицу и погодност баш у томе што је за разлику од осталих словенских језика материјал тачно ограничен, ма да, у исто време, та ограниченост грађе, ма како она била обилна, не допушта да се старословенски језик детаљно проучава у свима правцима.

Резултати који се добивају на основу проучавања језика старословенских споменика обично се односе не само на језик тих споменика, него се примењују и на језик првобитних оригинала из IX века.

То је нарочито случај са систематском граматиком старословенског језика. Реконструкција основног текста махом и не чини толико тешкоћа и има објективнију вредност од реконструисаних прасловенских облика, који се увек и морају бележити звездицом. Али је питање, да ли је уопште неопходно потребно

онакво издавање старословенских текстова какво траже Меје и Вајан у програму I конгреса словенских филолога у Прагу 1929. Они истичу важност оригиналног, првог превода који ће се добити на тај начин ако се узму у обзир и све доцније редакције старословенског језика. Јасно је да се тај посао не може извршити пре него што се беспрекорно издаду сви споменици и темељито испита језик у њима. Зато је тешко таква нормализована издања сврстати у „la première nécessité“ словенске филологије. Сем тога, реконструисани и „пречишћени“ текст, колико год би он био објективан, ипак би претстављао споредан извор за проучавање старословенског језика, тим пре што се до њега може доћи једино свестраном анализом језика сачуваних црквенословенских споменика.

Не треба нарочито истицати да још има не мали број питања која се тичу језика старословенских споменика на која се досада није обрађала шира пажња и ближе интересовање. Многи проблеми чекају на дубљу анализу, ма да, с друге стране, има све више покушаја да се да једна синтеза старословенских језичких појава. То показује леп број граматика старословенског језика које су се појавиле за последњих десетак година. То се не може рећи и за монографије о коме било питању из тога језика.

Задатак је ове расправе да пружи важнији материјал о трпним глаголским придевима у старословенском језику, да га групише онако као што је то примљено у радовима ове врсте, узимајући у обзир ради поређења пре свега *српскохрватски* језик, а затим, по потреби, и остале словенске језике. Закључци који се у овом раду наводе о трпним придевима оснивају се на материјалу који је систематски скупљен само из старословенских споменика. Код тих се разуме само т.зв. *канон* црквених књига. Према томе не спадају ту и поједине редакције, било бугарска, српскохрватска или руска.

Уз то нису баш сви споменици морали да буду равномерно искоришћени и за свако посебно питање о трпним придевима. Детаљније је обрађен онај материјал који пружају јеванђеља. То није учињено случајно, јер текст јеванђеља, који и за многа друга питања даје довољно грађе, згодан је нарочито стога што је његов грчки оригинал релативно још најприступачнији. Поређење са грчким помаже да се дође до тачнијих резултата о значењу и синтаксичкој употреби трпних придева.

Исту сврху имају и цитати из превода јеванђеља осталих словенских језика. На тај начин ова расправа има донекле и карактер историско-упоредни.

Сва четири кодекса узета су као једна целина, а на неким местима, где је то било потребно, узети су у обзир и варијанти.

Примери, који се даље наводе, подразумева се, из Маријина су јеванђеља, ако није друкчије истакнуто.

Облик и значење словенских трпних придева нису проучавани у једнакој мери. Лингвисте је интересовао готово само облик којим се и специјално позабавио Видеман, *Beiträge zur altbulg. Conjugation*. Тек у последње време јављају се дела у којима је опширније обрађено и значење трпних глаголских придева. То је расправа Х. Естерајхера о пољском трпном глаголском придеву и Б. Хавранека, француски резиме расправе о *Genere verbi*.

Материјал који се налази у досадашњим граматицама појединих словенских језика могао се употребити готово искључиво за сам *облик* трпних придева. Чак ни за ту сврху није тај материјал сасвим довољан. Да би резултати испитивања ипак имали општије значење, требало је понегде допунити материјалом црпеним из самих текстова.

Као што ће се видети даље, у томе има доста интересантних случајева који су остали незапажени код не једног историка језика. То се не односи само на значење и синтаксичку употребу, него и на сам облик трпних придева.

1. О материјалу у граматицама старословенског језика.

Све старословенске граматице имају једну заједничку особину: морфологија се у њима оснива већим делом на реконструкцији облика; они шта више нису увек добивени дедукцијом. Нема никакве сумње да такво мање или више априорно извођење старословенских парадигми, иако је можда корисно за лакшу оријентацију у старословенској морфологији, ипак може у много случајева да доведе до нетачног закључка о количини и начину употребе датих облика. Догађа се да су и ван парадигме стварани облици *ad hoc*.

Таквих реконструисаних облика може се наћи не само у граматицама мртвих језика, што је донекле разумљиво, иако не потпуно оправдано, већ и у описима граматичке системе кога живог језика или дијалекта. У том случају изведени облици доспели су у граматице савремених језика захваљујући доктринерским и традиционалним граматичким калупима. Један врло поучан пример наводи Љ. Стојановић за српскохрватски језик: „Сви граматичари почевши од Вука стављају у обрасцима

глаголских промена прошли партицип и од несвршених глагола, па тако сам радио и ја, али тражећи и сам градећи примере за њихову потврду, уверио сам се да се нигде не могу применити. Иако се могу градити од несвршених глагола: *везавши, ѿисавши* итд., употребити се могу само кад се од тих глагола направе свршени: *ѿвезавши, најисавши*“ (ЈФ VIII 7).

Ст. Куљбакин замера то исто Ј. Љос-у у рецензији његове Старословенске граматике: „Љосъ приводитъ вѣ качества примѣра несигматическаго аориста *рекъ реѣ* итд., хотя именно эти формы (отъ даннаго глагола) не засвидѣтельствованы“ (Slavia I 488).

Лако је разумети да се старословенски облици који нису документовани у споменицима не могу стављати у исту врсту са априорним облицима у описима живих говора. У првом случају априорност материјала да се утврдити, ако се проблематични облици не нађу ни у једном старословенском споменику; а релативно и није тешко. У другом случају, онај који ставља у питање извешан облик ослања се на живу реч, која је непресушан извор свих могућих језичких појава, и зато је тим и више могуће, а у исто време и потребно, да граматичар или дијалектолог забележи и ређе облике који иначе дају утисак вештачке реконструкције. Зато се дијалектолог не може од таквих замерака бранити истим аргументима као и граматичар-кодификатор старословенског језика где ништа нема научно објективне вредности *quod non est in actis*.

Закључци који се у овој расправи изводе и сви наведени облици оснивају се искључиво на материјалу који се налази у канону старословенских споменика. Преглед целокупног материјала који пружају ти споменици показује колико априорног и добивеног дедукцијом има у свима граматикама старословенским и код трпних глаголских придева.

Већ је Миклошич начинио у граматичи из 1850 ове облике трпног придева садашњег времена: *несомѣ грѣбомѣ некомѣ кльномѣ словомѣ двигномѣ негасомѣ мромѣ (!) горимѣ грѣнимѣ беромѣ имѣнимѣ дадомѣ коупоумѣ*. Да је Миклошич по својој вољи градио облике види се и из тога што је у граматичи из 1874 у парадигми глагола *мрѣти* место пређашњег *мромѣ* ставио партицип од сасвим другог глагола *трѣмѣ*.¹⁾ Шлајхер у граматичи 1852 поновио је неколико проблематичних облика²⁾ за Миклошичем, а и сам је

¹⁾ заправо би требало *тѣромѣ*, али и њега нема у споменицима.

²⁾ на пр. и *мромѣ* с. 297.

словенског језика који дају граматичари просто употребити за објективно разумевање правог стања ствари. И кад се одбије извештај број примера који се случајно не јављају у споменицима, опет остаје довољан број таквих облика који су врло сумњиви. Још једно. Ако се у обрасцима за глаголску промену наводе увек и оба трпна придева, онда би *eo ipso* требало да значи да су та два глаг. придева вероватно у подједнакој употреби. Из даљег излагања видеће се да то никако не одговара стварности. Зато и остају многи облици само као фикција појединих граматичара. У њиховим граматицима нема границе где је лингвистика а где филологија, сем ретких случајева као инстр. синг. *сѣнѣмъ или ном. плур. *камѣнѣ. Куљбакин у својим старословенским граматицима има само у франц. издању знак * код облика *двигномъ* у парадигми (Vieux slave 333), али у одељку о образовању трпних придева садашњег времена, где је облик *двигномъ* узет као тип, нема тога знака. У осталим издањима (рус., срп., чеш.) нема ни у првом случају звездице.

Старословенски споменици нису сви обрађени статички и статистички. Уз то нема још ни потпуног старословенског речника, односно индекса свих споменика. Кад тај посао буде извршен, онда ће и многа питања о границама употребе извесних облика несумњиво изгледати друкчије него данас.

Ма како Вондракова грамика била исцрпна по старословенском материјалу који се у њој налази, ипак има случајева који показују како и та најопширнија грамика не даје потпуни грамички опис старословенских споменика. То се види и на овом примеру: као ређи облици трпног придева прошл. вр. код глагола I врсте, 7 раздела наводе се примери са суфиксом *to, док облике са *eno В. сматра за нормалне („Sonst -ниѣ: кнѣнѣ... usw.“ с. 543). Међутим међу облицима на **-to* није забележен и облик *сѣтѣ* кога нема ни у одељку о промени глагола *сѣти* на стр. 542, међутим имамо *осѣта* Суп. 40₂₄ и *несѣта ѣнѣ* ib. 243₈. Тај облик не наводи ни Видеман ни Меје *Études sur l'étym.* с. 300, који иначе набраја све облике са суфиксом *to.

2. Облик трпних придева.

Ойшше найомене.

У старословенским споменицима разликујемо два типа трпних глаголских придева. Један који карактерише суфикс *то додат основи садашњег времена и други, који има суфиксе *то или *(*e*)*но*

додаване првобитно само основи неодређеног начина, односно прошлог времена. Према тим основама зваћемо први — трпни глаг. придевом садашњег времена, а други — прошлог времена.

Савремени словенски језици разликују се од свога првашњег стања и од балтичких језика како у погледу чувања оба трпна придева, тако и у погледу њихове функције. То се пре свега односи на трпни придев садашњег времена. Он је престао да буде жив и продуктиван облик у свима досадашњим словенским језицима; у већини од њих не јавља се ни у најстаријим споменицима.

Пуну употребу тога трпног придева сачувао је само старословенски језик. И баш та жива употреба чини једну од врло карактеристичних црта тога језика. Он је дао отпечатак и свима доцнијим редакцијама и специјално руском књижевном језику, који је — као што је познато — јако натруњен црквенословенским елементима.

Остаје дакле као главни и најприроднији материјал који је црпен само из старословенских споменика.

У свима споменицима употребљавају се оба глаг. придева, с том разликом што глаг. придева прошлог времена има близу четири пута више него придева садашњег времена. Ту чињеницу могуће је објаснити и самим садржајем споменика и, што је важније, замењивањем глаг. придева садашњег времена прошлим трпним придевом.

У разделу о значењу трпног придева садашњег времена показано је како су већ у старословенском постојале тенденције које су на крају довеле до потпуног губљења тих глаголских придева.

У Кијевским одломцима нема уопште примера за трпни придев садашњег времена, док за прошли глаг. придев има свега десет примера.

Рованица ꙗи приисензиѡа — munera oblata стр. 40¹⁾

крѣвѣ наплънени — sanguinis repleti 41

приносѣ приисензи — oblationem delatam 42, 43, oblatam 46

службѣвѣ вѣжљубавѣницѣ — officia gratissima 44

принисензи дарѣ — oblatum munus 45

вѣждѣ насѣщени просѣмѣ — Communione satiati, quaesumus 46

вѣждѣмѣ сѣмѣ вѣзѣтъмѣ очистѣ срдѣцѣ — ut hac communionē sumpta corda... emudentur 47

блаженѣ beatus (неколико пута).

¹⁾ С т. Сло њ ски, Wybór tekstów starosłowiańskich. We Lwowie 1926.

На основу тако малог текста, као што су Кијевски одломци, не може се са сигурношћу тврдити да у читавом рукопису није било ни једног трпног придева садашњег времена. Ипак се може објаснити чињеница што тога глаг. придева није било у толиком броју и релативно много као у Супрасалском зборнику. Разлози су у овоме:

Прво, језик Кијевских одломака има познате западнословенске, тачније чешкоморавске особине. А баш у западнословенским језицима нема сигурног трага о живој употреби трпних придева садашњег времена. Друго, текст одломака преведен је са латинског, у коме, различито од грчког, нема глаголских придева на **-meno-*, него само један на *-tus* или *-sus* (**-to-*) који заступа неколико грчких медијалних и пасивних глаг. придева, а у извесним случајевима и оба словенска трпна придева. В. о томе мој чланак у ЈФ IX 273 и д. Како се ипак латински глаг. придев прошлог времена већим делом по значењу (а понекад и по начину образовања) слаже са старословенским трпним придевом прошлог времена, то није одвећ чудновато ако се каткада и механички преводио лат. глаг. придев на *-tus* стсл. на *-тѣ/-нѣ*.

Тако би се у примеру: *Съ приносѣ приносѣнѣ тѣбѣ ꙗко просѣмѣ тѣѣ приимѣ* — *Hanc oblationem tibi delatam, domine, quaesumus te, suscipe* с. 42, могао употребити облик за садашње време *приносѣмѣ*.¹⁾ Особито је занимљив и овај пример: *ut sacra tua communionem sumpta digni efficiamur purificatione tua*, а у стсл. је: *вѣсѣдѣѣ приимѣѣѣ* стр. 42, дакле *активна* конструкција са глаг. придевом *садашњег* времена и наведени случај стр. 47 *ut hac ... вѣсѣдѣѣмѣ вѣзѣтѣѣѣ* са трпним придевом прошлог времена.

О узајамном односу оба трпна глаг. придева говори се опширније у разделу о значењу.

3. Трпни глаголски придев садашњег времена.

Порекло наставка тога глаг. придева још од Шлајхера довођено је у везу са истим литавским и летским обликом, који служи за образовање трпног глаг. придева садашњег времена: лит. *vėžamas*, лет. *wezams* = стсл. *вѣзѣмѣ* Суп 96₈, 127₈₂. Ти се језици потпуно слажу само у суфиксу, који је индоевропског порекла. Иначе, по начину образовања у појединим глаголским врстама и нарочито по значењу, литавски и летски разликују се

1) У Син. молитв. 29 приимѣ ꙗко мѣтѣѣ наша сѣ приносѣмѣ ѣѣмѣ саѣѣѣѣѣмѣ.

од старословенског. То, уосталом, стоји у вези са познатим самосталним развитком глаголске системе у балтичким језицима.

Начин образовања трпних глаг. придева садашњег времена врло је јасан и прегледан. Суфикс **то* додаје се основи садашњег времена која се завршава тематским самогласником **о*.

Старословенски материјал даје могућност да се ти глаг. придеви поделе тачно по глаголским врстама.

I врста, основе на *-о.

а. бѡдомѣ Суп 402₄ вѣѡдомѣ Суп 40₂₅... чѡтомѣ Кл I₅₇₂ Суп 219₂₉...

б. пасомѣ Мт VIII₃₀... Суп 43₁₋₂ трѡсомѣ Е 81₁₁... вѣвомѣ Суп 96₈ 117₂₃

в. плѣвомѣ Суп 424₂₀ забомѣ Суп 397₂₇

г. рекомѣ Зог J IV₂₃ Суп 8₃... влѣкомѣ Суп 146₁₅ зѡгомѣ Суп 475₁₁

д. начѣномѣ Суп 327₂₀

ђ. кокомѣ Суп 161₂₉

е. искомѣ Суп 145₂₄... дѣромѣ Суп 179₂₆₋₂₇ жѣномѣ Суп 173₁₇...

ж. (ненс)трагномѣ Суп 560₂₅ (једини пример у канону старослов. споменика за конјугацију -нѣти).

II врста, основе на *-јо.

а. борѣмѣ (непрѣборѣмѣ Суп 83₁) колѣмѣ Суп 56₂₈ 57₂

б. биѣмѣ Суп 103₅... знаѣмѣ Л XXIII₄₉ Пс Е Суп сѣѣмѣ Мк IV₁₆ Суп 402₁₃ лѣѣмѣ Суп 425₁₈

в. двиѣмѣ Л VII₂₄ Суп 546₂ пиѣмѣ J XXI₂₅ Суп 341₄... нарѣчѣмѣ Суп 86₂₂...

г. дѣланѣмѣ Суп 28₂₆ готѡванѣмѣ Суп 321₂₅ итд.

д. дѣствѡуѣмѣ Суп 560₂₉ именовѣмѣ Суп 546₃₋₄ слоуѣгѡуѣмѣ Суп 548₁₉.

III врста, основе на *-і.

а. гонимѣ Л VIII₂₉ Суп 39₂₁ 406₂₁ ломимѣ Кл I₃₇₉ Суп 353₈ итд.

б. дрѣжимѣ Е 2₁₆... Суп 10₈... слѣшимѣ Суп 162₂₂ итд.

Поред таквога начина образовања који је заједнички за огромну већину случајева јављања трпног придева садашњег времена, остаје неколико паралелних облика трп. придева који су друкчије образовани. Они се могу поделити у две категорије:

1. *Трпни придеви код којих су паралелни облици могли на први поглед постојати по аналогији према другим глаголским врстама:*

идомѣ Суп 396₅ звѣроиднмо Суп 92₁₂
 вѣдомѣ Суп 104₁₆... вѣдимѣ Суп 212₃₀
 видомѣ Суп 292₂₂... видимѣ често.

Тако ограничени број облика који се не слажу са изнетом системом само показује колико се у старословенском трпни глаголски придев сад. врем. осећао као прави глаголски облик у строгој зависности од основе садашњег времена. Облици видомѣ, а тако исто и вѣдомѣ и питомѣ Л XV₃₀ Суп 385₂₇ лакомѣ 41₂₆, налазе се и у области западнословенских језика, који показују најмање трага употребе трпних прид. сад. врем. Као и у тим језицима, тако су и у старословенском ти глаг. придеви имали обично или неко специјално придевско значење (идомѣ = ἐδάδιμος), а по своме пореклу то су самостални облици образовани од *неуштралне* основе (видомѣ), или од несачуваних глагола (лакомѣ питомѣ).

Облици вѣдимѣ несповѣдимѣ Суп 426₁₈ и звѣроиднмѣ постали су аналогijом према великом броју облика на -имѣ.

2. Паралелни облици који зависе од две глаголске основе садашњег времена :

искомѣ Суп 145₂₈... иштѣмѣ Суп 146₂₈... (Вондрак бе-
 лежи само искомѣ. АГ², с. 566)

мѣштѣмѣ Суп 436₁₄... мѣштаемѣ Зог. Мт VI₃₀

сѣкажемѣ Суп 530₂₉ сѣказаемѣ Мк XV₂₂...

(про)тажемѣ Суп 159, (вѣс)тазанѣмѣ Суп 369₂₁.

Треба још споменути да код облика на -анѣмѣ ниједанпут није наступила иначе другде обична контракција или асимилација (исп. чешки *znátý*).

У руском књижевном језику ти глаголски придеви имају исти начин образовања као у старословенском, с том разликом што у руском постоји нарочита љубав према извесним глаголским врстама (место глагола I или IV врсте — узима се глагол III врсте: нема *берегомый него оберегаемый, не *винимый него обвиняемый). В. Кошутин, Рус. грам. II с. 163.¹⁾

Из прегледа старословенског материјала излази да су трпни глаг. придеви садашњег времена образовани од 214 глаголских основа (без обзира на префиксе). Највећи број тих глаг. придева јавља се само једанпут. Најчешће долазе: видимѣ нарицанѣмѣ, затим глаголѣмѣ мѣчимѣ.

¹⁾ Код Љермонтова, Герой нашего времени (Книгоиздательство „Школа“, Варшава, с. 1—250) нема уопште облика на -омый. Као глаголски придев долази само *шолимый* (Такъ томимый голодомъ, въ изнеможеніи засыпаетъ с. 206).

4. Трпни глаголски придев прошлог времена.

Начин образовања трпног придева прошлог времена разликује се од образовања трпног придева садашњег времена не само по суфиксу него и по глаголској основи и корену и по продуктивности. И баш у тој формалној разноликости и неуједначености лежи много архаичног и претсловенског елемента.

Тај трпни придев претставља продужење праиндоевропског стања, из кога су потекли суфикси **to* и **no/eno*. Они су се првобитно додавали основама, и именским и глаголским, а исто тако и чистом корену.

Образујући у области словенских језика облике трпног придева, оба та суфикса спајају се или непосредно са основом или помоћу основиног самогласника **e*, добивеног морфолошком перинтеграцијом из суфикса **eno*.

Ти суфикси нису везани, бар у већини случајева, уз одређене основе. Ту влада неједнакост која постоји већ у старословенском језику. Зато је доста тешко реконструисати прасловенско стање. Развитак словенских језика показује ширење суфикса **to* и у оним случајевима где је извесно у прасловенском био суфикс **no*. То ће се видети из даљег излагања. Словенски језици, односно прасловенски, разликују се у том погледу од балтичких језика, где постоји једино суфикс **to* за трпни глаг. придев прошлог времена. Сам начин образовања балтичких трп. придева још и данас је врло прегледан: наслања се увек на основу неодређеног начина. Исп. Лескин, *Litauisches Lesebuch mit Gramm.* с. 202.

Суфикс **to*.

Тип глаголских придева образованих помоћу суфикса **to* спада у врло стара образовања. У прасловенски језик дошао је из праиндоевропског, и као суфикс трпног придева прошлог времена сачувао се у већини данашњих словенских језика.

То се најјасније истиче код глагола код којих се основа неодређеног начина завршава, пре свега, на ликвиду и назал, ређе на самогласник.

На пример: лит. *dīrtas* стинд. *drtá-* гр. $\delta\rho\alpha\tau\acute{o}\varsigma$ || $\delta\alpha\rho\tau\acute{o}\varsigma$ праслов. **dъrtъ* (пољ. *darty* мрус. *dъртий* сх. *дрш*).

лит. *imtas* лат. *emptus* стсл. ѡтѣ пољс. *wy-jęty* слов. *ver-jęt-an*.

лит. *vūtas* стсл. вѣтѣ пољ. *wity*.

лит. *aūtas āpautas* врус. *обутый* пољ. *obuty* буг. *обушъ*.

Број таквих примера врло је ограничен (Траутман, Balto-slav. Wbuch, наводи још лит. *tirtas mirtas stirta girtas mirtas pintas lietias dúotas* и одговарајуће словенске облике). То се може тумачити двојако.

1. Таквих глагола уопште нема много. 2. Мешањем са суфиксом **no*.

Примери као старословенски петрифицирани облици (махом обични придеви) *извѣстѣ* Суп 25₂₈... *ѡвѣстѣ* Суп 335₈ *отвѣстѣ* Ј I₅₂ Пс 5₁₀ Кл I₉₁₇ Суп 16₁₁... остаци су првобитног стања када су се облици трп. придева градили и од других основа које су у литавском и данас сасвим обичне као: *kęptas* гр. *πεπτός* лат. *coctus*, где је пред суфиксом експлозивни сугласник. Могуће је да се тај тип није уопште сачувао у словенским језицима и да је одискона замењен облицима на **-epo* и због тога што би такви облици услед словенских гласовних закона сувише одударали од глаголске основе са којом су у вези; зато и нема **petъ* него *pečepъ*.

На основу старословенског материјала могу се навести готово сви облици глагола I врсте, с основом на **n *m*.

зачлѣтѣ Пс 50, *клѣтѣ* Е 195, *расплѣтѣ* Мт XXVII₄₁... *ѡтѣ* Ј VIII₈.

И у свима осталим словенским језицима тај се тип добро чува, у којима долази и облик **dotъ* који није забележен у старословенским споменицима. Поред тих облика који се могу сматрати прасловенским рано се јављају и шире паралелни облици који су постали најчешће тиме што је сам основни глагол прешао у други тип конјугације или што је дошао суфикс **no* на основу садашњег времена.

Такве новине нису се извршиле на целој словенској територији. Њих нема у руском. Облик *надмѣнный* црквеног је порекла, са придевским значењем „охол“. У доњолужичком опажа се утицај основе садашњег времена: *zaspĕty napĕty*. Тај утицај се огледа у стсл. *надѣмнѣ* Суп 117₁₈ и *распѣннѣ* Остр. Мт XXVII₄₄ Мар. *расплѣтѣ*, где је и други суфикс. У сх. *надѡш* и *надѡвен* под утицајем *ѡбуши*: *ѡѡвен* (исп. ниже).

У бугарском поред облика по стсл. обрасцу јављају се и секундарни облици као *найѣнашѣ клѣнашѣ ѡѡчѣнашѣ* који су постали несумњиво под утицајем II глаг. врсте: *дѡйнашѣ мѡнашѣ*. Геров (Рѣчникъ) наводи и аналошке облике *земѣнѣ* према презенту *земешѣ* и *расѣѣнѣ клѣнѣ начѣнѣ*. Буг. *надѡѣнѣ* треба тумачити као сх. *надѡвен*, исп. буг. *ѡѡѣнѣ*, *чуѣнѣ*.

Основе на *r *l.

У старословенским споменицима налазимо само примере за сѣтрѣтъ Суп 342₂, прострѣтъ Кл I₃₆₈ Суп 141₂₈ рас- Суп 555₁₄ 560₈ пожрѣтъ Лист. хил. II Ва 14. Такви облици налазе се и у већини словенских језика. Исп. сх. *ǫrdьsrъ ѿrdьждrъ ѿrъrъ*, словеначки *iztr̃t prost̃t̃ prod̃t̃ zam̃t̃ opr̃t̃*, пољ. *tarty rozprostarty podarty* итд., врус. *сѣтрѣтый заѿрѣтой*.

Према томе, сва та образовања потичу из прасловенске епохе и једино та категорија глагола показује у трпном глаг. придеву прошлог времена најслабији степен коренске вокализације. Пуна вокализација карактерише основу неодређеног начина: *verti *perti $\cong$ *врѣти *прѣти, ма да се већ у стсл. јавља мешање основа (Вондрак, *AkslG*² с. 518). И обратно, основа инфинитива служи за образовање трпног придева, на пр. у чеш. *dřen třen* као и *děn klen*, и са суфиксом *to у словачком *tretý* поред *trený*, *zavretý* и *zavrený*. У сх. веома су ретки облици као *ǫdr̃ren* који одговарају стсл. *прѣтрѣренъ* Суп 269₆ *пожр̃ренъ* Суп 460₁₂ начињени од основе садашњег времена. У буг. има само облик *шр̃ишъ* место *ш̃р̃ишъ, јер је цео глагол добио другу промену: през. *шр̃ия* као *бия*, *бишъ*. Сх. *ш̃р̃вен* постао је као споменути облик *над̃увен*.

Глаголи *melti *pelti.

Облици за трпне глаг. придеве од тих глагола не налазе се у стсл. споменицима. У осталим словенским језицима они имају различит облик. Та разлика се тиче и основе (на пр. рус. *молошый ѿолошый* пољ. *metty petty* $\leq$ *ml̃to-) и суфикса (буг. *мл̃нъ ѿл̃нъ* сх. *мл̃вен ѿл̃вен*, стч. *mlen* нч. *miet*).

Глаголи *kolti *porti.

И ти глаголи имају различите облике. Свакако су примарни облици у рус. и пољ. *колошый ѿоршый* и *któty próty* (писано *ktuty pruty*). У осталим слов. језицима ти глаголи, ако нису добили другу промену као сх. *ǫдриши* и чеш. *páratí*, имају облике са суф. *eno. Стсл. (и јужнослов. језици) *закланъ* Суп 422₁ и стсл. *заколѣнъ* Суп 331₃₀ 421₃₀ ис- Мт XXII₄.¹⁾ У староруском летопису, из Ипатског зборника,²⁾ налазимо то исто: да *заколѣнъ* будетъ оружемъ с. 33₄, али и: *закланъ* бысть Доманомъ с. 528₂₈. То би

¹⁾ Ł o ó, Gr.stsl. транскрибује то као *iskoljenъ* с. 133 и Вондрак с. 516 има погрешно *колѣнъ*, али на с. 537 *колѣнъ*. Ван Вејк, IF XLIII 286 има *kol'eny* Исп. о томе Видеман, Beiträge 138—139.

²⁾ Лѣтопись по Ипатскому списку. Изд. Археограф. Комм. Спб. 1871.

био важнији материјал код глагола I врсте, са основом на сугласник. Остали глаголи са основом на самогласник могу се поделити на три групе:

Основе 1. на *-i *-у *-и, 2. *-ě, 3. *-а.

Глаголи прве групе образују трпне придеве помоћу суфикса *to, и то редовно у западним и источним слов. језицима. Јужнослов. језици показују и паралелне секундарне облике са суф. *no. Стсл. *извѣтъ* Суп 125₈ *пролитъ* Пс 78₁₀ поред *вѣнѣ* Ев Пс Суп Кл *вѣнѣ* ЕвЕСуп *измѣвѣнѣ* Ј XIII₁₀ *окрѣвѣнѣ* Мт X₂₆ (отъ-, по- итд.) *измѣвѣнѣ* Ј XIII₁₀ (о-, оу-) *шѣвѣнѣ* Ј XIX₂₃ Суп 447₉ *завѣвѣнѣ* Л XII₆ Пс 9₁₉... *отърѣвѣнѣ* Суп 133₁₂.

Данашњи књижевни језици, српскохрватски и бугарски, показују извесну тенденцију уопштавања једног начина образовања и то у два правца: сх. *бијен шивен сакривен чувен*... буг. *бишѣ шийѣ чушѣ*... ређе *миенѣ, биенѣ*. Слично и словенач. *zvit robit*.

Колебање при образовању тих трпних придева јесте једна од ретких особина које су заједничке само за јужнословенску језичку групу.

Глаголи друге групе показују већ више разноликости. Једино руски језици имају увек облике са суф. *to (врус. *одѣшый обо-грѣшый застѣшый*), а остали слов. језици употребљавају оба суфикса. Стсл. *вѣстѣнѣ* Зог. Мк IV₈₁ *одѣнѣ* Мк XIV₅₁... поред *стѣтъ* Суп 243₈ *пѣтъ* Пс 118₅₄, сх. *одѣвен*, и ређе *дѣсѣиѣш* (глаголи те врсте добили су другу промену: *сѣјаиши грѣјаиши њѣваиши-ѡјаиши*) буг. *грѣнѣ-грѣшѣ, лѣнѣ-лѣшѣ* (а од друге основе *грѣянѣ лѣянѣ*).

Најзад глаголи треће групе *dati *stati *znati имају облике са *no, и тако скоро по правилу у зап. и источ. словенским језицима. Јужна група показује и ту колебање: сх. *дѣн* и *дѣш*, *знѣн* (увек) и *ѡзнѣнѣш* и буг. само *ѡзнѣнѣш* несумњиво и под утицајем *дигнѣнѣш ѡснѣнѣш* из II врсте. Сем тога у буг. и белорус. нови облици: *дадѣнѣ* и *дадѣн* и под његовим утицајем у белорус. *брадѣн* из *браць*.

Из прегледа изнетог материјала за глаголе са једносложном основом на сугласник излази да су суфикс *to добивали првобитно глаголи са високом артикулацијом у основи (i у и), ређе са средњом (ě); најнижа артикулација има редовно само суфикс *no. Према томе би трпни глаг. придеви у прасловенском имали облике *bito- *sěto-/*sěno- *dano-¹⁾.

¹⁾ Куљбакин у парадигми наводи само *стѣнѣ*. Међутим за старословенски треба допустити и паралелни облик *стѣтъ* као што и сам Куљбакин има *вѣнѣнѣ-вѣтѣнѣ*. Исп. на пр. Старосл. грам. (1930) с. 134.

То стање најбоље чувају руски језици и пољски. Поднављања се тичу нарочито јужнослов. групе, где већ старословенски показује изједначења, односно нове облике.

Глаголи II врсте (тип **mъkneši - *mъknoŭti*).

Код глагола са једносложном вокалском основом без великих тешкоћа могу се одвојити облици који су постали путем историског развитака словенских језика и тако реконструисати прасловенско стање. То није случај са глаголима II врсте. Узрок лежи у општем развитуку облика тих глагола, јер заједно са развитуком целе системе ишли су и облици трпног придева. Како се и ту могу опазити заједничке тенденције у развитуку појединих облика, то ће бити могуће груписати разнородни материјал на основу најважнијих облика који су заједнички постали.

Ако се узме у обзир чињеница да је облицима те глаголске врсте посвећена велика литература, занимљиво је да се ипак све досада није могло одредити да ли су они словенска образовања или су праиндоевропског порекла; зато је и разумљиво зашто је тешко само на основу трпних придева извлачити закључке који би имали општи значај. Ипак поређење различних облика трпног придева може да унесе светлост уопште у стварање тих глагола.

Основни тип глагола II врсте имао је две главне основе: једну са формантом **no/ne* за основу садашњег времена и без тога форманта за образовање неодређеног начина односно прошлих времена. Данас се такав тип није консеквентно сачувао скоро ни у једном словенском језику. Сх. показује можда најархаичније стање, уосталом само код неколико глагола као *дѣи-дѣиѣм* (стсл. само *двигиѣти*), али трпни придев *дѣиуш*, ређе *дѣижен* (исп. RjAk II 373 а), у стсл. *движенъ* Суп 567²⁵.

Видимо ту две тенденције: у сх. формант **nъ* обухвата трпни придев, а нема га у неодређеном начину (исп. *сѣиѣи ѡѣи ѡзбеѣи* и сл.), а у старослов. обратно: у трпном придеву краћа основа. Свакако је такав начин образовања старији од српскохрватског. То се потпуно односи само на облике код којих се основа свршава на сугласник. Основе на самогласник имају облике трпних придева са проширеном основом и то у свима слов. језицима.

У старословенским споменицима налазе се ови облици: *движенъ* Суп 567²⁵, *объченъ* Суп 134⁹, 226⁷, *постиженъ* Суп 472¹⁰, *протаженъ* Суп 159⁶, *истрженъ* Суп 317²⁴, *оудѣбенъ* Суп 135², *оужасенъ* Суп 224⁴.

У староруским споменицима (Срезњевски, Материјалы *не-привзбеныи надъшенъ* (Срезњевски ставља „?“), то је вероватно трпни придев од *надъхнѣти*: надъшенъ *вѣсть* отъ врага, исп. отъдъшениѣ Суп 315₁, чеш. *nadšen*). Таквих облика има још и у пољском, где су то архаизми, исп. Естерајхер, *Imbier*. с. 13,¹⁾ у чешком, Гебауер, *HistMluv II*, с. 243, у доњолужичком, не и горњолужичком, Мука, *Hist. u. vergl. Laut- u. Formenlehre* с. 552.

У сх. усамљени облици *идѣишѣн* (обичан придев) према *идѣишнѣ* (трпни глаг. придев), *дѣжен*, *дѣвржен*. У словенач. у фризинским одломцима: *i u zelezneh vvosich uclepenih bozsekachu* 29. Трубар: *podvèrženi* 68 данас *podvrgnjeni*.²⁾

Врло рано почела је да се у трпне придеве увлачи основа садашњег времена. У старослов. споменицима тих још нема, али у редакцијама се покаткад сусрећу: Миклошич (*Lexicon*) наводи *кочнениѣ* из XI в. *Pandecta Antiochi*. У сх., нецрквеном, *svedok potaknen* за *svedoka*, Винодолски зак. XIV в. с. 641 из Новаковићевих Примера, поред инфинитива: *žedan ne more potaknuti svoje žene za svidočanstvo sebi* ib. 642.

У старорус. Ипатском зборнику: раздраного акы связаного приведоша и глава юго *взошчена* бысть на колъ с. 528₄, а мало даље: глава *взошкнена* с. 531₂₀.

Уопште такви облици врло су ретки у сх. и рус. Зато се сигурно и не наводе у граматицима (Даничић, Лескин; Собољевски, Мајер).

У другим словенским језицима они су већ много обичнији. Гебауер (*НМ II* 2 с. 243) наводи пример из XVI в. у Шлезији и др., иначе су у западном чеш. необични, док су у пољ. такви облици врло распрострањени почевши од најстаријих споменика, Естерајхер, *Imb.* с. 14—15, *Łoś*, *Gr. III* 287—9. Они претежу до краја XVIII века. У малорус. (Гринченко, Словарь) *закнѣний надхнѣний дошкнѣння осянѣння*. Код Герова за буг. само облици глаголских именица: *чѣзнене мѣнение сѣхнене*. Доњолуж. Мука, *HistF* 552. У горњолуж. као и у словеначком глаголи II врсте прешли су у IV врсту на *-i, одатле и сви трпни придеви имају завршетак *nen*: доњолуж. *čehnjeny*, слов. *perui deil n. testamenta v slov. iezik preobernen*, Примож Трубар.

¹⁾ *Imieślów bierny w języku polskim. Rozprawy Wydz. fil. PAU. T. LXI № 6.* Засебан отисак.

²⁾ J. Ск е т, *Slovenska slovstvena čitanka. Na Dunaju* 1893.

У старослов. споменицима налазе се облици: *дръзновѣнъ* Суп 415, ... *непрѣкосновѣнъ* Е 113 *отъриновѣнъ* Пс 87. Вондрак (AksG² 548) упоређује те облике са сличнима *омъвѣнъ* из *о-мъти*. Ћоѡ (Grstsl.) не даје никакво објашњење. Куљбакин (RÉS II с. 202) види овде суфикс **-поѡ-еп-* који се јавља и у инфинитиву као *-пи-*, тако у Суп *гонѣзноѡти*, партиц. *дръзноѡвѣ*, и сматра да је то *сѡтари* суфикс, а не процес **пѡ ≥ и*, што би изгледало вероватније, тим пре што је наставак инфин. *-нѣти* општесловенски. У стсл. граматници из 1915 (и 1929 у француском и 1930 српском издању) Куљбакин држи да је „происхождѣніе этихъ формъ (тј. *ошъриновѣнъ* и сл.) неясно, но болѣе естественна мысль что это - словянскія новообразованія имѣющія въ основѣ суффиксъ *-пеѡ*“. Ако су то нови облици, онда их је заиста тешко потпуно довести у везу са осталим начинима образовања трпних придева прошлог времена. Међутим ако се прими, као што хоће и Куљбакин, да је ту у питању стара глаголска основа на **-пи*, онда ништа не смета да се и облици *дръзновѣнъ* и сл. сматрају да су старог порекла који су постали од иевр. основе **-пеѡ* са завршетком **-епѡ-* (**пеѡ-епѡ- ≥ *-новѡепѡ-*). Исп. и Ендзелин, РФВ, 68, 1912, 171. Ван Вејк, (Gesch. altksl. Sp.) не објашњава постанак тих облика.

Такав начин образовања јесте специјална карактеристика старословенског језика и његових редакција. У другим слов. језицима он је непознат. Такви облици, као обични придеви, употребљавају се у руском књижевном језику. Њихово неруско порекло одаје њихов фонетски изглед: *дръзновѣнный*, а не *-ѣнный* као на пр. *прѣнесѣнный* и сл. Поред тих двеју главних формација (**dviženo-* и **dvign-epo-, -ovelo-*) постоји и трећа која је постала од секундарне основе инфинитива на **-пѡ* а помоћу суфикса за трпни придев **to*.

У канону старословенских споменика нема тих облика. Миклошич (Lexicon) наводи једино глаголску именицу *кѡснѣтиѣ*, али без ознаке извора.

Такви трпни придеви који су данас у руском језику и малорус. и белорус. нормални у староруском их готово нема (прегледан је материјал: Лѣтопись по Ипатскому списку, Слово о полку Игоревѣ, Лѣтопись Нестора). Код Срезњевског (Материалы) има само два примера, и то за глаг. именице: *дръзноушѣиѣ* и *пошѣиѣноушѣиѣ*, оба облика из XV в. (Новг. л. и Псковс. л.).

У старосрп.: *въздвигнѣтиѣ монастыра*, XIII в. (Новаковић, Прим. 240). Тако и у старочеш. Гебауер (НМ II 2 с. 242) и доњо-

лужичком; горњолуж. *hnuty* увек, *wusknyte doliny* (Kra1, Gramm. der wend. Sp., у тексту с. 157) и у полапском *pistjeinunte* = **poizgъ(b)-noptyj* Шлајхер, L. u. F. polab. Sp. с. 282 Лер-Сплавински транскрибује *püzd'ajnōtə*, Gram. połabska 227.

Ако се додају још и буг. облици као *засегнаишъ схванаишъ ѿогълнаишъ* и сл., који потпуно не одговарају старом наставку **-nopt-*, али је у буг. таква замена *ǫ могућа (исп. Цонев, История на бълг. ез. 503), онда би био исцрпен цео преглед трпних придева на **-noptъ* у словенским језицима.

Изнети материјал показује да су сва три начина образовања трп. придева позната свим трим групама словенских језика; само пољски не познаје најмлађи од тих суфикса, **-nopt-*. Релативно доцкан, од 17 века, постао је контаминацијом облик на *-ńęty*, исп. Естерајхер 16—17: *żqć żnę : żęty = rznqć rznę : rznięty*.

И тако, изузевши словеначки и горњолуж. где су глаголи II врсте прешли у IV врсту и тиме и у трпном придеву добили облик *-ńepo-*, сви остали слов. језици данас знају само један суфикс **-to-* (**-nopt-*, пољ. *-ńęto*). Колебања су само у малоруском. Прегледани материјал из дела Шевченка и Котљаревског „Енејиде“ показује мали број случајева трп. придева на *-nen-*. Смаљ-Стоцки и Гартнер у Грам. руској мови 1914 у парадигми дају облик *шиснений* с. 98 а затим с. 99 пишу: „дїеприкметник ст. предм. уживається деколи у дїеслів II-ої кл. также на *-шій* напр.: *проликнушій*...“ У немачком издању 1913 с. 339: „II kl. Die Ppp. bevorzugten immer mehr die Form auf *-нушій*“.

Као што се види, ни сами граматичари нису увек начисто који су облици обичнији.

Такво колебање у погледу наставака, и мешање различитих облика и остали језички процеси који се непрестано, брже или спорије, врше у сваком живом језику, доводе тако и до померања у морфолошкој системи глагола, а тим и до измене облика трпних придева.

Те се новине јасно истичу у односу према старијој фази језика а особито према стању у старословенским споменицима. Конзерватизам књижевних језика опире се донекле ширењу нових облика, зато се такви облици махом и не помињу у граматицама, него пре у „језичким саветницима“.

Тако се опажа прелаз глагола из IV врсте у II, ако се основа завршава на **-ли*. Вук Караџић (Грам. и полем. сп. III 1 с. 167) брани облике *променишii* и *оканишii* се према *променушii*, *оканушii*

се код М. Светића (Утукъ или одговоръ на одговоръ 21—22). Исп. и ове примере: морао је трговачки уговор са Србијом бити начињен на сасвим *променуш*м основима, „Штампа“ 14-I-1908, и за радни глаг. придев: да се чланови б. општине нису *оканули* тесногрудости *ib.* 28-XI-1902. Исп. и „Наш језик“ I 59—60.

Много је обичнији прелаз глагола из I врсте у II, за које се може претпоставити да су се у прасловенском разликовали само по презентској основи, која је код глаг. II врсте имала формант **no/pe*. То се првобитно односило и на вокалске основе **stati-stanq* и **děti-děŋq*, остали глаголи са вокалском основом уопштили су формант **nq* и у облицима инф. и прошл. времена. Тај тип јавља се у слов. језицима искључиво само код девербативних глагола, када глагол мења вид:

Рус. *шрясѣи шрясѣ* — *шряхнѣи шряхнѣ* (*шряхнѣл шряхнѣш*)
 пољ. *trząśić trząśę* — *trząsnąć trząsnę* (*trząsnął, trząsnięty*)
 сх. *шрѣсѣи шрѣсѣм* — *шрѣснуиш шрѣснѣм* (*шрѣснуо шрѣснуш*).

Ако се мења глаголски вид, онда проширена основа долази обично само у трпном прид. (и у садашњем врем.), ређе у осталим облицима.

I врста	<i>сѣднѣм њдседнуш</i>	али	<i>сѣсѣи сѣо сѣдох</i>
	<i>срѣшнѣм срѣшнуш</i> ¹⁾	„	<i>срѣсѣи срѣо срѣдох</i>
II врста	<i>дѣнѣм дѣнуш</i>	„	<i>дѣѣи дѣао дѣдох</i>
	<i>мѣкнѣм мѣкнуш</i>	„	<i>мѣѣи мѣао мѣдох</i>

Има, с друге стране, и прелаза из II врсте у I. То су два глагола: прасл. **gьŋoti* и **роѣŋoti*. У пољском долази у облику *gιάć* и *odprocząć* и у сх. *наѣѣиш* и *оѣѣдѣѣиш*. Само пољски давно зна за те облике (и у најстаријим споменицима не налази се облик **gnąć*), а српскохрватски спадају у провинционализме (RjAk. VII₃₂₅ IX₄₂₀, примери из народних песама Босне и Далмације). Тиме се мора изменити тврђење које налазимо код Естерајхера, с. 15 и Ł. oś-a, Gramatyka polska III 288, да сви остали словенски језици строго чувају прасл. **gьŋoti*, а само је пољски извршио прелаз у I глаг. врсту.

Из свега досадашњег излази да се код глагола на **-ŋoti* трпни придев прошлог времена развио у два правца: са завршецима *nit* и *ŋet*, који данас карактеришу правилно образовање тих трпних придева, с једне стране, у источним, западним словенским језицима (сем лужичког где је II врста прешла у IV) и јужнослов. (сем сло-

¹⁾ Исп. старији облик у имену *Срѣшен*.

веначког где исто вреди што за луж). Ја сматрам да таква подела тога суфикса није случајна. Суф. *nut* јавља се у оним слов. језицима који су рано изгубили назалне вокале и заменили их вокалом *u*. Облици типа *dvignut-* према инф. *dvignuti* добили су потпору од глагола *nadut naduti* из **dǫtǫ *dǫti* и са старим *u *obutǫ *obuti-* Тако је редовно у руском и чешслов. У сх. и буг. облик *надувен* који се јавио несумњиво после губљења назализације и *обувен* постали су под утицајем типа *кривен мивен* (са којима је *обувен* имао и исту промену у презенту), у рус. и чсл. такве аналогije нема, јер су у тим језицима сачувани једино облици *kryt- myt-*. У словеначком су глаголи на *-nǫli* прешли у *-niti*. У старословенском, као што нема облика **дѣтѣ* него секундарни *дѣмѣнѣ*, нема ни **двигнѣтѣ*, него само *двигнѣнѣ* и *двигновѣнѣ*.

Суфикс **no*.

Образовање трпних придева помоћу суф. **no* не претставља много разноликости. Већ је било говора о узајамном односу оба суфикса **to/no* код глагола I и II врсте. Тамо су споменута и колебања која се углавном тичу једносложних глагола (тип **sěpǫ *sětǫ*). У вишесложним глаголима V (и VI) врсте (тип **kopati rězati bьrati sěati*) колебање се јавља само у извесним језицима: српскохрватском, словачком и малоруском, можда не случајно баш у језицима са релативно младом књижевном традицијом: Маретић (Gram. i stil. с. 267) у парадигми наводи заједно *čůvǫn* и *čůvǫt* и *kůpovǫn* и *kůpovǫt*,¹⁾ Дамборски, Slovenská mluvnica: *zahriatý zasiatý usmiatý*, у малорус. *зв'язаний завдаший загнаший* исп. М. Пављук, Дієприкметники и дієприслівники в українській мові ч. I. Кицмань 1912.

Према томе цео материјал може се поделити по глаголским врстама.

Суфикс **no* који је постао декомпозицијом из **-eno-* добивају глаголи који се у неодређеном начину свршавају на сугласник а у садашњем времену имају проширену основу формантом **o/e* (I врста код Вондрака, I A код Лескина, Altb. Gr.). Темат *-e* садашњег времена служи као основа за образовање трпног придева.

¹⁾ Тако на пр. у народним песмама налазимо паралелне облике (Вук, Срп. нар. пј. IV): Кад сагледа Нукић-барјактара — *свезаније* руку наопако с. 433¹⁷⁵ — И за копље вранац коњиц *свезаиш* 32⁷² — Марку даде сабљу *оковану* 200¹⁵⁹ — Бан му даде седло *оковашо* 228²¹³.

У старословенском налазе се ови примери: 1) *вѣдѣнѣ* Суп 354₁ 474₁₀ *иштѣтѣнѣ* Зог. Мт X₃₀... *крдѣнѣ* Суп 41₁₀... *помѣтѣнѣ* Мт XII₄₁... *приплѣтѣнѣ* Суп 350₁₇ *сърѣтѣнѣ* Суп 472₁₂ *вѣдѣнѣ* Мт X₁₈... 2) *исѣнѣ* Л XVI₂₂ *схвѣсѣнѣ* Мт IX₂₁ 3) *погрѣвѣнѣ* Суп 311₂₂... *тѣпѣнѣ* Пс 72₁₄ 4) *постриженѣ* Суп 178₈ *талченѣ* Суп 104₂₈ *врженѣ* Зог. Л XVII₂ *пожеженѣ* Пс 79₁₇ *речѣнѣ* Мт 14₁₄... *исѣченѣ* Мк XV₄₆ *облаченѣ* Мт XI₈ 5) *наджмѣнѣ* Суп 117₁₈ и наведени облици *движенѣ* *обжичѣнѣ* итд. и глаг. *изѣдѣнѣ* Суп 515₂₀.

У стсл. нема иновација које се налазе, и то не редовно, у словенским језицима, као утицај IV врсте у сх. дијал. *дондшен љкраѣен* и пољ. *wplecony gniescony* (Естерајхер 37—8) и чсл. *pešen- vežen-* (Гебауер-Травњичек, *Příruční mluv. jaz. čes.*² 171). Тако у стсл. нема отступања од општег начина образовања и у осталим глаголским врстама.

III врста.

1) *прѣдолѣнѣ* Суп 241₆ 2) *држжанѣ* Суп 505₁₂ *вндѣнѣ* Мк XVI₁₁ и глаг. *оувѣдѣнѣ* Мт X₂₈.

IV врста (**nosj-eno-* ≅ **noženo-*).

1) *авленѣ* Е 4₆... *вѣшенѣ* Суп 116₁₆ *вѣзбранѣнѣ* Суп 491₁₉ *оуѣштѣнѣ* Суп 258₁₆ *зацѣждѣнѣ* Е 93₆ *дѣленѣ* Суп 505₁₈ *отѣдоѣнѣ* Пс 130₂ *погоуѣленѣ* Пс 30₁₃ *прокаженѣ* Мт X₈... *измѣренѣ* Пс 38₆ *оумждѣренѣ* Суп 175₂₄ *оумржштѣвенѣ* Пс 78₁₂ *ослѣплѣнѣ* Е 97₂₁ *срамленѣ* Пс 73₂₁.

Паралелни облици могу бити фонетске и морфолошке природе:

1) Фонетски дублети: *избавленѣ* Е 41₁₄ Пс 106₂ *избавѣнѣ* Суп 80₆, *погоуѣленѣ* П 30₁₃ *погоуѣвѣнѣ* Суп 217₁₈, *авленѣ* Е 4₆ *ивѣнѣ* Суп 238₁₈, *вѣзлюбленѣ* у свима спом. сем Суп *вѣзлюбѣнѣ*, *оуправленѣ* Л IX₆₂ *оуправѣнѣ* Суп 546₂₉, *ослабленѣ* Мт IV₂₄ *ослабѣнѣ* Суп 323₁₇, *прославленѣ* Ј VII₃₉ *прославѣнѣ* Суп 81₁₅, *ослѣплѣнѣ* Е 97₁₈ *ослѣплѣнѣ* Суп 4₁, *оставленѣ* Пс 9₂₅ *оставѣнѣ* Суп 80₁₆, *приставленѣ* Суп 14₂₆ *оставѣнѣ* Суп 218₁₁. Исп. ближе Вондрак, *AksIG*² 323—39, *Łoś, Grstsf.* 63. У буг. данас *сломенѣ* *влюбѣнѣ* *прегѣрбѣнѣ* и сл.

2) Морфолошки дублети јављају се у осталим слов. језицима: аналогичном према I врсти, утицајем консонантизма презента и инф., на пр. чеш. *cítěn voděn*, у словачком имају само аналошки облици: *sadený vrateny platený spozdený očistený kazený noseny*. Куљ бакин (RÉS II 195 sub lin.) рачуна ту и облике благословѣнѣ *прѣкломенѣ* итд. (у Супрасалском зб.). Они су ипак фонетског порекла. Сам облик *благословѣнѣ* (у пуном облику налази се у Зог. Ј XII₁₈ Суп 326₁₈, иначе се пише скраћено *блгнѣ* *блгсѣнѣ* *блгвѣнѣ* *блгснѣ* *блгвѣнѣ* и сл.)

могао је постати од коренске основе **slog-* ≤ **kley-* с наставком **-eno-* исто као и споменути облик дрзновенџ. Исп. сад. вр. словѣтъ Миклошич, Lexicon; старопољски *stowie* (Łoś, Gram. polska II 108). Паралелизам са типом **drъznuti* -**drъznovenъ* и **drъznutъ* огледа се и код глагола **sluti (blago)slovenъ (pro)slutyj* (Срезњевски, Материјали), исп. слѣтѣти Суп 278₂₀. Такав је однос и у случају: отровениѣ Евх 189₂₁ и аор. натроѣ Пс 80₁₇. Исп. Вондрак, AG² 107 ид. О облику *blagoslōven* исп. RjAk I 415a.¹⁾ Обнорски (Зборник Собољевскога 418) наводи и аналошки облик *благословесѣнџ* (м. -шѣнџ) Суп 329_{26, 29}. То међутим може бити и омашка пишчева као и у Болоњском псалтиру *раствесѣнџ*, исп. Шчепкин, Болон. пс. 218, или то у опште и није партицип, него обичан придев *благословесѣнџ* који наводи Миклошич, Lexicon.

У појединим словенским језицима основе глагола на **-i* утицале су на образовање облика трпних придева код вишесложних глагола са основом на **-ě* у неодређеном начину. Исп. сх. *вѣѣн вѣѣн шѣѣн* који се јављају од краја XV века, али словенач. *viden vrtěn zaželèn*: Брезник, Slovenska slovnica² 128. У старословенском нема таквих изједначења. Једносложни глаголи на **-ě*, као што је показано, показују колебање само у погледу суфикса, и то већ у старословенском.

Општи поглед на постанак и развијак облика трпних придева у прошлости времена у словенским језицима.

Облици тих глаголских придева добили су већ у најстарије доба, свакако пре почетка словенске писмености, одређен и јасан правац развитака, који полази од већ потпуно израђене системе образовања тих глаг. придева. Процес који је довео до такве системе која се огледа у најстаријој словенској епоси, у старословенском језику, трајао је веома дуго, од самосталног развитака словенске групе после цепања балтичко-словенске заједнице. Начин по коме су се формирали облици трпних придева није био прост и општи за све глаголе као на пр. у литавском. Разноликост која у том погледу постоји већ у старословенском претставља продукт неколико чињеница. Пре свега, трпни глаг. придеви, као такви, нису индоевропског порекла. Своју завршну систему и значење развили су самостално тек у словенској групи. Из две

¹⁾ О том облику говорићу опширније на другом месту.

иевр. именске формације са суф. **to* и **no*, словенски је задржао и оба та суфикса и коренски вокализам који је често био редукован односно на слабом ступњу. Када се у словенском почео развијати инфинитив т. зв. тематских глагола, тада су доспели у узајамни однос и облици трпних придева, али не у толикој мери као на пр. прошли глаг. придев на **-lъ*. И баш то показује да је развитак системе инфинитива млађи од постанка облика трпних придева, који имају у извесним категоријама заједничку основу са садашњим временом. Та коинциденција облика трп. придева није морала да одувек буде у функционалном односу са презентском основом. У словенском је и иначе добивана једна основа за пређашње две, примарна и секундарна, на пр. у случајевима као през. (1 л. множ.) **pade-mъ* и аор. **pade-mъ*, и према томе се и у облику трп. придева **kradenъ* могу видети са дескриптивног гледишта две основе, садашњег и прошлог (сврш.) времена, ма да, у ствари, цео наставак **-eno* генетички припада трпном придеву.

Полазећи са таквог становишта и узимајући у обзир пре свега саме наставке трпних придева без везе са значењем основе садашњег или прошлих времена, ми тиме можемо да се снађемо у свој оној разноликости образовања трпног придева прошлог времена, која сва показују само једно, временски одређено, значење.

5. Значење.

Опште напомене.

Испитивање морфолошке, спољашње стране трпних придева, њихово образовање по извесним нормама и њихова дескриптивна класификација оснивају се на објективним чињеницама које су дате у самом материјалу из старословенских споменика. Међутим, постанак тих глаголских придева, њихово основно значење и првобитна функција захтевају много шире и дубље испитивање које неопходно мора да изађе из самог старословенског оквира. При томе треба имати на уму ове моменте. Пре свега, испитивање семазиолошке стране старословенског језика разликује се у основи од таког испитивања ма кога данашњег словенског језика: старословенски је мртав језик и, према томе, за њега вреде нарочити методолошки принципи. Јасно је да се при проучавању функције речи старословенског језика мора полазити не само од контекста него и од *живог* осећања функције извесних облика и то је у нашем случају српскохрватски језички узус. То је критеријум који служи и за испитивање трпних придева и за глаголе уопште.

Проф. Белић зато, на једном месту (ЈФ VI 238), са разлогом тврди да ће „словенски глагол бити тек онда потпуно испитан када се његова карактеристика да и са синхроничне, статичке стране, како језик осећа поколење једног времена, и са дијахроничне, динамичке или историске стране, како се дошло и долазило до оног осећања језичких појава које је карактеристично за извесну епоху“.

Такво пројигирање савремене употребе датих облика на њихову стару, историски засведочену основицу, а без прелазних стадијума, даје нарочиту рељефну слику граница употребе трпних придева.

Српскохрватски језик, иако се не може сматрати као директан потомак старословенског језика, ипак је он неопходан исто толико колико и данашњи бугарски (а можда и више, ако се само узму у обзир оне многоструке измене које је претрпео бугарски језик) ако треба да се дође до каквих резултата по питањима старословенске синтаксе у ширем смислу.¹⁾

Али сам старословенски језик који има несумњиво, у много случајева, вештачки, литерарни карактер²⁾ који је добио под непосредним утицајем грчких оригинала и уопште грчког језика, пружа широко поље за упоредна и критичка проучавања. Ме је сматра као основни захтев баш те узајамне односе грчко-старословенске. Он јасно каже: „on ne pourra faire une véritable grammaire du vieux-slave qu'après une discension critique complète et serrée des textes slaves comparés aux textes grecs“ (RÉS VIII 49). До такве граматике још је сувише далеко...

Најзад, код појединих питања о употреби трпних придева обрађана је пажња и на остале словенске језике да би резултати имали општији значај.

При испитивању употребе словенских трпних придева ваља да се за полазну тачку узме онај моменат када су ти глаголски придеви потпуно прешли у систем конјугације. Стање које налазимо у старословенском показује већ развијену категорију трпних придева који су се образовали помоћу иевр. суфикса **то *но *то*.

¹⁾ Јагић види на пр. у конструкцији *трѣтнн се данѣ иматѣ данѣсъ* Зорг. „ein Beweis, dass der alte Uebersetzer des NT. das *bulgarisch-serbische* Sprachgefühl hatte“, Beiträge zur sl. Synt. 17.

²⁾ Wo Abweichungen (од нормѣ) vorkommen, hat man es meistens mit einer abstracten in der Volkssprache nicht begründeten Bedeutung der Neubildungen der ersten Uebersetzer zu thun. Јагић ib. 78.

6. Трпни придев садашњег времена.

Заједнички балтичко-словенски суфикс **to* долазио је на презентску основу и образовао трпни глаголски придев садашњег времена. У литавском и летском тај исти суфикс спаја се и са футурском основом и образује трпни придев будућег времена. У словенском, као што се није развио сигматски футур, тако није постао ни његов трпни придев.

Садашњи трпни придев сачувао се као продуктиван облик у старословенском и данашњем руском књижевном језику; у осталим словенским језицима за тај глаг. придев већ најстарији споменици не дају довољно доказа да је тај глаг. придев био у њима продуктиван. Поједини облици који су формално трпни глаг. придеви јесу врло архаични остаци стања које је претходило образовању категорије садашњих трпних придева у старословенском језику.

Глаголски придеви образовани помоћу суфикса иевр. **no to* у пуној су употреби у свима словенским језицима. Они донекле врше функцију и садашњег трпног придева, те на тај начин сачињавају један општи трпни придев. Питање је, како је дошло до губљења садашњег трпног придева?

Старословенски споменици пружају довољну количину материјала на основу кога се могу извести закључци о употреби садашњег трпног придева.

Треба, пре свега, одредити основно значење тог глаг. придева. Оба трпна глаголска придева, и садашњи и прошаста, имају неколико заједничких особина што, уосталом, згодно показује и њихов назив. То су глаголске и придевске особине. О придевским особинама уопште и у појединостима говори се даље.

Од глаголских особина задржаћемо се на најважнијој: то је способност свих глаголских придева да показују време. Када изгубе ту способност онда они постају прости придеви. Исп. на пр. Љ. Стојановић, ЈФ II 204.

Садашњи трпни придев који се образовао од презентске основе показивао је такву глаголску радњу, односно стање које се врши, догађа истовремено са тренутком када се говори, другим речима, са финитним глаголом у реченици.

Тај глаг. придев образовао се од основе несвршених глагола.¹⁾ Случајеви где је он образован од свршеног глагола спадају

¹⁾ Примери које даје Љош, *Gramatyka starostowiańska* 190, *pogonimi* Супр. 470₂₁ (у изд. Северјанова *прогоними*) и *odrżżima* нису добро изабрани. Исп. и Meillet, *Études* 33, 37.

у нарочиту категорију т. зв. нецеситативних придева, о чему исп. ниже. Облик *рекомъ* Зог. J IV₂₅ Ас. глаголомъ или Сав. Мт XXIII₃₃ *рекомое*, али Зог. *нарнцаемое*, не противи се тој одређеној употреби, јер значи несвршеност, грчки *λεγόμενος*. Исп. Јагић, *Beiträge zur sl. S. 73* и о облицима садашњег радног партиципа *река рька* који не значе „рекавши“.

Услед тога што је садашњем трп. придеву лежала у основици несвршена, трајна радња, могао се он лако спајати са свима граматичким временима која су долазила у реченичном прироку.

Примера има врло много, нарочито у Супрасалском зборнику. Навешћемо прво одатле издвојене примере, и без грчког оригинала, у којима садашњи трпни придев врши функцију атрибута са јасним особинама предикације.

За презент: *видиши ли... и оуже воинномъ ажштж о бна ж а н м ж*
Суп. 437₂₅;

за имперфекат: *нгоже бо видѣаше млатъ ковома* 161₂₉;

за аорист: *нгда владѣхъ си видѣ чтома* 425₁₇;

за перфекат: *кгда нси видѣхъ господина робомъ проданма* 425₃₀;

за футур: *м ж ч и м а т а покажж въѣмъ* 156₁₂.

Поређење са грчким оригиналом јеванђеља показује да је стсл. садашњем трпном придеву по правилу одговарао т. зв. *participium praesentis mediae* у грчком језику. О другим могућностима биће говора доцније.

Ако се узму исти случајеви синтаксичке употребе тих глаг. придева као у горе наведеним примерима и пореде са Вук о в и м преводом таквих места, онда се добива на тај начин одређенији појам о значењу садашњих трп. придева у старословенском. Код тога могу се примери поделити на неколико група и то на основу дивергентног превода код Вука.

1) Старословенском и грчком садашњем партиципу одговара код Вука релативна реченица са глаголом у презенту (актива):

се естѣ тѣло мое даемоє за вѣы — τὸ σῶμα... διδόμενον — ово је тијело моје које се да је за вас Л XXII₁₉; *і сѣ мѣ-сѣцѣ шестѣ естѣ ен нарнцаемѣнн неподѣви* — αὐτῆ τῆ καλουμένη στείρα — и ово је шести мјесец њојзи коју зову нероткињом Л I₃₆; *трѣвж... въ пештѣ въметаемоу бж тако (с)дѣкатѣ* — τὸν χόρτον βαλλόμενον — а кад траву... која се сјутра у пећ баца Бог тако одијева Л XII₂₈; *нзидете... видѣтѣ трѣстн ли вѣтрѣмъ движимъ* — κάλαρον σαλευόμενον

— Шта сте изишли у пустињи да видите? Трску, коју љ у љ а вјетар? Л VII₂₄.

- 2) Релативна конструкција са т. зв. perfectum praesens пасива:

да мьститѣ сѧ крѣвь... проливѣма отѣ сѧложениѣ вьсего мнра — τὸ αἶμα τὸ ἐκχυννόμενον — да се иште од рода овога крв свију пророка која је проливена од постања свијета Л XI₅₀; да придѣтѣ на вѣх вьсѣѣка крѣвѣ правѣдна проливѣма на земљѣх — αἶμα ἐκχυννόμενον — да дође на вас сва крв праведна што је проливена на земљи Мт XXIII₃₅.

- 3) Релативна конструкција са аористом:

іѣх же слышавѣх слово глѣмоѣ — τὸν λόγον λαλούμενον — А И. одмах чувши ријеч што рекоше рече Мк V₃₆.

- 4) Релативна конструкција са имперфектом:

носаште ослабленѣх жилами носимѣх четирѣми — αἰρόμενον — И дођоше к њему с узетијем кога ноша ш е четворо Мк II₈.

- 5) Реченица са да са перфективним презентом:

егда же оузрѣнте обзостомѣх кон нѣмѣ тогда разоумѣете — ὅταν δὲ ἴδῃτε κυκλομένην ὑπὸ στρατοπέδων Ἱερουσαλήμ — А кад видите да Ј. опколи војска онда знајте... Л XXI₂₀.

- 6) Независна реченица са финитним глаголом а) у имперфекту:

Иродѣ... обличаѣмѣх имѣх... приложи — ὁ δὲ Ἡρώδης... ἐλεγχόμενος — Ирода кораше Јован за Иродијаду; И учини и то те затвори Јована у тамницу Л III₁₉₋₂₀; И тоѣ оучадаше... славенимѣх вьсѣѣми — καὶ αὐτὸς... δοξάζομενος ὑπὸ πάντων — И он учаше по зборницима њиховијем, и сви га хва љ а ху Л IV₁₅. б) у аористу: Іѣх... ведѣаше сѧ дѣмѣх вѣх поустыниѣх ѣ данни искоушаѣмѣх днѣволомѣх — Ἰ... πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ θ. — Исус пак пун Духа светого врати се од Јордана, и одведе га Дух у пустињу, И четрдесет дана куша га ѣаво Л IV₁₋₂.

- 7) Прошаста трпни придев: отѣпоушту вамѣх варавѣх ли или нѣа нарицаѣмаго ѣа — τὸν Ἰ. τὸν λεγόμενον Χριστόν — кога хоћете да вам пустим? Вараву или Исуса прозваного Христа Мт XXVII₁₇; егда оузрѣнте... вѣи же изгонимѣх конѣх — ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω — кад видите... пророке у царству Божијем, и себе на поље истјеране Л XIII₂₈; ни самомоѣ мноѣх вьсемоѣ мироѣ вѣмѣстити пишѣмѣхѣх кѣнигѣх — χωρῆσειν τὰ γραφόμενα βιβλία — које кад би се редом пописало ни у сами свијет — мислим, не би могле стати написане књиге Ј XXI₂₅.

Изнети примери довољни су да покажу да је садашњи трпни придев у старословенском кад је стајао као атрибутивни додатак имену имао несумњиво и чисто глаголски карактер. Ако оставимо на страну Вуков превод, који такође тај карактер у многоструко потврђује, има индицију и у самом старословенском које сведоче о глаголским особинама тих трпних придева. То су нарочито случајеви када уз трпни придев долази и *agens*, тј. вршилац неке радње. 1. Л VII₂₄ *вѣтрѡмъ движемъ*, 4. Мк II₈, 5. Л XXI₂₀, 6. Л III₁₉₋₂₀, Л IV₁₋₂. Трпни придев у тим случајевима показује да се извесна радња врши на некоме објекту. Време вршења те радње управља се према глаголу предиката у реченици. Оно је углавном онакво као и код тога глагола, н. пр. 1. Л XXII₁₉, I₂₆, 2. XI₅₀, 3. Мк V₃₆, 4. Мк II₈, 5. Л XXI₂₀, 6. Л IV₁₅, 7. Л XIII₂₈. Понекад смисао допушта и друкчији однос по времену. Тако у примеру 6. Л III₁₉₋₂₀ претпоставља се да радња изражена трпним придевом претходи радњи предиката: *Продъ обличаемъ имъ приложи* и она се може сматрати управо као узрок предикатовој радњи. И обратно: 1. Л XII₂₈ *трѣкѣ оутрѣ въ пешть вѣметаемоу бѣ тако одѣкатѣ* сама адвербијална ознака *оутрѣ* упућује на то да се партиципска радња врши иза предикативне.

Сви ти примери показују да се у сад. садашњег трпног придева глаголски карактер осећа само у *вршењу* неке радње, а њено време је према томе условно. Та временска неодређеност и доводи до губљења и осталих глаголских особина код тих партиципа, који на тај начин постају прости придеви. Такав општи карактер има облик *нарицаемъ* који Вук различито преводи: *коју зову* исп. 1. Л I₃₆, *који се зове* Ј IV₂₅ *ѡрозванога* Христа Мт XXVII₁₇, *ѡ имену* Мт XXVI₈, и у самом стсл. Мар. Зог. Л X₃₉ *именемъ Асем. нарицаемаа* (*Марѣ*).¹⁾

Ако би после свега овога требало одредити још и природну, оригиналну употребу старословенског садашњег трпног придева и одвојити буквалну имитацију грчког текста, онда би се размимоилажења између старословенског и српскохрватског језика могла узети као критеријум који, разуме се, не би могао да важи као апсолутно сигурно мерило. Формално поређење са српхрв. није исте вредности зато што у сх. нема уопште садашњих трпних придева, и зато се ту не може употребити историски метод поред упоредног. Тако исто поређење са употребом садашњих

¹⁾ У Суп. 255₃₃ плеонастичко: *дѣла брата кариѡниси и ѡна именовъ нарицаема.*

трпних придева у руском књижевном језику не може да се примени и на старословенско стање, јер су ти глаголски придеви у руском књижевном, а не народног порекла. Исп. Шахматов, Очерк совр. русс. яз.² 182, Кошутић, Грам. рус. јез. II с. 162.¹⁾

С друге стране, наведени паралелни сх. превод показује да сх. прошаста трпни придев не може да свагда замени и садашњи трпни придев у старословенском. Према томе јасно је да једини трпни придев у српскохрватском има своју нарочиту функцију о којој ће бити говора мало даље.

Онаква употреба стсл. садашњих трпних придева као што је дата у наведеним примерима из јеванђеља и Супрасалског зборника могла би се доказати врло многим примерима из старословенских споменика. Али и наведени случајеви довољно показују да је тај трпни придев носио у себи особину предикативности. Зато он има више апозитивни него атрибутивни карактер. То се нарочито опажа ако је трпни придев стајао уз личну заменицу.

У таквом случају понекад се одваја трпни придев у самосталан предикат у номинативу. Наведени пример 7. Л XIII₂₈ гласи у Сав. књ. оузрѣтѣ... кѣѣ же изгони ми.

Л XXII₂₀ грчка конструкција са апозитивним медијалним партиципом преведена је старословенском релативном реченицом, као што то већином чини и Вук у своме преводу: *ѣже за кѣѣ пролѣтѣтѣ сѣ* — *ἐν τῇ αἰματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον*; или Зог. Мт X₂ Гимонѣ же нарицаѣтѣ сѣ Петрѣ — *Σ. ὁ λεγόμενος*.²⁾

У Суп. пак има случајева када је трпни придев појачан партиципским обликом глагола бити: 1) с партиципом презентѣ: *видѣѣѣ же не блюдомѣ сѣштѣ неж 40₂₉₋₉ дрѣжимѣ сѣ похотѣѣ блѣда 335₂₀ вѣ истѣнѣ тѣжѣ оужастѣнѣ сѣ одрѣжим' 424₁₆ 2) парт. перфекта: *сим' же вѣдомомѣ вѣкѣшѣмѣ вѣвѣкѣстишѣ нѣмѣ о ниѣх 59₁, 97₂₉ сѣ ни**

¹⁾ Ако се пореде наведена места са руским преводом јеванђеља, онда ће се добити ови резултати: 1) Потврђује се и ту оно што је већ речено о садашњим трпним придевима у руском језику. Тако место стсл. *славѣмѣ* имамо *прославляемѣ*, *изгони мѣ-изгони мѣми* (у пасивној конструкцији има и *былѣ гонимѣ бѣсомѣ*). 2) У руском има и слободнијих превода по смислу: *шрѣва завѣра будѣшѣ брошена*, Вук је употребио апстрактни презент који се може слагати са безвременским значењем датог стсл. трпног придева. Или Мт XXIII₃ *кровѣ, пролишѣѣ на землѣ* — *шѣѣ је проливѣна* одговара и латинскоме *sanguis qui effusus est не effundetur*, као што је Мт XXVI₂₈ у рус. *изливаемаѣ*, код Вука: *крв која ће се пролиши.*

²⁾ Исп. о томе и код Слоњскога, Die Übertragung der griech. Nebensatzkonstruktionen in den altbulg. Sprachdenkmälern с. 20.

иста мѣсаца шестзи нарицаимѣи бѣвѣши неплодѣи 245₁₃. Ти помоћни партиципи долазе да прецизније одреде временску ситуацију, која је — као што је показано — код трпних придева условљена реченичним предикатом.

Таква предикативна употреба најочитије се осећа у реченици са апсолутним дативом: *ведомомъ же имъ оучаше ѿ сѣзи куришнхъ Суп 72₂₀ стрѹжемоу же нмоу въз'пи глагола ib. 161₅.*

Колико је радња, изражена трпним придевом, везана са радњом реченичног предиката види се и по томе што обе те радње имају једнак субјекат. Код радних глаг. придева садашњег времена субјект предиката разликује се од партиципског. Исп. Вондрак, AG² 608. Али има оваквих примера: *по чрѣвоу внимоу же нмоу... глагола нмоу князъ Суп 156₁₇. Деромомъ же скатзинмъ на мнози часи течение исхождааше ib. 179₂₆.*

7. Трпни придев прошлог времена.

Придевски облици који су образовани помоћу индоевропских суфикса *to/(e)no* јављају се, један од њих или оба, као нарочити глаголски придеви. Они се обично називају пасивним партиципом перфекта и као такви налазе се у већини иевр. језика, сем грчког. Исп. Штолиц-Шмалц, Latein. Gramm.⁵ с. 340. Такав се термин употребљава за споменуте облике и у старословенском и уопште у словенским језицима (Миклошич, Вондрак, Куљбакин и други). Када је реч о глаголским придевима у смислу глаголских партиципа, не дакле *adiectiva verbalia*, онда се, пре свега, имају у виду извесне временски ограничене особине које такви придеви показују и по којима се и разликују од обичних придева (Бругман-Тумб, Griech. Gramm. 472).

Прошаста трпни партицип, који се првобитно градио, као што је показано, од самог корена односно основе инфинитива или прошлих времена, значио је према томе радњу која се извршила пре радње реченичког предиката. Када су они суфикси постали толико продуктивни, да су се почели додавати, особито суфикс *eno*, и презентској основи, доспели су на тај начин и облици образовани помоћу тих суфикса у сличну сферу зависности и односа као и споменути *садашњи* партицип пасивни.

Под утицајем тих двају услова могло се развити код партиципа на *to/(e)no* такво значење које стоји блиско, с једне стране, значењу трпних глаг. придева садашњег времена, а с друге, показује радњу или стање који су постали у прошлости и трају даље

у своме резултату до садашњости. Такав семантички процес могао би да се односи на старословенски језик као и на остале словенске језике.

Баш у томе и лежи једна од главних разлика између активних и пасивних партиципа што пасивни показују такву особину која није увек само пролазна, потпуно ефемерна, него једна особина која је добивена утицајем неке радње може да остави мање или више знатне трагове трајнијег деловања такве радње, те се добијена особина јавља и као *резулшаӣ* те радње. Обе те особине подједнако карактеришу прошасте пасивне партиципе, само што неки научници нарочито истичу извршење глаголске радње („Vollendung“ код Јагића, Beiträge zur sl. Synt. 62) или особину која постоји само у извесном тренутку (Łoś, JęzPol XIII 32), односно сам резултат (Агрел, Aspektänderung 12 „eine rein resultatbetonende Form“).

Случајеви пак у којима се истиче једно или друго значење или оба спојена зависе од синтаксичке употребе тих трпних партиципа.

Задржаћемо се најпре на случају када ти партиципи стоје у служби предикативних атрибута, и то као објекти.

1) *іба ницѣтѣ... пропѣтааго* Мк XVI₆ — τὸν ἐσταυρωμένον — Исуса тражите Назарећанина *расіѣшога*, *обрѣтааѣ* [домѣ] *помѣтенѣ ѣукрашенѣ* Л XI₂₅ — εὕρισκει σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον — да се вратим у свој дом. И дошавши нађе *ѡмѣшен* и *украшен*.

2) *обрѣтѣ же каменѣ отъваленѣ отъ гроба* Л XXIV₂ — εὑρον τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον. — Нађоше камен *одваљен* од гроба; *привѣса же женѣ въ прѣлюбодѣнни ѡтѣ* Ј VIII₃ — κατελιμμένην — доведоше к њему жену *ухваћену* у прѣљуби.

3) *обращѣте младенѣцѣ покитѣ* Л II₁₂ — ἐπαργανόμενον — наћи ћете дијете *ѡвишо* гдје лежи у јаслама; *обращѣте жрѣвѣцѣ привезанѣ* Мк XI₂ *обрѣтѣте* I. с. 4 — πῶλον δεδεμένον — наћи ћете магаре *привезано*, на које нико није сједао.

Изнети примери показују да старословенски прошасте трпни придев одговара таквоме облику и у српскохрватском језику, а оба грчкомедиијалноме партиципу перфекта, и да стоји у вези са предикатом без обзира на време вршења предикатове радње.

Трпни придеви у таквој употреби разликују се по значењу од обичних придева утолико што се подразумева извршење неке радње која се може исказати и финитним обликом, а да се смисао не промени. Тако је на пр. и у латинском језику који за спомену сврху има партицип пасива на *-tus* одн. *-sus*, где поред *Jesum*

quaeritis crucifixum Mk XVI₆, долази Jesum, qui crucifixus est, quaeritis Mt XXVIII₆, па и у самом новозаветном грчком језику.¹⁾

Само место које партицип заузима тиме што се ставља иза именице на коју се односи даје томе партиципу извесну особину предикативности која се може изразити експликативном реченицом. То се нарочито догађа ако се радња реченичног предиката односи више на стање у коме се њен објекат налази него на сам објекат. Тај случај имамо у примеру *обрџтџ же каменџ отхваленџ* што се може разумети као: видје да је камен одваљен од гроба Ј XX₁, да је неко одвалио камен и сл., стсл. *видџшџ џко отхваленџ вџ каменџ* Mk XVI₄ — θεωροῦσιν ὅτι ἀνσκεκῦλισται ὁ λίθος — видјеше да камен бјеше одваљен.

Такве предикативне употребе трпних придева има и у народном језику, и то у специјалним случајевима, када ван сваке сумње трпни придев показује глаголске особине: а она брже к ватри, кад тамо а то просо *џокуџљено*, ручак готов и све *уређено*, Вук Срп. нар. прип. 132; кад тамо а то сандук опет *оџворен* ib. 132; као тамо а то мала колебица, *неџочишћена*, у њој ватра *расџркана* и већ се згорела. У тим примерима трпни придев, иако стоји без финитног глагола, значи извесну извршену радњу које се резултат протеже у садашњост. Најбоље се то опажа у другом примеру. Љ. Стојановић, ЈФ II 197—198, III 10 види ту „више адјективно него темпорално значење“. То је ипак т.зв. крњи перфекат или релативни. Исп. Белић, Symbolae grammaticae II 48. Да ту трпни придев није потпуно изгубио своје глаголско значење, показује и то што он може да стоји место крњег перфекта. На пр.: Кад она у вече дође кући, а то јој *се* мати *џреџворила* (претворена) у краву и стоји пред кућом. Кад хоџа притрчи, збиља *се* дијете *родило* (рођено). Кад горе, али *се* море *зале-дило* (залеђено) па не може напоље.

Тако би се могло казати и: кад тамо, а то камен *одваљен* од гроба.

И примери као они што су наведени из јеванђеља доста су обични.

Кад се у јутру царска кћер разбуди, види свијеће *џромијењене* а астал у свему празан. Н. пр. 274. — И врло се зачуде кад виде све *уређено* па и просо *џокуџљено* 132. — Он се врло

¹⁾ Блас, Gramm. des neutest. Griechisch 1896, с. 237 тврди да је Partic. als Atribut mit und ohne Artikel einem Relativsatze gleichwertig, Mt. XXV₂₄ τὴν ἰστομασμένην ὑμῖν βασιλευσαν = τ. β. ἢ ὑμῖν ἰστομασασα.

обрадује кад види своју кћер за царским сином *удашу* 141. — Кад на један пут види неке јеле онако читаве из земље *извађене* па уз бедем *прислоњене* 194. — Најпосле наредe да обојица преноће с девојком, па коме нађу у јутру девојку *окренушу*, онога да буде 262. — И тако ујутру нађу девојку *окренушу* к свињарчету 263. — Кад се врате, нађу све печење и вариво *искошрљано* кроз кужину и све *просушо* тамо амо 264. — Има и комбинација обе споменуте употребе: кад тамо, види змију *прибодену* уз дувар 194. — Кад тамо ал' има шта и виђети! соба *украшена* златом и свилом 193.

У примеру: Цар длаку расцијепи уздуж с врха до дна, и у њој нађе *зайисано* много знатнијех ствари кад се шта догађало 128 дошао је партицип непосредно испред речи коју одређује, јер обрнут положај захтевао би јаче одвајање од оне речи на коју се партицип односи (много знатнијех ствари *зайисано*), што се ређе догађа.

Случај кад партицип стоји уз личну заменицу: Надимаше се ђаво да пукне од зла видећи овако себе *преварена* 282 и експликативно: Тад се Анђа јаду дошјетила и виђела *да је преварена*. Н. пјес. IV 456. — и видећи *да је преварена* почне молити да је не бију. Н. прип. 135. — Или: напипље дивљак врата од пећине и видећи *да су зашворена* почне по пећини брбати тамо амо 153. — Дотрчи к валову да види свекрву, па кад је види каква је *измучена* (или *онако измучену*), заплаче се 86.

Интересантан је и пример стегнуте експликације, без финитног глагола и везника: кад тамо, нађе сина и снаху *пруђени* једно покрај другога 117.

Постпозитивно место које заузима трпни придев у предикативној употреби спада у оне доста ретке случајеве када се може установити одређен ред речи. Од тога реда има врло мало отступања, као: Угледа на крми од овога брода *исписану* његову вјереницу 254, али одмах затим и: Упази ђевојку *исписану* на крми.

Привидно отступају примери: него ћеш наћи и једну *везену* мараму 126. — Камо те се да видите свога *хваљеног* сина што иде и краде којешта 66. Ти трпни придеви немају више глаголских особина, него су обични придеви, о чему исп. ниже.

Особито је поучан овај пример: Па отиде у његову кућу и нађе све *сакривенџ* гвожђе 3. Тако употребљен трпни придев у положају пред именицом и у одређеном облику врши атрибутску службу без јасних знакова предикативности, као када би се рекло: нађе све гвожђе *сакривено*.

Из свих досад наведених примера излази ово: 1) Трпни придеви у предикативној употреби као формални атрибути образовани су од свршених глагола. 2) Стоје углавном иза речи коју одређују. 3) Имају неодређен, именски облик. 4) Често се даду изразити и релативном и експликативном реченицом. 5) Показују радњу или стање објекта које је постало пре радње реченичног предиката и које је у своме последњем стадијуму или резултату истовремено са радњом предиката.

Од тих особина једна од најбитнијих јесте неодређени облик трпног партиципа када стоји у предикативној служби. Зато наведени пример *ѿа нѿте пропатаго* због одређеног облика само формално спада у изнету категорију употребе трпних партиципа. Иначе је то случај чисто атрибушке употребе. Права предикативност види се, међутим, у овом примеру: *обрѿтоша сѿаго на земи лежашта распета* Суп 51₁₂.

Колико трпни придев у таквој употреби садржи у себи самосталну моћ предикације види се и по томе што није потребно да уз њега стоји какав партицип помоћног глагола *биши*. Како је у српскохрватском, тако је и у старословенском.

Предикацијом, коју показује такав трпни придев, обележава се само извршење неке радње на објекту као готов факат без обзира на извршиоца радње, који је већином и непознат. Таква употреба потпуно одговара употреби пасивних конструкција у српскохрватском језику у коме, као што ће се то видети ниже, извршилац глаголске радње готово никад и не долази. Зато би био мање обичан у сх. овакав пример као стсл. *видаште висрзи отъ свинни попхранзи* Суп 134₂₅.

Трпни придев када стоји као допуна предикату уз његов објекат губи предикативне особине када се употреби у одређеном облику, што обично повлачи за собом и промену места, тј. тада стоји испред речи коју одређује. Тако би било: *Кад се у јутру царска кћер разбуди, види ѿрѿмијењенѿ свијеће*. У тим случајевима трпни партицип има обично придевско значење с том разликом што партицип добива глаголске особине чим се доведе и у везу са предикатом; то за собом повлачи, као што је показано, и промену места и облика.

Међутим ако се прави придев стави у ближу везу са предикатом, онда он остаје као такав, без глаголских особина, те се у таквом положају и јасније опажа разлика између трпног партиципа и придева. Има случајева када у истој реченици долазе оба,

и партицип и придев, као у примеру „види свијеће *промијењене* и астал у свему *празан*“.

Да се ипак у таквом случају потпуно не поклапају значења партиципа и придева, може се то опазити ако се обичан придев замени партиципом који му по семантичкој основи стоји најближе. Ако се рече: види сандук сасвим *испражњен*, онда се у партиципу осећа нека активност која уједно претпоставља и неког извршиоца и која је и довела до онога стања у коме се налази на пр. сандук који је празан. Овде је само констатовање извесне чињенице. Активност партиципове радње може да се и јаче истакне приложима, као на пр. сандук *брижљиво* испражњен, док се не може казати „брижљиво празан“, јер се овде не може да осећа никаква радња. Исп. о томе и ниже.

Према томе не може се увек тачно и консеквентно спровести разлика између обе атрибутске употребе трпног партиципа, тј. када ближе стоји уз именицу или уз глагол, односно предикат.

До сада је било говора само о употреби трпних партиципа када они формално стоје уз именицу која је објекат у акузативу, односно у т. зв. конструкцији са два акузатива. Узећемо и други случај, када стоји уз именицу која је субјект, тј. конструкцију са два номинатива.

сѣниде сѣ оправданѣ въ домѣ свои Л XVIII₁₄ — κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος — овај отиде *оуправдан* кући својој; изиде ѿмѣрзи обѣзаниѣ ногама и рѣкѣма Ј XI₄₄ — ἐξήλθεν ὁ τεθνεκῶς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τοὺς χεῖρας — изиђе мртавац *обавиш* платном по рукама и ногама.

И у народним приповеткама има доста примера за такву употребу: Никаких других хаљина није имао, осим једнога ћебета, којим је *огрнуш* по сокаку ишао 315. — док около подна иде господар *расрђен* да га зове 315. — „Шта море бре“, повиче Грк *поулашен* 327. — Невјеста *незвѣша* дође у кућу без свата 357.

Конструкција са два номинатива има много заједничких црта са изнетом конструкцијом са два акузатива. То је, у првом реду, неодређени облик трпног придева, затим положај иза имена на које се односи; долази у реченицама са различитим временима предиката.

Од обичног придева разликује се такав трпни партицип тиме што се код партиципа ипак донекле осећа постанак радње изражене тим партиципом која претходи радњи предиката, на пр. повиче Грк *поулашен*, а „повиче Грк *улашљив*“ може се схватити пре

као атрибут и који не стоји у блиској вези са предикатом. Конструкција са партиципом може се исказати и самосталном реченицом, као: *Грк се њојлаши и њовиче*, или зависном, *када Грка њојлаше, њовиче*, где се истиче време постанка партиципове радње, која се десила пре радње предикатове. И тако увек. За будуће време: повикаће Грк поплашен и Грка ће поплашити и он повикаће.

С друге стране, чисто придевске особине трпног партиципа истичу се тиме што се партицип у споменутој служби често може схватити и као адвербијална ознака начина и онда такав партицип долази у средњем роду.

И таквих случајева има у народним приповеткама, иако не много: па јој народ побеже *незнано* ни куд је ни како је 52. — Али су обичнији примери у којима је прилошко значење партиципа обележено прилошком заменицом *онако*, *као* на пр.: Кад свети Аранђел дође са сунцем *онако рањен* пред Бога, онда заплаче 94. — Царев син одмах брже боље за њом у гору да је тражи, као *њомаљен* 116. — Сви остали љекари *као њосрамљени* разиђу се куд који 151. — а он фукте у језеро *онако рањен* 157. — док јадни просјак *онако уљашен* побјеже без обзира 225.

Тиме што се трпни придев може употребити као прилог, било сам или уз прилошку заменицу, никако се не тврди да се и сви наведени примери атрибутско - предикативне употребе даду изрећи и прилошким обликом трпног придева, а да смисао остане исти. Ако се рече: иде господар *расрђен* да га зове и иде *расрђено* или *онако расрђен*, разлика у значењу показује се и тиме што се у првом случају још распознаје време, на пр.: иде господар *малочас расрђен*.

Према томе трпни придев када стоји у номинативу и формално се везује за неки номен, најчешће именицу која је и реченични субјекат, чува своје глаголске особине, које стоје у извесном односу са предикатом, као што је показивање извршења партиципове радње. Зато се такав партицип и може развити у потпуну реченицу.

Трпни партицип стоји уз какав номен као његов атрибут и то онда када не стоји у никаквој зависности од предиката. Као сваки атрибут, трпни партицип се увек слаже са речју коју ближе означаје и у роду, броју и падежу. То је једна од најважнијих особина које има трпни партицип за разлику од осталих партиципа.

И како изванстан номен може да врши различите функције у реченици, то се могу и трпни придеви који стоје као атрибути уз свој номен сврстати у неколико категорија. Врло често долази трпни партицип уз номен када је он субјекат у реченици.

и разбоиника распата сѣ нимѣ поношаасте ѣмоу Мт XXVII⁴⁴ оі λησταί οί συνσταυρωθέντες σὺν αὐτῷ ὠνειδίζον αὐτόν — тако исто и хајдуци *разайѣши* с њим ругаху му се, да сѣбѣдетѣ сѣ слово писаное въ законѣ Ј XV²³ — ἵνα πληρωθῆ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ — али да се збуде ријеч *написана* у закону.

Из Суп. зборника: вонни же на то оуставѣнни отъсѣкоша главѣ 185⁶. — и поштенѣи к њен аггелѣ сице бесѣдовавъ остави ѣ 239²¹. — въ земьѣ же въдръженонѣ копни въкорени са 560²³.

Но га дочека некакав чоек сав у кржаве хаљине *обучен* 104. — А оно дијете што је на сну долазило, био је андио *послан* од Господа Бога 128. — Близу њега стоји једна маштрава *украшена* драгијем каменом 197. — Почне испитивати шта му долази она младица *исписана* на крми 254. — *Зачуђен* младић од таке и толике почасте, а и онако дичан, пушти се да га вуку. Прип. 298.

Из књижевног језика: Први писац ове врсте јесте *познаши* и широм целога српског народа *слављени* св. Сава. Павле Поповић, Југосл. кпј.³ 8. — Уз „Савете“ иде и једно раније писмо његово *писано* једном Србину из Трста ib. 79. — Тим значајем не могу [се] мерити протестантске књиге *преведене* за Србе и Хрвате. А. Белић, ЈФ VI²³⁹. — Благословена ова трзања и ове бесанице младог талента, какве нису имали радост да познају многи творци *задовољени* брзим успехом. — То су моралне алгорије *изражене* највишим религиозним језиком. Дучић, Благоцара Радована 324, 394.

Наведени примери из старословенског и српскохрватског простонародног и књижевног језика показују да се трпни партиципи у атрибутој служби нису стопили са обичним придевима, него су задржали своје глаголске особине. Такав партицип може да се замени релативном реченицом. У таквом случају значење атрибутивног трпног партиципа сасвим је идентично са рашчлањеном конструкцијом помоћу финитног глагола *биши*.

Тиме се јасно и истиче однос по времену партиципа и предиката. Радња трпног партиципа од свршеног глагола претходи предикатовој радњи. Тако би на пр. први наведени пример гласио: хајдуци који су били разапети с њим ругаху му се, као што је у латинској Вулгати: *qui crucifixi erant* или чешки: *lotři, kteříž byli*

s ním ukřižováni, utrhali jemu. Ту особину предикације код трпног партиципа појачавају и различите допуне које стоје уз тај партицип и које његову везу са именицом чине лабавијом. Најважније је код тога обележавање агенса. Споменуто је да се то у народном говору избегава особито онда ако је агенс живо биће. Али у стсл. има више таквих случајева, као у Суп. *симонъ влѣхъ петромъ осѣжденъ дары принесе* 363₇. — и *званъ на оубѣдѣ робомъ своимъ приде к њему* 391₁. — *юноша нѣкъи отъ бѣса насилѣнъ оубѣма ногама раслабѣ* 518₁₉. — *приде же вечеръ зѣло сѣлѣ поустѣн' отъ того трокон' да* 561₂₀.

Употреба трпних партиципа у споменутој служби формално је слична употреби у конструкцији са два номинатива, о којој је већ било говора. Разлика је само у значењу. У тој конструкцији трпни придев стоји у уској вези са предикатом и зато има прилошко значење, које се у већини случајева и може исказати обичним прилошким обликом партиципа у средњем роду.

Иако се трпни партицип може узети да стоји као атрибут, ипак се његова веза са номеном и формално одваја запетом. То показује да је такав трпни партицип само скраћена релативна реченица. На пр.: Он је показао до каквог полета и развитка може доћи умалост, *ѣраћено великом љубављу* према матерњем језику Белић, I. с. 224. — Словенска књижевност, *ѣсана* језиком и буквицом, у којима су је Ђ. и М. засновали, живела је дуго као таква. П. Поповић *ib.* 2. — Овај божанствени човек, *осуђен* на смрт, рекао је... — За њу је Бог страшило, *обучено* у бело. — Петрарка, *ѣрошѣран* из Италије, отишао је у Воклизу. — Бол, искрено *изражен*, сачува песму свежом. Дучић *ib.* 37, 135, 214, 316.

Ако је трпни партицип образован од несвршене основе, онда се његова радња догађа истовремено са предикативом. Такав је наведени пример — широм целог српског народа *слављени* св. Сава. [Жена] пролази кроз живот триумфално, увек *ѣраћена* већма својом легендом него својом истином. Дучић *ib.* 138. Тај прошаст трпни придев одговара у таквом случају старословенском и руском трпном придеву садашњег времена. Примери за стсл. дати су на стр. 114—118.

Из руског књижевног језика: Княжна проходила мимо меня, *сойровождаемая* хромымъ старикомъ. Љермонтов, Герой 128. — *вѣхали вѣ ущелье*, по которому вилась дорога, ежеминутно *ѣрестѣкаемая* шумнымъ ручьемъ *ib.* 209. — На срединѣ трещалъ огонекъ, разложенный на землѣ, и дымъ *вышѣлкаваемый* вѣтромъ разстилался 11.

Случајеви када трпни придев има особину потпуне реченице споменути су онда када је било говора о трпном придеву садашњег времена. То је, дакле, заједничка особина оба трпна придева, која се најбоље огледа у конструкцијама са дативом апсолутним.

То је специјална особина старословенског језика, непозната другим словенским језицима. Али је за то доста обична конструкција која би се могла назвати апсолутним номинативом.

1) Оучааше славимъ вѣсѣми Л IV₁₆ — *δοξαζόμενος* — учаше, и сви га хваљаху. Или у руском: *сказалъ я, подстрекаемый* любопитствомъ Лерм. I. с. 14. — Такъ *шомимый* голодомъ, въ изнеможеніи засыпаеъ ib. 206.

2) Боденъ во лѣштѣхъ въ ревра крахъ испоустн ib. 354₁. — и повелѣнъ млъчати прѣкъ три лѣта ib. 285₆. — и въ хъзинѣ затворенъ сѣконъча о бозѣ ib. 302₁₇. — и повѣшенъ рече азъ исмаъ жизнь и въскрѣшенъ ib. 478₉. — и пораженъ рече азъ исмаъ пастоухъ добрън ib. 478₁₁. — да тобожъ ницѣленъ тебѣ хвалыъ вздаеъ Евх 81₆.

И *зачуђен* љепоти онијех ђевојака, не могаше разликовати која је од које љепша. Прип. 115. — *Проноен* из своје отаџбине ради нове вере, он у Тибингену разви срој књижевни рад. Поповић, I. с. 28. — *Бачен* међу народе друге вере, он се побојао да не изгуби своју православну веру ib. 84. — *Угрожена* протестантизмом, католичка црква потражила је током 16 века начина да сузбије протестантске идеје ib. 33. — Ближе *објашњена*, реформа језика овако је текла ib. 83. — Од сада ће, боље *уређена* [књижевност], бити једна за целину нашег народа ib. 156. Његове су косе сунчани зраци; а *лишен* такве *косе*, он пропада. Дучић, I. с. 349.

У руском: *Ушомленный* долгою рѣчью, я закрылъ глаза. Лерм., I. с. 122.

Да се истакне предикатска особина таквих партиципа, јавља се помоћни партиципски облик глагола *биши* (*byti). Тако је већ у старословенском у Мар. јев. *взпрошенъ же живъ отъ фарисѣи рече* Л XVII₂₀ — (у Зог. јев. *взистъ*) — *ἐπερωτηθεῖς εἶπεν* — А кад га упиташе фарисеји рече; *оубьнъ живъ въскрѣснетъ* Мк IX₃₁ — *ἀλοκτανθεῖς ἀναστήσεται* — и пошто га убију устаће трећи дан.

Нарочито има доста примера у Супрасалском зборнику: 1) са партиц. през. *опакъ же съ связанъ молитѣхъ сѣтвори надлѣзѣ* Суп 18₁₁. — или у Клоч. зб. *иже оубо отъ селѣ, краштенъ съ творѣ обрѣтаеъ са* I₁₂₅. — б) *иже не жьрѣштинъ богомъ · млчени бываѣшше*

ЗНАЈ СМЕРТНИХ ОУМРЉТИ Суп 145₈. — В) МЕРЕМЪ ОУДАРЕНЪ БЗІВЪ ПРѢ-
ДАСТЪ ДШЈ ІВ. 62₂. — ПОБѢЖЕНЪ ЖЕ БЗІВЪ СТИН НАЧА СЛАВНТИ ЁА ІВ.
107₁₂. — ПОБѢЖДЕНЪ ЖЕ БЗІВЪ ДИШВОЛЪ ПРѢМѢНИ СА ВЪ... ІВ. 78₂₄.
— СКАЗАНИ ЖЕ БЗІВЪШЕ ПОНДОША ІВ. 57₂₇. — РАЗМѢШЕНИ БЗІВЪШЕ
ВЪКОУПЪ ЛИКОУЖЪТЪ ІВ. 94₂₃. — ДОНЪЖДЕ ПЛЪТЬ НМОУ АКЪ ВОСКЪ СЖЕ-
ЖЕНА БЗІВШИ РАСТЕЧЕТЪ СМ ІВ. 153₂. — ОНИ ЖЕ ПРИЗЪВАНИ БЗІВЪШЕ ПОНДОША
ІВ. 44₁₆. — НЕ ЛИ СТУХНА НАОУЧИША ТА ИЗМѢНИТЬ БЫВША ІВ. 475₁₈.

У српскохрватском језику долази у тој служби глаголски прилог *будући* и, ређе, *бивши*. Маретић (Gr. i st. 647) наводи примере из Вукова и Даничићева језика. У народним умотворинама такве конструкције мање су обичне, јер народ воли описе са финитним глаголом. У данашњем књижевном језику све се више употребљавају такви партиципи у апсолутној конструкцији без помоћних прилога *будући* или *бивши*. Код Маретића су (l. c.) наведени такви примери из Вука и Даничића.¹⁾

И као што се помоћни партицип јавља код апсолутног номинатива, тако у старословенском, у истој мери, и апсолутни датив долази са помоћним партиципима од глагола *бѹти*.

Тако поред *сѡхраномъ же фариѡмомъ вѡпроси љ иѡъ* Мт XXII₄₁ има и *сѡбраномъ же сжштѡмъ имъ рече имъ пилатъ Асем. и Остром. Мт XXVII₁₇* — у грч. συντημένων — *изиде отъ гроба затвореноу сжштоу гробоу* Суп. 501₁₁₋₁₂. — *вълѣзе к ѡнимъ їс дѡремъ затвореномъ сжштѡмъ* ІВ. 501₆. — *рекашоу нмоу нѡзва отъ народа сжклѣштеномъ сжштѡмъ* ІВ. 133₂₂. — *постави имъ цѣсари нште же не кржштеноу сжштоу добъи сжшта и хрѡвѡра* ІВ. 197₈₋₄. — *бѡзгнѣштеноу же бѡившоу огіоу раждѡгоша сковрадж* ІВ. 157₁₆₋₁₇. — *привѡденоу же нмоу бѡившоу послѡушааѡж нго* ІВ. 263₂₂₋₂₈. — *привѡденома же нма бѡившѡма глаголаша нма вълѡсн* ІВ. 257₇. — *вѡврѡженомъ же бѡившѡмъ тѣло окааного тоу пограде* ІВ. 66₂₁. — *принесѡномъ же бѡившѡмъ дрѡвомъ пнониј затвори очи* 141₁₈. — *вѡвѡденомъ же бѡившѡмъ имъ вѡ тем'ницѡ нача кѡришнѡ пѣти* ІВ. 75₁₈. У овом последњем примеру субјекат главне реченице налази се и у апсолутном дативу, који међутим стоји у плуралу. Према томе ту су ипак два различита субјекта, као што је и у свима наведеним примерима.

Такво „појачавање“ партиципским обликом глагола *бѹти* налази се и у грчком тексту, на пр.: οὗτως ἀδιανοϊκῶν ὄντων τῶν τοῦ τίφρου σρααγίδων у Ключ. зб. I₉₁₇ и Суп. 452₂₈ тако не отврѡстомъ сжштѡмъ грѡбнѡнимъ печатомъ хрѡво порождѡни бѡистѡ.

¹⁾ Некоји од тих примера чине данас утисак вештачких конструкција, као: Емануел *ранен* отиде у Москву. Ми бисмо рекли: Е., *кад би ранен*, отиде.

Тиме што са трпним партиципима у апсолутној употреби могу да долазе и помоћни партиципи дало би се закључити да су трпни партиципи у старословенском језику имали претежно придевско значење, без јасног обележавања времена. Међутим случајеве када ти партиципи стоје сами, који такође нису ретки, требало би тумачити директним утицајем грчког оригинала. Ја ипак сматрам да се конструкције трпних придева са помоћним партиципима могу објаснити и тежњом да се и формално истакне *предикативни* карактер трпних придева за разлику од чисто атрибутивне употребе када они стоје уско везани са својом именицом коју ближе одређују. Исто би то било и у грчком језику.

Предикативност у атрибутој употреби трпних придева данас се у сх. књижевном језику нарочито осећа у конструкцији са предлозима *после*, *по*, који тада имају временско значење. Трпни придев у таквом случају замењује временску реченицу, и по свом значењу и синтаксичкој употреби најближи је споменутом апсолутном дативу у старословенском језику. Данашња употреба трпних придева у том случају тумачи се сасвим оправдано туђим, латинским¹⁾, односно немачким утицајем. То се уосталом види и из чињенице да се такве конструкције јављају само у књижевном језику, било српскохрватском, пољском²⁾ или чешком.³⁾

Сличност такве конструкције са старословенским апсолутним дативом огледа се и у томе што радња коју показује трпни придев не мора да буде увек различна од радње субјекта главне реченице. Имамо, према томе, две групе апсолутне употребе трпног придева.

1. Различити субјекти: А кад се [Петар Добрињац] *послије учињенога* мира између Руса и Турака 1812. године пресели у Бесарабију, онамо је држао бољарска села под закуп. Вук Караџић, *Правителствујућий совѣтъ* (1860) с. 76. — *После прочишаних* списа и *даше* речи државног тужиоца.... суд је после краћег већања осудио Јована на три године робије (Политика 4-IV-1930). — *По завршеној* истрази Р. ће поново бити предан суду (ib. 18-I-1931).

2а. У безличним конструкцијама: Не воли се *после угашеног* спола. Ј. Дучић, Благо цара Радована 130. — Већ *после* првих

¹⁾ На пр. *Post dato signo erumperent*. Caes. B. g. 3, 5. — *Post hanc urbem constitutam*, Cic. h. resp. 8. — *Post devictum Hannibalem* Liv. 35, 10. Исп. Р. Клоц, *Handwbuch der lat. Spr.*² II 838—839.

²⁾ Естерајхер, *Imiesłów bierny* 52.

³⁾ *Naše řeč* II 91.

измењаних речи са њим (= претседником општине), осећа се да је Париз савршено претстављен (Политика 4-VII-1929). — *После њро-чишањог* извештаја прешло се на дискусију (Време 24-VIII-1931).

26. *После свршене* философије прешао је [Даничић] у Пешту да учи права¹⁾ А. Белић, *Говор о Ђ. Даничићу* 9. — *По извршеном* злочину [лопов] је побегао (Политика 28-VIII-1931). — *Ускоро њо добивеном* наређењу јеромонах Пахомије стигао је у одређену парохију (ib. 30-VIII-1930). — Б. П. је *после ошслужене* војске ушао у богато сортирану радњу свога оца (ib. 4-VII-1929). — *После своје завршене* мисије у нашој земљи, ја се враћам на своју дужност у Америци (ib. 18-I-1931).

Из наведених примера излази да је трпни придев у тој апсолутној конструкцији образован увек од *свршене* основе, што стоји у вези са његовом службом у реченици где показује неку радњу која је *извршена ѡре* радње у главној реченици. То се види и из последњег, трећег случаја када се такве конструкције могу заменити и прилогом прошлог времена: *свршивши* философију прешао је Д. у Пешту. Таква употреба трпног придева може понекад да се замени и конструкцијом са глаголском именицом. На пр.: *После ѡро-чишања* овог извештаја дигао се претседник и рекао (Политика 6-VII-1929). — *Убица је ѡсле извршења* дела побегао у правцу Колашина (ib. 4-IV-1930). — *После закључења* заседања народног претставништва г. А. Лебрен је примио... претседника владе (ib. 11-V-1932). *По разбићу* Турака. Ст. Новаковић, Срп. граматика² 354.

Обе конструкције, и са трпним партиципом и са глаголском именицом, нису одлика простонародног говора. У првом случају избегавају се апсолутне конструкције уопште; у другом није сасвим обична употреба глаголских именица од *свршених* глагола.²⁾ У књижевном језику српскохрватском ипак је у широј употреби апсолутни партицип него глаголска именица и зато што се она не може лако градити од сваког свршеног (прелазног) глагола као облици трпних придева, који су сасвим продуктивни.

¹⁾ Нарочито је раширена апсолутна конструкција баш у том случају и у осталим слов. језицима. Исп. на пр. словеначки: *По докопчаних pravoslavnih naukih* [Prešeren] je stupil za neplačanega praktikanta. *Sket, Slovstvena čitanka* 1914⁸ 221; чешки: *По skončených studiích středoškolských a seminárních* [Rousselot] byl 1870 vysvěcen na kněze. *Chlumský, Časopis pro mod.* XI, 1925, 97.

²⁾ Исп. Коштутић, *Грамматика рус. јез.* II 184 за руско: *извѣстiи флешей* — глас *да су шанчеви заузѣти*. — *Атака резервоувъ для ѡррванiя* (непрiятельской) линiи — нападај резерве *да се ѡрробије* непрiятельская линiя.

Као што показују изнети примери, оба трпна придева, и садашњи и прошаста, могла су да долазе са помоћним партиципима како садашњег тако и прошлог времена. Ако се претпостави да је свугде на таквим местима у грчком стајао прост партицип, онда би било нејасно зашто се наизменично употребљавају помоћни партиципи, без обзира на време. Тако имамо: *събраномъ же сжстемъ имъ рече имъ пилатъ и симъ же ведомомъ взившемъ възвѣстиша имъ о њихъ*, дакле, у једном случају прошаста трпни придев с помоћним партиципом садашњег времена, а у другом обратно, садашњи трпни придев и прошаста помоћни партицип.

Тешко би било примити да се у првом случају ради о партиципској радњи као синхроничној са радњом финитног глагола. Ту је носилац апсолутне глаголске радње сам трпни придев, који и значи радњу која је извршена, и према томе претходи некој другој радњи. У другом пак случају садашњи трпни придев добио је уза се прошаста партицип да се констатује последњи извршени моменат радње која је извесно време трајала. Свакако је код таквих допунских конструкција морало да игра важну улогу субјективно расположење преводиоца, као и у толиким другим случајевима и као што ће се то видети из даљег излагања.

Према свему овоме, трпни придеви и у старословенском и српскохрватском језику имају несумњиво самосталну особину предикације. Ако и има случајева када су они употребљени са неким помоћним партиципом односно прилогом, то само значи да се у таквим обртима формално обележавао мање или више независан положај таквог трпног придева у реченици.

Уопште трпни придеви, и кад су употребљени као атрибути, добивају особину предикације ако уз њих стоји још и каква допуна. О томе је било говора на стр. 116. Тамо је споменут случај са обележеним агенсом. Речено је да се таква конструкција у српскохрватском језику избегава. Данас су немогући такви обрти као у руском: *раненный мною солдатъ*, сх. може се рећи само: *војник кога сам ја ранио*. Исп. Кошутѣ, Гр. II 182.

Руски књижевни језик једини од словенских језика и формално разликује употребу трпног придева као атрибута: у једном случају трпни придев чува своје глаголске особине, као у наведеном примеру, а у другом има више придевско значење: *раненный солдатъ* (дакле једно *н*) = *рањен војник* (уопште, не пита се ко га је ранио). Кошутѣ ib. То се односи само на партицип са несвр-

шеним видом. Јасно је да је то само вештачко разликовање, које је постало књишким утицајем.

Питање је, када трпни придев врши чисто атрибутску службу. Из досадашњих излагања произлази да атрибутска веза трпног придева са његовим номеном може да буде врло лабилна.

То повлачи за собом и самосталан положај, апозицију, трпног придева и наслањање његово на реченични предикат. Када трпни партицип чини само саставни део једино атрибутског израза, он не може да у том случају чува и своје глаголске особине, мора, дакле, да добије значење обичног придева. Ако се испитају главни случајеви атрибутског положаја трпних придева, онда би се добило неколико категорија различитих значења таквих трпних придева.

Пре свега, облици који су образовани помоћу суфикса *to/(e)no* могу се поделити у две, врло неједнаке квантитативно, групе: 1) Облици трпних придева који се употребљавају и у атрибутивном и предикативном значењу, тачније речено, у финитним пасивним конструкцијама и 2) облици који служе само као атрибути. Само је прва група трпних придева продуктивна, па зато и већа. Ту се могу опет одвојити: а) они трпни придеви који у пасиву имају исто значење глаголског рода као и када су у атрибутивној употреби, б) такви трпни придеви који у пасиву допуштају двојако порекло трпног значења и друкчији однос у времену.

Трпни партиципи као и остали придевски атрибути слажу се са именицом коју одређују у роду, броју и падежу. Споменуто је да се у извесним случајевима у номинативу и акузативу трпни придеви, иако су атрибутивно употребљени, везују и са предикатом у реченици. Сем тога они замењују и целу реченицу, особито релативну. Према томе трпни придеви када стоје као атрибути не могу задржавати и некоје изразито глаголске особине. Они у таквом случају треба да показују извесну сталну особину своје именице, а не временски ограничену.

Прво ћемо узети да расмотримо такву употребу у старословенском језику. Ако се пође са тога гледишта да и партиципски атрибути претстављају сталну особину, онда би се *a priori* могло претпоставити да оба трпна придева, и садашњи и прошаста, као атрибути имају исто придевско значење. Не треба ићи даље од превода јеванђеља и узети у обзир и старословенски и Вуков српски текст: оба су „магистрална“ превода. Од неких 75 случајева употребе садашњег трпног придева у стсл. тексту на образовање пасива отпада половина свих примера. Остали примери

подељени су на споменуте случајеве када садашњи трпни придев има значење самосталне или зависне реченице, затим врши функцију именице, и најзад, стоји као атрибут. Вук је већину случајева атрибутивне употребе садашњег т. прид. у стсл. описивао целом реченицом, активном или пасивном. Већ тај факат довољан је да покаже да се значење оба трпна придева није изједначило када они стоје као атрибути. Иначе би Вук за све такве случајеве употребио сх. прошаста трпни придев, разуме се тамо где би стсл. садашњи трпни придев могао имати адекватан прошаста т. п. у сх. језику. Таквих случајева има свега пет. На стр. 115 наведени су примери: *написане* књиге и *позваног* Христа или *позванијем* Христом Мт XXVII₂₂ себе на поље *исшјеране* и још ови примери: *закла емоу телецз питомзи* Л XV₈₀ — ἔθυσας αὐτῶ τὸν σιευτὸν μόσχον — *заклао си му теле ујојено, иде есте љко гроби не вѣдомн* Л XI₄₄¹⁾ — ὡς τὰ μνηρεῖα τὰ ἀδηλα — што сте као *сакривени* гробови. Формалан доказ да је у последњем примеру и старословенски и српскохрв. партиципски облик више придевског значења јесте грчки оригинал који на том месту има обичан придев (ἀδηλος). С друге стране, грчком глаголском придеву σιευτός одговара у стсл. *питомз* који такође има чисто придевско значење већ тиме што тај облик стоји ван глаголске системе, зато на пр. он и не може образовати пасив. За исти грчки облик јавља се и прошаста трпни придев *оупитѣнз* Л XV_{23, 27}.

Придевско значење трпног партиципа има и облик *неключимз* Мт XXV₈₀ (*неключимаго раба вкврзѣте*) за грчки обични придев ἀχρεῖος, код Вука *неваљалога*²⁾ слугу баците у тамницу, рус. *негоднаго* раба, лат. *inutilem servum*.

Такав облик јавља се у сложеном пасиву за грчки пасивни аорист: *вксі оуклонишъ сѣм вккоупѣ* *неключими вѣшиш* Син. пс. 13₃, 52₄ ἰχρεῖάθησαν — Даничић је то превео: Сви су зашли, сви се покварили и сви се покварише; у црквеном тексту стоји *непотрѣвни* *къши* 52₄. Нема никакве сумње да је стсл. облик само формално пасив, и ту трпни придев *неключимз* нема партиципско значење, као што показује и црквенословенски текст и сам стсл. облик којему негација даје придевско значење.

Сви се досадашњи примери из стсловенскога могу узети као случајеви у којима садашњи трпни партицип само формално спада у ту граматичку категорију; по своме значењу он је обичан придев.

1) Јагић транскрибује не вѣдомн. Свакако боље: неѣдомн као и гр. ἀδελ.α.

2) Ближе грчком оригиналу било би: *некориснога* слугу.

Такви облици потпуно су изгубили партиципско значење и према томе увек су они прости придеви, а не само у атрибутској служби. То су облици *питомъ невѣдомъ неключимъ*.

Остали примери у којима трпни партицип стоји као атрибут, као што је већ показано у одељку о значењу садашњег трпног придева, спадају у такве случајеве када садашњи трпни придев значи извесну радњу која се *врши* на неком објекту. Јасно је, дакле, да такав трпни партицип није прешао у категорију обичних придева, иако се може понекад такав облик превести српскохрватским простим придевом. Тако за стсл. *привѣса ємоу вса страстѣми ѿдржимѣи* Мт IV₂₁, (тако и у руском: и проводили к њему всѣхъ немощныхъ, *одржѣимыхъ* различними болѣзнами) — βαράνοις συνεχομένους, В у к има: привелоше му све *болесне* од различнијех болести, или прошастим партиципом, на пр. у бугарском: и доведоха при него всички немощни, *налегнаѣи* отъ всѣкакви болести. Тај стсл. партицип разликује се од она наведена три формална трпна партиципа тиме што може да образује и сложене финалне пасивне облике као: *ѣко страхомъ одржимѣи вѣдахъ* Л VIII₃₇ — συνείχοντο — јер се бијаху врло уплашили.¹⁾

Има случајева када стсл. трпни партицип садашњег времена има несумњиво придевско значење, ма да може да чини саставни део сложеног пасива. То је супстантивизовани трпни придев у примеру *стоѣдахъ же вси знаєми єго издалече* Л XXIII₄₉ — οἱ γνωστοὶ αὐτοῦ — сви његови *знанци*, буг. *познайници*. Тај стсл. облик спада у ону малобројну групу случајева у којима се облик садашњег трпног партиципа са придевским значењем сачувао у многим словенским језицима, тако је у пољ. *jego znajomí*, чеш. *známí* јеho. Према томе, тај случај спада у општесловенску епоху када облици на **-то-* нису стајали у морфолошкој вези са глаголском системом. У финитној конструкцији долази у Пс. 9₁₇ *значѣмъ єстѣ ѣъ* — γινώσκειται κύριος — *познаше Госѣода*, рус. *познанъ былъ*, ту је трпни придев већ добио глаголско значење,²⁾ које — као што је познато — карактерише специјално старословенски језик.

Сем наведених случајева употребе садашњег трпног придева, остаје још пример када трпни придев има специјално значење,

¹⁾ Као што се види, В у к воли да упрошћава; у буг. је сачувана конструкција с партиципом: *позѣже бѣха обузѣи* отъ голѣмъ страхъ, или код Даничића: *обузѣи* страхом појемо Маретић, Gr. i st. 647.

²⁾ Исп. за исти случај и финитну конструкцију: *дѣвѣров ѣк тоб карѣоб γινώσκειται* Л VI₁₁ — *дрѣво отъ плода познаѣтъ сѣ*.

т. зв. потенцијалних и нецеситативних придева. То су облици негасимѡ Зог. Мт III₁₂ Остром. Л III₁₇ (Асем. негасѡцимѡ) грч. ἄσβεστος, не оѡдобѡ носимѡ Мт XXIII₄ = δυσβάστακτος, нескѡдѡмо (скрѡвиште) Зог. Мар. Л XII₂₃ = ἀνέκλειπτον (Сав. скѡдѡцие, Остр. оскѡдѡмо, Асем. оскѡдѡцие).

Такви случајеви изнети су и ближе објашњени у ЈФ VIII 103—108. Чињеница да се дати грчки облици могу изразити стсл. садашњим партиципима без обзира на глаголски род, дакле, и активним и пасивним, показује да трпни придеви у тим случајевима немају уску семантичку везу са презентском основом, која служи за образовање садашњих трпних придева.

Прошати трпни придеви јављају се у атрибутивној употреби у јеванђељском тексту исто тако као и садашњи трпни придеви. Већ је на неколико места истакнуто да трпни придев када стоји као атрибут може да зависи, у већој или мањој мери, и од реченичног предиката, односно сам такав трпни придев добива особине предикације. Из овога је јасно да се трпни придев као прави атрибут може сматрати само у оним случајевима када он са својом именицом образује једну семантичку целину, дакле, не само да има синтаксичко слагање.

Има формалних критерија на основу којих се за извесне трпне придеве може с већом вероватноћом тврдити да имају као атрибут и иначе чисто придевско значење.

1. То је, пре свега, случај када трпни придеви врше службу именице и стоје у *вокашиву*. То су овакви примери: оѡѡне чѡсо ѡди инако рече Суп. 22₂₃, оѡамне и оѡнѡле и безаконню дѡлателю иб. 61₁₆ (66₁₇ 104₂₆), оѡрачене оѡмомѡ аште ѡштиши оѡвѡдѡти иб. 227₈ (231₁₁), и не днѡи сѡ вѡзлюбѡнене иб. 495₁₈ (496₂₇).

2. Ако стсл. трпном придеву одговара у грчком обичан придев, онда у стсл. такав трпни придев нема партиципско значење, на пр. сѡрѡте и десѡтъ проѡажнѡ мѡжѡ Л XVII₁₂ — λεπτοὶ ἄνδρες — десет *губавиѡех* ѡуди; носѡште оѡслабленѡ жнѡамн Мк II₃ — παραλυτικόν — дођоше к њему с *узѡиѡем*; сѡмѡренѡ (сѡмѡ) сѡдѡцѡ Мт XI₂₉ — ταπεινός — *смѡеран*; вѡдѡте сѡврѡшени Мт V₄₈¹⁾ — τέλειοι — будите *сѡврѡшени*. Примери у којима се наизменично употребљава у стсл. и партицип и прост придев: повѡста о изѡвѡ-

1) Колико на пр. облик сѡврѡшнѡ може да има и нарочите придевске особине, показује и чињеница да се од тога облика може градити и прилог и компаратив: сѡврѡшнѡ дѡста стоѡти трѡпѡнѡ Суп 522₂₆ и ошн же сѡврѡшнѡ ѡ ѡтѡште неѡѡнѡти иб. 525₂₃.

στανήχῃ ἐκ νασῶν ἐσθητήχῃ Μαρ. Λ Ι₁ — Зог. Ас. Остр. о известънѣхъ — περὶ τῶν πεπληροφορημένων πραγμάτων — почеше описивати догађаје *који се испунише* међу нама; *оуготована сѣтъ* въскъ Асем. Остр. Л XIV₁₇, Мар. Зог. *готова сѣтъ* — ἔτοιμά ἐστιν — јер је већ све *гошво*.

Последња два примера показују да се трпни партицип, и у атрибутивној и предикативној употреби, може схватити и као обичан придев који добива и придевски облик, али исто тако атрибутивни партицип може се заменити финитним обликом, као што је то код Вука.

Споменуто је да се трпни партицип веже са својом именицом без других допуна. У таквим случајевима такав партицип има несумњиво придевско значење. Старословенски прошастѣ трпни партицип стоји на место грчких: медијалног партиципа перфекта, пасивног партиципа и глаголског придева на -τος.¹⁾

1) *трьсти сѣкроушени* не прѣломитѣ Мт XII₂₀ — κάλαμον συντετριμμένον — трске *сѣшучене* неће преломити; *подобитѣ сѣ гробомъ* показаниномъ Мт XXIII₂₇ — τάφοις κεκοινωνμένοις — што сте као *окречени* грбови; *положиша* *винъ* написанъ Мт XXVII₃₇ — αἰτίαν γεγραμμένην — метнуше му више главе кривицу његову *написану*; *оуготовати* гѣи люди *сѣвршени* Л I₁₇ — λαὸν κατασκευασμένον — да приправи Господу народ *гошов*; *мѣрѣ* *добро* *натѣканъ* *дадатѣ* Л VI₃₈ — μέτρον μετρίσμενον — мјеру добру и *набијену* даће вам; *отврзѣ* *очи* *слѣпоу* *рожденоу* Ј IX₃₂ — τυφλοῦ γεγεννημένου — отвори очи *рођеном* слијепцу; *да* *чада* *бѣжитѣ* *расточинаѣ* *сѣверитѣ* *въ* *едино* Ј XI₅₂ — τέκνα τὰ διεσκορπισμένα — да и *расијану* дјецу Божију скупи уједно.

2) *келѣвен* *наречениѣ* *таден* Мт X₈ — ἐπικληθεῖς — (а дванаест апостола имена су ова) *Левеј* *ѣрозвани* Тадија; *единѣ* *же* *отѣ* *обѣшеноу* *зѣлодѣкѣ* *хоуѣлаше* Л XXIII₃₉ — τῶν κρεμασθέντων κακούρων — један од *објешенијех* злочинаца хулаше.

3) *не* *оумзвенима* *рѣкѣма* *ѣдатѣ* *хлѣбѣ* Мк VII₆ — ἀνίτοις χερσίν — једу хлѣб *неумивенијем* рукама; *положи* *ѣ* *въ* *гробѣ* *некчениѣ* Л XXIII₅₃ — ἐν μνήματι λαξευτῷ — и метну га у гроб *исјечен*; *имѣлаше* *сѣа* *възлюбленаго* *своѣго* Мк XII₆ — υἰὸν ἀγαπητόν — имаше јединога својега *милог* сина, Мк I₁₁ *ти* *си* *син* *мој* *љубазни*.

У свима тим примерима трпни партицип значи једну сталну особину, и као код простих придева, такав партицип одговара на питање *каков*. Таква особина може да се јавља, пре свега, онда

¹⁾ Опширније о томе исп. мој чланак у ЈФ IX 273—278.

када глаголска радња изражена партиципом заиста оставља свој траг, односно утицај на објекту, на пр. *окречен гроб*; у многим пак случајевима атрибутивни партицип одговара само на питање *који*, на пр.: *Левеј наречени Тадија*.

У српхрв. примеру: када се *послана* ђевојка привуче те види како крава куђељу узима (Прип. 130) само значење глагола од кога је партицип начињен не допушта да се у трпном партиципу развије значење које претставља неку уочљиву особину. За то се у том примеру још осећа глаголско значење атрибутивног партиципа. То ће се лако разумети ако се атрибутивна конструкција промени у финитну: *ђевојка је послана* не може да значи ништа друго него да *су је послали*; ту је, дакле, изразито глаголско значење.

Сасвим је друкчије у примеру: кобила *нашоварена* у млин уљеде а реп јој не мога. Прип. 349. У реченици *кобила је нашоварена* трпни партицип има двојачко значење: прво, да се само радња извршила, дакле, пита се, *шта је било*, друго, приписује се предмету особина која само одговара на питање *каква*: ова је кобила натоварена, а она тамо слободна.

Или у примерима: *ојечен* зеко у скрињици спава 360. — дивљак *проклеши* једе 153. Овде је извршена и унутрашња измена значења трпног партиципа, када није употребљен у пасиву. Такви су и ови примери: а кад изиђе на брдо, нађе човека на *узораној* њиви. Прип. 5. — онђе ћеш наћи једну ђевојку, сјајну како сунце, *просушијех* коса низ плећи 126. — али не дође шумке него са *зайешом* стријелом 158. — па узме мјешину од *закланог* брва 174. — а на ватри стоји једна оранија пуна *исјеченијех* људи 192. — и откупи све *пихвалане* сељаке 253. — принесе му пунан шкип *музеног* млијека 291. — кад сутрадан Мујо не дође у *одређено* вријеме с новцима, цар пошаље те га доведу 316. — један Чивутин изгуби *зашивену* кесу новаца 328.

Као што се види, атрибутивни партицип стоји испред своје именице, али може стајати и иза ње: сиде с коња и дохвати некаку свиралу дугу *превјену* и шарену 157. — проспе јела *згошовљена* и поломи судове 264. — Цар се обесели, и долови лонац *неомрчен* воде *неначеште*. Негација која долази у последњем примеру појачава придевско значење партиципа, исп. ова вода још *није начешта* и ова је вода *неначешта*.

То су све случајеви када трпни придев значи радњу коју је неко извршио на извесном предмету и која је дала предмету једну нову особину.

Ако узмемо ове примере: нешто ме жуља у ономе моме *шоквареном* зубу б. — и поведе са собом подоста *наоружанијех* људи 161. — оболи и клијенит остане *савршијех* нога и рука 267, онда порекло стања у коме се налази предмет може бити двојако: спољашње, од неког другог агенса, или унутрашње, извршено сопственом радњом. То се најбоље види у финитној пасивној конструкцији: *ови су људи наоружани* има двојаки смисао: ове је људе неко наоружао и ови људи су под оружјем. О тим случајевима говори се опширније у одељку о глаголском роду код трпних придева.

Примери који су досада наведени из старословенског и српскохрватског језика односе се на случајеве када се може узети да атрибутивни трпни партицип има придевско значење. Узете су у главном атрибутивне конструкције у којима не долази каква прилошка допуна. Ако се јавља и таква допуна, онда — као што је речено — трпни партицип има самосталније место у атрибутивном изразу које може да поврати трпном партиципу његове глаголске особине.

вх огнѣ кѣчнѣи оуготованѣи дѣболоу Мт XXV₄₁ — εἰς τὸ πῦρ τὸ ἰστομασμένον — идите од мене проклету у огањ вјечни *приправљени* ђаволу и анђелима његовим. Трпни партицип, и стсл., и грчки и сх., у том положају не значи исто што у споменутом примеру Остр. Асем. Л XIV₁₇ **оуготована сѣтѣ вѣсѣ** — јер је већ све готово — већ тиме што се не може заменити простим придевом, има, дакле, у себи знаке глаголске радње (која је вршена с наменом), а не само крајњи резултат, стање. Зато такав партицип не може да се строго одвоји од безличног финитног облика: **имѣ же естѣ оуготовано** Мк X₄₀ — οἷς ἰστομασται — не могу ја дати, него којима је *угодљиво* (не *годно*!). Трпни партицип добива свој нарочит положај када је обележен и агенс: **егда же оузрите мрзость за-поустѣнѣнѣ реченѣж даниломѣ прѣмѣ** Мт XXIV₁₅ — τὸ βδέλυγμα τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ. — кад угледате мрзост опушћења, о којој говори пророк Данило. — У Суп. зборнику: **прѣданѣж испрѣва апостолѣ вѣрѣ држимѣ** 197₂₃ — многы крѣштѣныѣ отѣ мѣченика постави попы 236₂₆. — **насиленѣж отѣ него строковнѣж поваждаатѣ** 521₂₆.

У народном сх. језику — као што је већ споменуто — пасивни облици долазе већином безлично. Једино је обичан случај: *од мајке рођен*, који се изједначио са простим придевом, на пр.: а ђевојка остане сама као од мајке рођена. Прип. 126, онђе ћеш

наћи ђевојку... голу као од мајке рођену 126. Када би се рекло наћи ћеш *од мајке рођену ђевојку*, био би смисао измењен.

Према томе српхрв. слаже се са стсл. у случајевима када уз атрибутивни трпни партицип не долази и извршилац глаголске радње. То су и ови примери: *посланихъ вѣстѣхъ аиѣлахъ къ дѣвѣмъ обрѣченѣмъ мжжеви* Л I₂₆₋₂₇ — *πρὸς παρθένον ἐμνηστευμένην ἀνδρὶ* — посла Бог анђела к дјевојци *исцрошеној* за мужа по имену Јосифа. *да имѣтъ радость мою испленижъ въ себѣ* Ј XVII₁₈ — *πεπληρωμένην* — да имају радост моју *исцјуњену* у себи. *смоковыницѣхъ имѣаше единъ въ виноградѣ своемъ высажденъ* Л XIII₆ — *σοκῆν εἶχεν πεφυτευμένην* — имадијаше смокву *усађену* у своје винограду. Из народних приповедака: Господар му изнесе један мермер камен, лепо *ошесан* на четири угла 44. — Старац узме своју половину *зайисану* сву у карти 259. — него добави змију крилатицу *ухваћену* између Госпођа 267. — па ударе преко ливаде скоро *ѡкошене* 143.

Нису ретки примери употребе трпног придева уз који стоји и оруђе или средство помоћу којег се ближе одређује значење трпног придева: за јаслима [је] био кулатаст коњ и на њему такум драгијем камењем *окићен* 9. — кад тамо, али насред подрума једно велико буре са гвозденим обручима *одврањено* 20. — баба га уведе у некакву авлију *ограђену* костима јуначкијем 122. — заповједи, те матер његову затворе у једну бачву катраном *обливену* 240.

Ређе стоји такав трпни придев испред своје именице: Онда се господар од галије сети свога за новчић *куљенога* мачка 43.¹⁾ — и пошто доручкује, да му у хартији *завијену* свилену мараму 63. Према томе онакав постпозитивни положај атрибутивног придева у стсл. није морао постати под утицајем грчког оригинала. Такав положај који је у српхрв. сасвим обичан (у случајевима са прилошком допуном) није, дакле, ни у стсл. неприродан.

Стсл. и српхрв. слажу се у свима наведеним примерима још у једном важном правцу. То је свршени вид код атрибутивних трпних партиципа. Особина која карактерише неки предмет постала је према томе на тај начин што је радња изражена партиципом извршена до краја, она значи готову чињеницу. Питање је, шта у том случају значе прошасте трпни партиципи када су образовани од несвршеног вида. Да се у атрибутивној употреби не може свршени трпни придев увек заменити несвршеним, а да

¹⁾ Овај пример наводи и Маретић, Gr. i st. 427 и још четири, али само из Вукових и Даничићевих дела.

значење остане непромењено, види се на пр. онда ако се та замена изврши у каквом од изнетих примера: посла Бог анђела к дјевојци *прошеној* за мужа по имену Јосифа; него добави змију крилатицу *хвашану* између Госпођа; онда се господар сети свога за новчић *куйованог* мачка. У тим случајевима трпни придеви чувају своје партиципско значење у већој мери него споменути свршени облици, то је обележавање извесне особине која није дефинитивна него пролазна и према томе такав несвршен трпни придев и не може да се пореди са простим придевом нити се може њиме заменити. Тај српхрв. облик веома је близак по значењу стсл. садашњем трпном придеву који — како је то показано — врло често Вук преводи финитним обликом. Та сличност односи се на трајање глаголске радње изражене партиципом, с том разликом што се радња прошастог трпног придева обично врши пре радње предиката, а код садашњег трпног придева обе су радње већином синхроничне. Али се српхрв. трпни партицип може употребити и безвременски, тј. време радње управља се према предикату: ено, затварају матер у бачву катраном *обливану*. Само таква употреба није обична у народном говору, у коме трпни придеви од несвршених глагола када врше атрибутивну службу имају специјално придевско значење, у коме се већ не осећа несвршени глаголски вид.

С друге стране, трпни партиципи од свршених глагола када стоје у атрибутивној употреби немају све придевске особине, односно задржавају извесне особине које имају само глаголи. О томе је већ било говора на неколико места. Ту спада обележавање *начина* како је партиципска радња извршена. Тако на пр. придев *гошов* који — као што је показано — може да замени партиципски облик, само што је број таквих случајева врло ограничен. Обичан придев као што је *гошов* значи само особину саму за се, пасивну *κατ' ἐξοχήν*. Међутим трпни придев допушта да се уз њега могу употребити и допуне у падежима као и у активним глаголским облицима: *угошовљен*, *уришрављен коме* — *угошовиши коме*. То значи да се трпни придев везује за свој глагол, док прост придев има другу реквију. Тако исто на пр. *изједначен с ким* и *једнак коме*.

Уопште код трпних придева осећа се поред пасивног стања активност, а код обичних придева само пасивност. Ако се рече на пр.: Он носи *исцражњен* сандук и *уразан* сандук, значење партиципа и придева поклапају се само у пасивности (зато се и

зове *шрѣни* партицип), али, с друге стране, партицип показује такође извршену радњу која је довела до пасивног стања у коме се налази сандук. Јасно је дакле да је сандук морао да буде мање или више пун па да постане испражњен. Код придева *ѣразан* то се не види, ту је потпуно неутрално стање предмета. Исто је тако код осталих партиципа којима одговарају по заједничкој основи прости придеви: *ослобођен* и *слободан*, *наѣуњен* — *ѣун*, *задовољен* — *задовољан*, *осигуран* — *сигуран*, *разљуђен* — *љуђ*, *обелеен* — *бео*, *насићен* — *сищ*, *наошћрен* — *ошћар*. Код свих таквих трпних придева може да се замисли и спољашњи извршилац глаголске радње која се налази у партиципском облику, док прости придев значи само такву особину која већ лежи у самом предмету.

Трпни придеви, подједнако и у атрибутивној и предикативној служби, показују исто као и остали глаголски облици начин вршења или извршења глаголске радње (Aktionsart). Тако на пр. простом придеву у изразу *гоштов ѣосао* може да одговара неколико партиципских облика: *свршен*, *ѣосвршаван*, *довршен*, *извршен*, *завршен* и сл. Исп. С. Агрел, *Aspektänderung* с. 13 и даље.

8. Глаголски род трпних придева.

До сада је било говора углавном о оним трпним придевима у којих њихово трпно стање потиче из неког спољашњег извора. Међутим постанак неке особине трпног придева не мора да увек потиче споља, другим речима, и сам предмет може да врши неку радњу на себи и на тај начин могу постати и облици трпних придева. Назив „трпни придев“ показивао би да овај глаголски придев стварно садржи у себи трпно значење. За разлику од радних глаг. придева, којима се одређује подмет, трпни придеви означају сам предмет (исп. Шахматов, Синтаксис р. яз. II с. 62). То ваља да се разуме у том смислу да трпни придеви значе особину неког лица односно ствари која је резултат деловања неке радње у ширем смислу. Ти глаг. придеви могу се, дакле, градити само од прелазних глагола који могу имати уза се неки предмет. То нарочито вреди за случајеве када се радња датог глагола преноси на *сѣољашњи* предмет. Међутим намеће се питање како та ствар изгледа — као што је горе речено — код оних глагола које Вондрак (VG II² 363) карактерише као глаголе код којих су подмет и предмет идентични, то значи, код прелазних глагола као: *мијем се*, У то се питање није детаљније улазило. Неколико општих напомена налази се код Миклошича (Syntax² 830) који допушта

образовање трпног придева сад. времена само од прелазних глагола, изузеци му се оснивају само на ропском угледању на грчки текст; несловенски су му и такви облици од повратних глагола. То исто вреди и за облике прошастог трпног придева, сем случајева типа пољског *jeżdżono*, рус. *ѣровѣхано*, с. 839.

Исто то налазимо и код Вондрака (VG II² 400): „трпни придев сад. времена по правилу може се градити једино од несвршених прелазних глагола“. О трп. придеву прошлог времена не говори ништа. У његовој старословенској граматици као ни код Меје-а, Sl. Comt., нема ближих објашњења. Гебауер (Skladba 618) држи да би требало да се ти глаг. придеви граде само од прелазних глагола, али се ипак јављају и код непрелазних објективних глагола („předmětných přechodných“) и код субјективних глагола. Маретић (Gr. i st. 646—7) сматра да се трпни придев веома ретко налази од непрелазних глагола. Наводи на пр. облике *исѣуцане* усне, *расѣркане* куће, *зачуђен*, *надувен*; слични облици од повратних глагола постали су му од прелазних облика који су се, вели, некад употребљавали.¹⁾

Питање о облицима трпних придева од непрелазних глагола уопште опширније је обрадио само Поливка, Listy fil. XIII, 1886, 253—257, али ни он не улази у разматрање облика од повратних глагола, ма да има код њега и оваквих примера као пољ. *najedzony* 'który się najadł'.

Познато је да извесни повратни глаголски облици могу имати двојак глаголски род: на пр. лат. *vertitur* као и сх. *окреће се* има у исти мах и медијално односно рефлексивно и пасивно значење. Или лат. *vertens*: мед. 'окрећући се' и активно 'окрећући' (разуме се да то није адекватан превод, јер у сх. нема садашњих активних партиципа). Бругман је то специјално показао на глаголским придевима на **-to-* у латинском и оско-умбриском језику (IF V, 1895, 89—152). Као што је споменуто у одељку о образовању облика трпних придева, облицима на **-to-* одговарају у словенским језицима прошасте трпни придеви. Двојаки начин постанка извесне особине код словенских трпних придева по правилу се не разликује и у морфолошком погледу. Код радних партиципа односно прилога тај двојаки начин вршења глаголске радње обележен је и формално додавањем повратне заменице **se*, као у горњем примеру.

Да би се добила претстава о границама употребе трпних придева уопште од повратних глагола, треба раширити појам тран-

¹⁾ Исп. о томе и мој чланак у ч. Slavia X 694 и даље.

зитивности утолико што би ту спадали и прелазни глаголи у правом смислу (без *sę) и повратни. Изгледа да је исто то хтео провести и Естерајхер, l. c. 41. Он сматра да „*tworzą ów imieństw stale także czasowniki zwrotne i zaimkowe, na prz. rozwiąż się*“, само он није дао томе тврђењу детаљније одређену дефиницију. То је тим већма јасно што се не може говорити о *сшалном* образовању трпних придева од повратних глагола, него ваља спровести границу употребе код повратних глагола. Уосталом и сам Естерајхер противи се сам себи када наводи као илустрацију изнетог тврђења и овакве примере: *chłop umizgany, nawinięty kandydat, ulitowany gospodarz* (тј. *który się ulitował*) који се ни у ком случају не могу сматрати да су у сталној употреби у пољском језику.

Заједничка особина свих повратних глагола уопште огледа се у томе што и трпни придеви када су образовани од таквих глагола показују само на спољашњи извор глаголске радње. То се односи на све повратне глаголе када имају несвршени вид. Ако се међутим гради трпни придев од свршеног повратног глагола, онда он може, у извесним случајевима, да разликује двојаки извор радње, спољашњи и унутрашњи, која потиче од самог субјекта.

Имамо према томе: *мивен* и *умивен*.

Такав семантички однос потиче отуда што се код трпних придева од свршене основе обраћа пажња пре свега на резултат радње, без обзира на њено трајање или на њено порекло. Обрато је код трајних трпних придева. Ту се пажња задржава на самом вршењу или трајању глаголске радње. Проста логика не допушта да лице које је у акцији буде у исти мах и потпуно пасивно. Оно може да буде потпуно пасивно само код туђе радње, никада код своје, па макар се та радња односила на сам тај субјекат. Из истог разлога нема уопште трпних придева од несвршених непрелазних глагола као: *венуш, *џуцан (на пр. усне), *сијан, али има *увенуш*, *исџуцане* усне, *усијано* гвожђе.

То тврђење оснива се и на овим чињеницама:

Код трпних придева од свршених глагола, да се истакне права пасивност, тј. туђа радња, употребљава се у финитним облицима пасива у пољском језику место обичног помоћног глагола *jest być będzie* конкретнији глагол *został zostanie* и *zostaje*.

И обратно, у старословенском, ако је употребљен трпни придев садашњег времена од трајног глагола а уједно и повратног, онда се додавала и повратна заменица *сѡ*. Сви су примери из Суп. зборника: *то ражданмоуоуоуоу сѡ оуто бы хотѣлз оуѣцѡ быти* 241²⁸,

ИЖ НАРИЦАЊИМИ СМ МЖДРИ БЪТИ ОБЖРОДѢША 334¹⁷
 АКЪ ТВОРИМИ СМ ЧИСТИ 357²⁸
 ВИДѢ СЛЪНЦЕ ЛЮТОЖ ПОБЪРЪКАМО СМ ЖИЛИЖ 426²²
 ВИДѢ КАМЕНИИ РАСТѢДАМО СМ 426²⁵
 ОБРАШТААХЪ ПЪВЪКАМО СМ ВЕЛИКО 511¹².

У првом је, дакле, случају требало и формално обележити пасивност, а у другом рефлексивност.

Према свему овоме, код повратних глагола могу се узети у обзир само трпни придеви од свршеног вида, јер само се код њих може говорити о двојаком пореклу особине изражене трпним придевом.

Колико је значење саме прелазности везано за несвршен вид код трпних придева, потврђују и они, иако ретки, случајеви када је трпни придев начињен од такозваних *reflexiva tantum*, на пр. сх. *бојан*: нећеш бити *бојан* RjAk sub *bojati se*, или пољски, од глагола *spodziewać się spodziewany* који је у општој употреби.¹⁾ Тај партицип нема никакве везе са рефлексивним карактером неодређеног начина или каквог финитног облика, он показује само на спољашњи објекат, као да је образован од обичног прелазног глагола, као што би било *oczekiwany* од *oczekiwać* коме је и врло сличан по значењу споменути облик *spodziewany*.

Као што прошаста трпни придев може да показује двојаки глаголски род, тако и облици са см могу да имају и пасивно и рефлексивно значење. Према томе и трпни придеви имају двојако значење кад су образовани од оних глагола који у рефлексивном облику показују та два значења. Из овога би се могло закључити да ће се и радни партиципи од рефлексивних глагола поклапати са значењем трпних партиципа. Такви случајеви заиста се и налазе за оба партиципа. За грчки облик τὸν λεγόμενον, поред обичнијег симона нарицаемаго петра Мар. Мт IV¹⁸, има Зог. симона нарицаѡштааго см петра; τὸ αἶμα ἐγχυνόμενον — крѡв моѡ проливаема Мт XXVI²⁸ — проливаѡщиѡ см Евх. 85; τὸ σῶμα τὸ κλόμενον — се естѡ тѡло моѡ, ломимоѡ за многоѡ Клоц I³⁷⁹ — ломѡщиѡ см за вѡ Евх 85¹⁵⁻¹⁶. За грчки облик συντηγμένον οὖν αὐτῶν Мт XXVII¹⁷ има Асем. събраномѡ же сжштѡмѡ ѡм, рече ѡмѡ пилатѡ а Зог. и Мар. съхранѡшиѡмѡ же см; или ἐρωτῶ σε, ἔχε με παρητηγμένον Л XIV¹⁸ — моѡѡ тѡ ѡмѡѡ мѡ отречена поред отрѡкѡша см стих 19 Зогр. Тако исто у стсл. стоји радни глаг. придев, а у осталим словенским језицима може да буде и трпни придев и обратно:

¹⁾ Красновољски, Syst. składnia 208.

πάσα βασιλεία διαμερισθεῖσα ἐφ' ἑαυτὴν ἐρημοῦται Л XI₁₇ — **цѣсне**
раздѣла сѧ само въ свѣѣ запоустѣатѧ — царство које се раздијели
— али на пр. чешки: *každé království v sobě rozdělené* pustne;
σὺ Καράρναουμ, μὴ ἕως οὐρανοῦ ὑψωθείσα Л X₁₅ — **до небесе възнес-**
сын сѧ — који си се подигао — *keréž jsi až do nebe zvýšeno*;
βαπτισθεῖς ὁ Ἰ. Мт III₁₆ — И кртивши се — а *pokřtěn jsa* Ježíš,
vystoupil; μαθητευθεῖς Мт XIII₆₂ — **научь сѧ** — који се научио —
малорус. письменник, навчений про царство неб., подібен чолові-
кові господареві; ἐκρатаιοῦτο πληρούμενον σοφίας Л II₄₀ — **испληнѣн**
сѧ прѣмъдрости — пуњаше се — **словачки: naplňované súc mú-**
drostou.

Ти примери показују да се оба глаголска придева могу међу-
собно замењивати, али им значење дијатезе није свагда сасвим
идентично. Активни партиципи са **сѧ** не показују тако сигурно
и јасно пасивно значење као што показују пасивни партиципи.
Шахматов сматра да се уопште прошаста активни партиципи са
сѧ од свршених глагола употребљавају само у медијалном зна-
чењу. Исп. Очерк совр. рус. лит. яз.² с. 170. То што такви пар-
тиципи и у српскохрватском језику значе само радњу коју је
извршио сам субјект на себи и са собом, стоји у вези са зна-
чењем прошастих активних партиципа. Они пре свега обележавају
известан процес, акцију коју је субјект извршио. Повратна заме-
ница **сѧ** уско је везана са том субјектовом радњом као њен ди-
ректни објект. Активност коју значи прошаста активни партицип
не допушта да се она промени у пасивно стање кад уз њу дође
заменица **сѧ**. Код трпних придева истиче се значење стања и које
зато може да постане, или утицајем спољашњег агенса, или уну-
трашњом, сопственом радњом субјекта. Зато је доста необичан
пример који наводи Маретић (Gr. i st. 471): Мијаило је љуто *оа-*
ливши се (тј. бивши рањен) био заробљен; из Даничића, Истор. 41.

С друге стране, ако прошаста трпни партицип чува своје
основно временско значење, онда он обележава само извршену
радњу која потиче из спољњег извора. Према томе, у финитним
пасивним конструкцијама трпни партиципи могу да се употре-
бљавају у оба значења: показују, у једном случају, извршену
радњу, а у другом, *стање* или резултат извршене радње.
Јасно је, дакле, да само у овом другом случају трпни парти-
ципи могу добити и чисто придевско значење. Узмимо овај
пример: *Деше је обучено*. Значи, прво: „ово су дете обукли“,
а, друго: „ово дете има хаљине“; облик *обучено* може да

садржи у себи двојако порекло особине: дете се могло и само обући или, други су га обукли. Тако и у примеру: прво сам видео сребрну ђуприју врло лепу, али је *нагрђена* где јој нема двеју талпи. Прип. 92. Ту је опет придевско значење, јер се за стање у коме се налази ђуприја не зна тачно, како је оно постало: неко је нагрдио ђуприју тиме што је скинуо две талпе или талпе су саме отпале. Или у овом примеру: која жена све по води газла а нигда јој ноге нијесу *ошране*? 349. Тај контраст и могао је да постане на тај начин што се узима да се на предмету у једном случају врши радња (вода пере ноге) а у другом субјект врши радњу на себи (жена пере своје ноге водом). — И заиста нађе кућу лепу и велику; врата су била *ошворена*, она уђе унутра 138 (врата су се отворила од себе или, неко их је отворио).

Такво тумачење постанка извесне особине код партиципа вреди нарочито за трпне глаг. придеве када стоје у атрибутивној служби. На пр.: нешто ме жуља у ономе моме *поквареном* зубу 6. — и поведе са собом подоста *наоружанијех* људи 161. — Најпоследње нареди да обојица преноће с девојком, па коме нађу ујутру девојку *окренушу*, онога да буде 262. — Онђе ћеш наћи једну девојку сјајну као сунце, *просушијех* коса низ плећи 126. Ако се узму у обзир они случајеви када трпни придев више не показује временски однос, него је по значењу близак обичном придеву, онда особина која је изражена трпним придевом може само у извесним случајевима да постане на споменута два начина. Услови под којима се јавља такво значење зависе од саме употребе рефлексивног глагола у осталим глаголским облицима у којима се повратна заменица не само подразумева него се она мора употребити. То ипак не значи да се од сваког таквог повратног глагола може градити трпни придев који би задржавао и то повратно значење. Повратни глаголи који значе радњу коју субјект врши на себи или са собом, тј. онда када је субјект уједно и директни објект (*genus objectivum*), образују и трпни придев са истим значењем: очешљати се — *очешљан*, сакрити се *сакривен обучен обешен ошрован намазан записан ослобођен савијен*. Сем таквих повратних глагола могу да имају трпни придев и они повратни глаголи који се по значењу разликују од активних облика као на прим. *изгубљен уилашен ошворен прилеђен насићен излечен угушен одушевљен*. У тим случајевима трпни партицип има често апстрактно значење и према томе не може да се у рефлексивним облицима замени *се са себе*. Стање које значи трпни придев по-

стало је утицајем неке друге радње: учитељ је на пр. *одушевљен* када га ђаци поштују.

Узајамно-повратни глаголи: удружити се — *удружени*, раставити се — *расшављени организовани разведени; завађене, зарађене и закрвављене* стране.

Као што се види из изнетих примера, многи повратни глаголи могу да образују облике трпних придева. Најконсеквентније се то може спровести код правих повратних глагола, тј. код оних који у активном облику у суштини не мењају материјални садржај глаголског облика. Затим иду медијални глаголи, код којих се субјект налази у стању.

Трпни придеви који су постали од споменутих глагола допуштају двојако тумачење постанка особине коју они значе када се употребљавају атрибутивно или предикативно, али не и у финитном пасиву.

Има повратних глагола који у трпном придеву имају само медијално значење. То су облици од т. зв. *reflexiva tantum*: *начишан разширан заледан задихан неисиван окамењен залеђен*.

И обратно, глаголи који и у рефлексивном облику могу да имају уза се објект показују у трпном придеву само спољашњег извршиоца радње: *дошаћи се чега — дошакнуш* — који је заједнички са активним обликом *дошаћи* што. Најзад, остаје велика група повратних глагола од којих се не могу градити трпни придеви. То су — као што је споменуто — сви такви глаголи када долазе у несвршеном виду као *бојати се радоваши се смејати се*. Тако и од свршеног вида: *развришати се налудоваши се завериши се сирчати се слећи се сасиати се*.

Питање је да ли се могу одредити услови под којима се јављају трпни придеви и од повратних глагола.

Могућност образовања трпних придева и од повратних, и у опште непрелазних глагола, лежи у самом значењу трпних придева. Као што је споменуто, трпни придеви када не стоје у пасивним конструкцијама, или место таквих конструкција у т. зв. апсолутној употреби, онда им се значење своди на обележавање такве особине која није ограничена временом. Зато такви трпни придеви и могу да добију све особине које имају и обични придеви. То што се облици трпних придева налазе и од непрелазних глагола не значи да трпни придеви не разликују глаголски род. Случајеви када се јављају партиципски облици код којих глаголски род није јасно одређен могу се сматрати као појави који стално прате ту

граматичку категорију. Чим трпни придев изгуби семантичку везу са својим глаголом, он тиме постаје неодређен што се тиче дијатезе и зато као обичан придев не мора да стоји и у морфолошкој вези са глаголском системом. То доводи до тога да облик трпног придева постоји независно од тога да ли се употребљава и глагол од кога је и трпни придев начињен.

Сви ти случајеви заједно претстављају само еволуцију значења и употребе трпних придева. Они су према томе секундарног порекла, које потиче из основног значења словенских трпних придева. То се значење сачувало најбоље у сложеном пасиву и према томе могу ту службу да врше само трпни придеви од прелазних глагола. Из овога излази да именско-глаголски облици на *-to- или *-no- који се налазе и у осталим индоевропским језицима имају са словенским трпним придевима само сличан, али не идентичан, начин образовања. Семантичка страна развила се самостално у словенским језицима.

Оно своје основно значење добили су трпни придеви на тај начин што су од првобитних именских облика са неутралним придевским значењем ступили у морфолошке односе са глаголском системом и тиме постали продуктивни.

Пасивно значење трпних придева одржало се тиме што се за актив развила посебна категорија глаголских придева. Зато словенски трпни придеви имајући према себи супротну категорију активних облика нису морали да врше оне функције као на пр. прошаста придеви у германским језицима. Та се контрапозиција чува све дотле док остаје и неокрњено и временско значење обају глаголских придева, активних и пасивних. Ако се оно више не осећа, онда се опет глаголски придеви, у нашем случају трпни придеви, враћају ономе значењу које су имали док још нису били у формалној зависности од глаголске основе. Као што се види, то је само један од многих примера развитка код језичког мишљења уопште.

Старословенски језик који је тако консеквентно развио систему активних и пасивних партиципа показује и највећу правилност и разликовање дијатезе код партиципа. Ако се и догађају, иако веома ретко, отступања од те системе, могу се такви случајеви тумачити непосредним утицајем грчког текста. То би били ови случајеви: за грчки медијални партицип γινόμενος и са футурским значењем ἐσόμενος има у ст.сл. **бѣѡѡмѡ:** **вндѣѡѡ жѣ бѣѡѡмѡѡ** Л XXII₄₀ XXIII₈, Суп б₁₁ 271₂₃ 346₆ 563₆, али и: **бѣѡѡѡштѡ** Л XXI₈₁

сїсоу на крѣстѣ виснмоу Суп 484₂₈, на крѣстѣ виснмѣ съдѣтельь кодѣ
вѣстѣ — ἐλί σταυροῦ κρεμαμένος Суп (Лескин Нб.⁵ 250). не ли
звѣгома слѣшалах неи ib. 475₁, просвѣтѣ сѣ немръчанскѣ свѣтѣх ib. 323₁,
али имамо и активни облик немръчанскѣ свѣтѣх τὸ ἀνέσπτερον φῶς.

Код прошастих трпних придева нема таквих случајева; ако се
спорадично и јављају, они не врше партиципску функцију, него
имају просто придевско значење, као тьлѣнѣ обоуѣнѣх. Исп. ниже
у одељку о придевском значењу трпних партиципа.

Јасно је да у савременим словенским језицима може да буде
много више таквог мешања дијатезе код трпних придева, јер су ти
глаголски облици по правилу једини од свих партиципа сачували
потпуну промену по падежима. Томе нимало не смета придевска
промена и осталих партиципа: то је само књижевна и врло често
књишка особина неких словенских језика (руски, пољски, чешки).

9. Придевско значење трпних придева.

Споменуто је већ да сви облици трпних придева који нису
образовани од прелазних глагола (са директним објектом у аку-
зативу) приближују се мање или више обичним придевима. Тада
такви облици могу да претстављају иманентну особину неког
предмета: на пр. светли царе *огријано* сунце. Нар. пј. III 92, али
и светли царе, сунце *огрејало*. Прип. 61. Таквих примера нема
много у народном језику, али књижевни језик српскохрватски не
оскудева у том погледу. На пр. у Југосл. књижевности Павла
Поповића налазе се овакви примери са различним нијансама
у значењу:

Многи домаћи *ѿоуздани* извори нису употребљени 76. — у
својим *ученим* делима 53. — Овај *ѿпросвѣћени* век само је могао
више развити народне мисли 53. — зна се, да је он високо ценио
овај *узвишени* библиски спев 66. — Само је Добровски скеп-
тичан и *резервисан* пред тим силним заносом 67.

Нарочито има доста примера употребе облика трпних придева
у пренесеном значењу, већином апстрактном, као: неко је и сувише
ошворен, а понеко увек *закојчан*. Сваки је човек нечему *наклоњен*.
Један је по природи *надувен*, а други *ѿовучен*.

У изнетим примерима трпни партицип најдаље је отишао у
своме развоју од свога основног значења. Такво значење има-
нентне особине јесте крајња граница до које се може развити
значење трпних придева. Зато у таквим случајевима и престаје
свака разлика у времену и дијатези, значи да ти облици могу по-

тицати и од прелазних, непрелазних или повратних глагола. Та веза са глаголском системом није, разуме се, непосредна, јер се онакво значење трпног придева развило из њега самог, тако на пр. *закоччан* са придевским значењем развило се не из *закоччи*, него из партиципа *закоччан* (закоччан капут и сл.).

Тај релативно независан положај таквог трпног придева може да доведе до потпуне еманципације трпног придева, тако да се његов основни глагол уопште и не употребљава. Таквих случајева има доста и у народном језику: код Вука, у Рјечнику, има оваквих примера: *бѣнѣн*, *зѣдрнуш*, *зѣшущанѣ*, *ѣдшѣн*, *ѣѣмѣжен*, *сѣдрнуш*, *шрѣшѣн*, *ѣнѣш*, *ѣшукнуш*.

У данашњем књижевном језику има неколико примера који су страног порекла: на страну глаголску основу дошао је наш партиципски завршетак *-ован* или *-иран*. То су овакви случајеви: *блазиран*, исп. и немачки *blasiert*, *деѣласиран* — *deplaciert*, *ѣзалѣшѣван* — *exaltiert*, *индиѣниран* — *indigniert*, *ѣационирани* — *passioniert*, *ѣпривилѣговани* — *privilegiert*, (добро) *сѣшущиран* — *situiert*, *ѣталѣниѣван* — *talentiert*.

Ти облици, код Вука и у данашњем књижевном језику, могли су да постану и директним путем, без обзира на то да ли је глагол био у употреби; дат је глаголској основи само партиципски наставак. С друге стране, сачувао се одвојени трпни придев и изгубио партиципско значење тиме што је његов основни глагол изишао из употребе (*ѣѣшѣн*), или је сам партиципски облик архаичан по начину образовања (*шрѣшѣн*, данас: *шреснуш*).

Такви облици могу да буду и позајмице из других језика, на пр. из руског односно црквенословенског: *благословен*, *неѣприѣкосовен* (Речник Ристић-Канѣрга), *савршен*, кога Вук нема у Рјечнику, али долази у Новом завјету: Будите ви дакле *савршени* Мт V₄₈ XIX₂₁ — стсл. *сѣврѣшѣни* — *тѣлѣиѣ*. Данас се не употребљава и глагол *савршишѣи*,¹⁾ али има *усавршишѣи*. Тако и: преведу најпотребније *свѣшѣене* књиге, П. Поповић, I. с. 1. Или облик *одан*: врло *одано* слуша своју стару мајку, *ѣв. 61*, које није могло да постане од *одашѣи*, исто тако и *ѣредан* у руском *ѣреданнѣи* („он предано ради“). Вук нема у Рјечнику, иако долази у народним приповеткама, реч *усамѣен*: јуноша *усамѣен* разгледаше, гдје је дувар слаб. Прип. 274. Цео тај израз јесте црквеног порекла (зато Вук нема у Рј. ни *ју-*

¹⁾ Вук Рј има за *савршишѣи* цитат: И Ришѣански закон савршимо; то је, као што се види, облик који у тој употреби и може да потиче из црквеног језика, ако већ није постао ради стиха.

ноша). Тако и наведени пример *расејан* = руски *разсѣянный*. У обичном говору чују се и овакви формално трпни придеви: улазе *усиљено* насмејане, *скрушена* молба, посла ме да исцијелим *скрушене* у срцу Л IV₂₀ — *сакрушениѣмъ срдцема*, Вук у Рј. има *скрушѣшии* у конкретном значењу: *скруши мало соли*. *Привржен* рус. *приверженный*, *расположен* — *расположенный*, *заклеѣи* непријатељ — *заклятый* врагъ, *начиѣан* — *начищенный*, *изнурен* — *изнуренный*, *умерен* — *умѣренный*, *уроѣен* — *врожденный*, *прироѣен* — *прирожденный*, *умышлен* — *умышленный*, *условлен* — *условленный*. Облик *уважен* начињен је према руском трп. придеву *садашњег* времена: *уважаемый*.

Према свему овоме, излази да облици трпних придева могу да значе једну сталну особину када не стоје у директном семантичком или морфолошком односу са осталим глаголским облицима. Све такве случајеве треба разликовати од примера када трпни придев чува донекле своје партиципско значење, утолико што није сасвим затрто временско значење и дијатеза. Тако у старијем језику налазе се овакви примери: *mpozijeh padnutijeh* *rostred va'ova oslobodio je*, Кашић; — *gledajući Bog plačna Jožue padnuta na zemlju*, Бановац; — *sjeme u dobru zemlju padeno*, Роза. Таква употреба трпних придева у временском значењу могла је да постане под талијанским утицајем. Исп. у тал. *caduto* (цитати су из RjAk).

Духу народнога језика мање сеprotиве они случајеви када је трпни придев образован од непрелазних и повратних глагола који у своје основном значењу обично показују неку материјалну измену: *увенуш*, *сѣврднош*, *расцвѣѣан*, *исѣуцане* усне. Примера за то има у споменутом чланку Ј. Поливке, LF XIII. Из сх. наводи и примере *minut*, *smrznut* (Гундулић) *prošasti*, *došasti*, *bit*. Погрешно је наведен пример из RjAk *bježan*. То није облик трпног придева, него прост придев, ж. р. *bježna*.

У пољском језику нарочито су чести примери из II глаголске врсте (*-nąć*) као *wyschnięty* — сх. *сасушен*, *zmarznięty* — *смрзнуш*, *rozkwitnięty* — *расцвѣѣан*. Естерајхер (I. с. 22) објашњава такве пољске облике тенденцијом да се употребљавају уједначени облици, јер се облици активних партиципа разликују од осталих глаголских облика скраћеном основом: *wysecht*, *zmarzł*.

Зато, вели Е., „*sięgamy do imiesłowów biernych, możliwych przy każdym słowie i już dźwiękowo bardziej do niego zbliżonych*“. Нејасно је, зашто се ти партиципи могу градити од *свих* глагола, тим пре што и сам Е. на другом месту своје расправе (с. 21) тврди

да у II врсти „*czasowniki nieprzechodnie*¹⁾ mają przewagę liczebną“. Уопште, тешко је такве случајеве тумачити да су постали фонетско-морфолошким путем. Ту се пре може говорити о семантичким разлозима, што потврђују и паралелни примери из српскохрватског језика где није постојала нека нивелизациона тенденција. То је једно, а друго, како сам Е. тврди, активни прошастаи придеви није заправо партицип, него *verbum finitum*, па зато га у атрибутивној употреби замењује трпни придев, дакле, опет без утицаја оне тенденције. Иначе не би се могло разумети зашто се атрибутивно не употребљавају облици као *szczeknąt, ryknąt, ucichnąt, sypnąt* који се не противе споменутој тенденцији.

Услови под којима се јављају облици трпних придева и од непрелазних глагола нису исти у свима словенским језицима, нити, шта више, и у оквиру сваког појединог словенског језика. Тако је разумљиво да ће у простонародном руском језику бити већи број трпних придева од непрелазних или повратних глагола, него у књижевном језику у коме сви партиципи (сем трпног партиципа на *-лѣ*, који је постао финитни облик) имају придевску промену по падежима. То лепо показује и малоруски језик у коме се јавља трпни придев место руског радног придева, на пр. Ой прийшов до нової стоянки, а вже його ворон-коні *позостюювані*, рус. *застоявшиеся*. Исп. О. Курилло, Уваги до сучасној україн. літ. мови,³ с. 23. Или ови примери из бугарског књижевног језика: *огледал открилише се* земи. — в шума на *разбудилошо се* поле. В. Јорданов, Българска белетристика, София 1922, с. 328, 658. Дѣе *родилияшъ се* Царь. Мт II, Библия 1925. Чињеница што се у књижевним језицима и други партиципи, сем трпног, мењају по падежима, лако се тумачи самом карактеристиком књижевних језика уопште. Ту су разлози и економске природе. Свакако је атрибутивна употреба партиципа (која повлачи за собом и њихову промену по падежима) простија и прегледнија од предикативне употребе са финитном дескрипцијом.

По Шахматову атрибутивни партиципи потичу из црквено-словенског језика, и то се у истој мери односи и на прошасте трпне придеве „в их полной, склоняемой форме“. Очерк лит. яз. 183. Али тачно ту може бити само црквено порекло завршетка *-нный* код прошастих трп. придева, сама пак атрибутивна употреба тих глаг. придева није одлика само црквенословенског језика, него је она позната и свима осталим словенским језицима,

¹⁾ Подвлачење моје.

међу њима и српскохрватском, као што је то показано у одељку о атрибутивној употреби.

Шахматовљев је аргумент да облици са простим суфиксом *-ный*, који су прави руски облици, нису партиципи него придеви па су према томе *партиципийски* облици на *-нный* страног порекла. За то наводи ове примере: *варёный печёный солёный мочонный илешёный* и *калёный*.

Сви ти облици имају то заједничко да су начињени од не-свршених прелазних глагола и сви спадају у једну исту категорију значења прошастих трпних придева; исп. о томе ниже. Међутим врло је тешко све остале случајеве атрибутивне употребе трпних придева тумачити страним утицајем. Али су могући и овакви примери у народном језику као: Вотъ старшіе братья явились на смотръ со своими женами *разодѣтыми*, *разубранными*, (Царевна-лягушка), који не спадају у наведену семазиолошку категорију примера (свршени вид!), а по начину образовања не морају одавати туђе порекло, као што су и сви облици на *-тый*. На тај начин може се применити као карактеристична особина словенских језика да су у главном сачували целу промену само код прошастих трпних придева. То је и довело до разних измена у области тих глаголских придева, тако да се првобитно значење трпних придева јако проширило. Као што је показано, та лабилна граница употребе трпних придева и дала је повода да прошасте трпни придеви преузму функције и радних придева где су им се значења додиривала. Могућност постојања паралелних облика, трпних и радних, показује да ту још влада живи утицај основног значења обеју глаголских придева.

У досадашњим примерима за промену значења трпних придева могу се констатовати две ствари: 1) трпни придев има једно значење у атрибутивној употреби а друго у предикативној, када врши функцију финитног пасива, и 2) има исто значење у обе употребе, тј. не образује финитни пасив. Речено је да такав трпни придев нема више партиципско значење. То одвајање од партиципске функције може бити потпомогнуто и формалном независношћу трпних придева. То су споменута архаична образовања као *поштен* *поштитен* и сл. Има још један начин такве еманципације трпних придева. То је акценат. Маретић и други који наводе овакве облике: *кршчени* кум, *вјенчани* прстен, *рођени* брат, не примећују да ти облици имају и нарочит акценат, који је исти као у инфинитиву, дакле: *кршченї* *вјенчанї* *рођенї* (исп.

Вуков Рјечник) и који се разликује од акцента када ти облици имају своје основно значење: *кршћен(џ) вјѣнчан(џ) рђѣн(џ)*, према томе ту имамо посла са нарочитом врстом паралелних облика код трпних придева. Уз то ти придеви имају увек одређени вид, што показује да не могу образовати финитне пасивне облике у којима долази само неодређен вид трпних придева.

Примедба. Маретић¹⁾ ставља и облик *свршен* у специјалном случају као: *свршени љавник* поред *венчани* прстен, *кршћени* кум. Међутим ти облици стоје у семантичко-морфолошкој вези са глаголским именицама *венчање*, *кршћење*. То посредно показује на пр. и пољски језик у којем тим српскохрватским облицима по значењу одговарају облици *ślubny*, *chrzestny* који су образовани од *именица* *ślub*, *chrzest*. Сем тога *свршен* у споменутом значењу, иако је према Маретићу (l. c.) постало према немачком *absolviert*, налази се потврда за такво значење и у старословенском: *оученикъ... свршеникъ же въскъхъ вѣдѣтъ ѣкоже оучитель его* Л VI₄₀ — *καθηρισμένος δὲ τὰς ἔσται* што је Вук превео: него и са свијем кад се изучи, биће као и учитељ његов. Место Вукове финитне конструкције могло би се рећи *изучен*. Исп. РјАк IV 302а: *изучени шегрш*. Тако имамо и *ајсолвирани*, *дијломирани* филозоф што, у ствари, иде у исту категорију као и *свршен*. Исп. Ристић-Кангрџа, Речник 306.

Овамо иде и облик трпног придева *ваљан* и, донекле, *рјчанџ* *доба* који такође носе друкчији акценат него што је код трпних придева тога типа. Облик *ваљан* разликује се од наведених тиме што се сасвим одвојио од глаголске системе, јер нема паралелни облик са нормалним акцентом.

Најзад ту спадају црквенословенски облици *благословен* (исп. Маретић, Gr. i st. 264). Затим споменути *свѣшћен* који више не стоји у семантичко-морфолошком односу са глаголом *свѣшћити* од кога би трпни придев гласио *свѣћен*; *блажен* према *блѣжен*. Исп. РјАк I 433b sub *bláziti*.

Та диференцијација у акценту, и с тиме у вези и значењу, код прошастих трпних придева позната је и осталим словенским језицима са слободном акценатуацијом. Тако у руском књижевном језику то рачвање у акценатском правцу обухвата велики број случајева у којима се разликује придевско значење од партиципског. Примере за то даје Кошутећ, Рус. гр. II 176, 178, на пр.: *на-*

¹⁾ Језични савјетник 151 sub *svršiti*.

чатый мною романъ = роман којѣга сам ја почео и начатый романъ = започет роман. Једну општу систему тих појава покушао је да проведе С. Агрел у расправи „Наблюдения надъ колебаниемъ ударения въ русскомъ глаголѣ. Стокгольмъ 1917, с. 56—63. Ту је нарочито разликовање које се односи на сам начин извршења глаголске радње изражене трпним придевом (Агрел разликује „концентративность и процессивность дѣйствія“) и према томе друкчији је принцип поделе код Кошутића који одваја облике „значења више придевског“.

Такво померање акцента познаје и малоруски (украјински) језик. О. Сињавски (Украинский язык, Харків 1925, с. 46 ид.) дели такве облике, као и Кошутић, на придеве и партиципе (први имају акценат на суфиксу, а други на глаголској основи), на пр. — учора *печений* хлѣб розпродано — има двојако значење: „учора *печений* (когда испеченый? х. р. и учора *печеный* х. р. (когда розпродано?)“.

То двојако акцентовање трпних придева, које је у украјинском и нарочито у руском језику доста обично, у српскохрватском се напротив своди на неколико усамљених случајева.

Други начин разликовања двају значења код трпних придева сасвим је непознат у српскохрватском језику, што опет зависи од самог карактера сх. фонетске системе. То су облици трпних придева који су проширени наставком **-ьло-* и у таквом случају ти облици имају углавном потенцијално и нецеситативно значење. Такви облици јављају се у старословенским споменицима и доцнијим редакцијама. Исп. о томе код Вондрака, *AkslGr*² 517, Ван Вејка, *Gesch. der aksl. Sp.* 232 и ауторов чланак у *JФ VIII* 103 ид.

Од таквих облика треба одвојити придеве који формално изгледају идентични са придевима на *-ньнъ*, али се и по начину образовања и по значењу разликују од споменутих облика. Већ је Миклошич то запазио код руског облика *милостыня сѣсенная*; по њему „*doch ist hier auf die Möglichkeit der Ableitung des Wortes von sьpasenije hinzuweisen: asl. sьpasenьnъ*“, *Syntax*² 844. Ван Вејк у својој стсл. граматичи наводи пет примера¹⁾ из старословенских споменика (Евх. и Суп.) с. 232. Ту би се могао додати пример: *прилежа взинж молитвѣ и вздржжани и шостаньнѣмъ испокѣданин*. Суп 529₂. У оба та аутора не налазимо и сигурно објаш-

1) *показанъи постъ Евх. 69 б7/3. штъ сжманѣнѣ на мѣста ib. 54б 17/8, забѣдѣнжнжкъ молитвѣ ib. 89 а 24/5, мальчанжнѣмъ мѣсто Суп. 273₂₃, врѣмѣни възстанжнѣаго (і часжнжнѣаго) Евх. 49б 18/19.*

њење таквих случајева. Оно је међутим доста просто и очито. Пре свега ти облици не могу да имају право партиципско значење већ и стога што су сви образовани од непрелазних глагола; затим и сам материјал пружа директних доказа да су споменути облици образовани од т. зв. глаголске именице. То је уочио и Миклошич, иако с резервом, али није дао за то филолошке аргументе. Они су у овоме: грчком посесивном генитиву одговара врло често, као што је познато, посесивни придев. То се лепо види и на овим примерима: на *водѣ прѣрѣканыѣ* Пс 105₃₂ ἐν τοῖς ἕδασι τῆς ἀντιλογίας, у црквенословенском тексту стоји ближе оригиналу: и *прогнѣваша его на водѣ прѣрѣканыѣ*; и *словесы ненавидѣныѣ* Пс 108₈ τοῖς λόγοις τοῦ μίσους. Ту несумњиво спада и пример из Зога. ев. Мт XIX₉ *отъпоуститѣ женѣ своѣмъ развѣкъ словесе лжебодѣннаго* (и Клоц I 130) *παρεκτός λόγου πορνείας*. — *тебѣ праштаѣмъ ѡкоже и снѣжъ житѣннѣхъ сѣгрѣшени* Суп 393₂₉₋₃₀ τῆς πολιτείας τὰ ἐγκλήματα. Сличан карактер има и пример: и *срѣдѣнѣхъ конѣтѣхъ мастнѣхъ благоуханнѣхъ* Евх 6₆. — *имѣнныѣ же не побѣдиша* Суп 371₂₅ — *χημάτων*. — *не бѣдѣте неспѣти ихъ лжеимѣнни* ib. 53₁₆.

Интересантан је један случај из старочешког: *wedle dne poku-szenieho* Žaltář Klementinský 94₈ -- *tentationis* — у ревидираном Краљичком тексту има: *v den pokušení*. Ту је чак прост облик, непроширен као у старословенском.

Каткада трпни придеви са потенцијалним значењем стоје врло блиско споменути облицима, тако да се пре може говорити да су постали адјективизацијом глаголске именице са предлогом *вѣз*: *ѡко не дастѣ... своѣмоу видѣти нестѣлѣннѣхъ даждѣ и мѡнѣ господи бѡиѣхъ бѣстѣлѣннѣхъ* Суп 235₁₀, и *вѣхъ бѣстѣлѣннѣхъ мѣсто тѣлѣннѣхъ приобращѣ* ib. 164₈₀. Поред таквог облика долази и са обичном негацијом: *облѣци ма хрѣсте нестѣлѣннѣхъ одеждѣхъ* ib. 64₁₅, али има и глаголска именица: *одѣннѣ нестѣлѣннѣхъ* Евх 182₂₃₋₂₄. У староруском и данашњем руском језику јавља се облик *бездыланный, безволненный* 'сушћий безъ волненія' (Даљ).

Овде би се могао споменути и српскохрватски израз *оѡрошѣнѣ* молитва. Прип. 101: *очита им опроштѣну молитву*. Да је тај облик у извесној вези са именицом *оѡрошѣње*, доказ је паралелни облик *оѡроснѣ* молитва што Вук (Рјечник) преводи са *Absolutionsgebet*, а тај придев свакако је постао од именице *оѡросѣ*, ма да је нема у Вукову Рјечнику.

Споменути проширени завршетак прошастих трпних придева који је у старословенском ограничен на специјалне две катего-

рије тих придева, добио је у руском књижевном језику врло широку примену, тако да је „*ни* продрло и у праве партиципске облике“, Кошутић, I. с. 182. Собољевски вели о тим случајевима (Лекциј⁴ 262) „когда ударение находится на 3-мъ слогѣ отъ конца, нами предпочитаютъ формы съ однимъ *н*... а когда ударение стоитъ на второмъ слогѣ отъ конца, мы употребляемъ чаще формы съ двумя *ни*“. То је довољно да покаже колико су облици са *ни* вештачки, који не стоје у блиској вези са самим значењем (исп. код Соб. *брошенный* и *приведённый*).

Ипак се у извесним случајевима облици са једним *н* могу одвојити у засебну категорију значења трпних придева. То су већ споменути облици које наводи Шахматов, Очерк лит. яз. 183 и Кошутић, I. с. 180-181 који даје овакве примере: *варёное* мясо, *гранёный* стаканъ, *дрáная* мебель, *жáренные* грибы итд. Такви облици познати су и народном говору, нису дакле само књижевна творевина. Они су чак заједничка својина свих словенских језика. Као такви ти облици имају и једну општу карактеристику: образовани су од прелазних, простих несвршених, глагола. И значење им је прилично уједначено. Ти облици обележавају извесну особину неког предмета, која је добивена најчешће делатношћу самог човека, и претстављају у извесном погледу степен материјалне културе. Зато и јесу такви изрази обично и *termina technica*.

У старословенском језику има неколико таквих облика.

никтоже приставаѣниѣ плата не бѣлена не приставаѣатѣ ризѣ ветѣсѣ Мк II₂₁ — ἐπίβληται ῥάκουσ ἀγνύτρον, **и вина и творена кваса не иматѣ пити** Зоґ. Л I₁₅ — σίκερα οὐ μὴ πίνε σικερα не иматѣ пити Мар. **разорѣѣ црква снѣ ржкотворенѣѣ и трѣмн днѣмн ииѣ пержкотворенѣ сѣзидѣѣ** — Мк XIV₅₈ — χειρολοίητον καὶ ἀχειρολοίητον. — **брасѣлни тлѣчено подѣсипати** Суп 104₂₆ — **златомѣ шѣвѣнѣиѣ ризѣ** ib. 447₉ — **ѣны ѣнеѣѣ прѣтнеѣ неѣопанѣѣ остаѣѣѣѣ** ib. 37₂₂₋₂₃ — **на земѣлѣѣ, и на сѣзводѣнѣѣѣ и неѣдѣланѣѣ** Евх. 100₂₆.

Навешћу још и примере из народног српскохрватског говора: У III књ. Пјесама има оваквих примера: А размаче *везену* кошуљу 7₄₀. — Ој ђевере мој *злаѣн* прстене 10₁₂₇. — Ти дочекај *киѣне* сватове 39₃₀ — (В у к, у Рјечнику, убраја ова два последња примера у „стајаѣ“ придеве). — По долами двоје токе сјајне, Једне *лише* а друге *коваше* 124₁₀₄. — И стар би се дервиш преварио, А камо ли момче *нежењено* 131₃₅₁. — Испећ' ће вас обе на жерави, И *печене* сватов'ма изнети 179₉₈. — Потпрегну га змијом *шројлешеном* 296₁₃₅. — Товар воска жута *ц'јеђенога* 309₁₂₇. — *Злашо-*

шкане крстате одежде 309₁₃₄. — Пушке... од сувога *жеженога* злата 337₂₁. — За њим иде *гојени* Алиле 370₆₈. — Узе Алил *йле-шину камцију* 474₁₉₀. — Те се напи *жежене* ракије 566₃₀₅. Из Приповиједака: нађе оружје прашно и зарђало, али га он лепо очисти и уреди те сине као ново *ковано* 28. — да му у хартији завијену мараму, златом *везену* 63. — Камо те се да видите свога *хваљеног* сина што иде и краде којешта 66. — Хај, волови, помози, Боже, да роди *варени* боб 109. — него ћеш наћи и једну *везену* мараму 126. — држећи рукама више себе на дугачком ражњу *йечено јагње* 164. — Метне гвоздељак с *куваним* јагњетом преда се, и поједе све 327.

У свима наведеним цитатима и стсл. и сх. облици прошастих трпних придева показују такву особину која значи *извршену* радњу, иако су сви ти облици образовани од несвршене глаголске основе. То значење добивено је на тај начин што се трпни придев потпуно издвојио из предикатске конструкције и задржао се само у атрибутивној употреби. Колико су ти облици далеко од основног, временског значења, види се у случају када уз такве облике долази каква прилошка допуна која обележава процес глаголске радње: на пр. држећи на дугачком ражњу *цео дан йечено јагње*, што обично захтева и инверзију: *јагње цео дан йечено*. Јасно је, дакле, да трпни придеви у наведеним примерима чине са својим предметом једну ужу целину, и синтаксичку и семантичку.

Из свега овога излази да и трпни придеви могу да изгубе и значење глаголског вида када се употребљавају као атрибутивни додаци конкретним предметима¹⁾ и када уз то показују и сталну особину неког предмета. Према томе и прошасте трпне придеви када су образовани од свршених глагола могу да добију исто значење као и несвршени облици, другим речима, да се за исту функцију оба облика мешају. Примера има и у старословенском. Тако поред *вх трѣвахъ кованѣхъ* Пс 97₆ — ἐν σάλλιγίζιν ἐλάτοις у Суп 368₁, има: на колебници златомъ покованѣ сѣждж. Али ипак ту значење није потпуно исто као у примеру из Пс. као и у сх. Бан му даде седло *оковашо* 228₂₄₃. Ту се осећа још материјално значење префикса *о* (односно *йо*²⁾). Тако је и у примеру: Врх доламе двоје токе сјајне Једне *више*, а друге *савише* 449₆₉. Право колебање огледа се у овом примеру; *дадатъ са кѣнгѣ печатѣлѣнѣмъ* Суп 246₈₀ и *запечатѣлѣнѣмъ*

¹⁾ Разуме се се да су ту могући метафорски и аналошки случајеви, као на пр. *йечен занаш, оружан сукоб*.

²⁾ Тако и овде: *злаћен йрсшен* (= златан) и ево ти *шѣака йозлаћена* 19₈.

кѣлѣхъ ів. 246₉. Или овај пример: сх. *жежено злато* у стсл. *сжже-жмдого мѣла* Суп 541₁₂ — ἐκ τῆς κεκαυμένης ἀσβέστου. Потпуно слагање стсл. и сх. показује овај пример: *вѣ же хитонъ не шивенъ съ врѣху ѡтѣканъ вѣсь* J XIX₂₃ — ἴν δὲ ὁ χιτῶν ἄρατος, ἐκ τῶν ἀνωθεν ὕφαντός δι' ὄλου — а долама не бјеше *шивена* него *изаѣкана* сва с врха до дна; у руском је пак обрнуто: хитонъ же былъ не *сшитый*, а весь *шканный* сверху. Види се, дакле, нема ту строго одређених граница за неку правилну употребу трпних придева од оба вида.

Међутим иако има случајева где се мешају оба трпна придева, ипак се може констатовати да претежу облици од несвршених глагола. То се нарочито односи на случајеве када такав трпни придев значи физичку измену неког материјала, његову разноличност; *млевени, шуцани шећер, сушене шљиве, зидана кућа, пржена кафа, шргане јабуке, ливено железно, дувано сѣкло, ђуњене ђаџирике, гашени креч, врцани мед, крижани дуван, шрвска љушћена и нељушћена*. Несвршени вид који лежи у основици тих трпних придева стоји вероватно у вези са неограниченом количином измењеног материјала који је ту особину и добио радњом неодређеном по трајању. Зато се и не може свагда употребити паралелни свршени облик, а да се не измени само значење. Тако за неодређену количину више одговара несвршени облик а за одређену свршени: „трговац продаје и *шуцани шећер* и домаћица хоће да пошећери колаче, али моментално нема *исшуцаног шећера*“, значи и да има шећера, али још није истуцан. Некад се облик од свршеног вида и не може употребити у сличном смислу: — купио је *зидану* кућу и купио је *сазидану* кућу, или *шргане јабуке* и *нашргане*.

Из досадашњег излагања о значењу и употреби прошастих трпних придева излази да се за извесне функције употребљавају *promiscue* ти облици без обзира на то да ли су образовани од свршеног или несвршеног вида. То су случајеви када ти глаголски придеви немају право партиципско значење, него стојећи махом у атрибутивној служби, имају обично придевско значење, понекад и са нарочитим нијансама у значењу. Тако је нарочито код т. зв. потенцијалних и нецеситативних придева. У тој категорији налазе се и трпни придеви садашњег времена који ту такође не разликују аспект, тако да се са прошастим трпним придевима добивају четири разна начина да се изрази поменута функција. О томе и осталим могућностима таквих формација исп. чланак Б. Хавранека, *Slavia VII* 766 ид. То је и најважнија кате-

горија у којој се мешају оба трпна придева, садашњи и прошаста. Иначе се као обични придеви јављају углавном прошаста трпни придеви, садашњи трп. придеви готово једино у архаичном облику (оушитѣнѣ — питомѣ).

10. Глаголски вид трпних придева.

Ако се код свих случајева употребе трпних придева, и садашњих и прошастих, испита њихов аспект, онда ће се добити овакав резултат. Код прошастих трпних придева у огромном броју превлађује свршени вид. На неких 1600 случајева употребе тих придева уопште, облици од несвршеног вида не прелазе број 60, од којих се могу издвојити многи случајеви када ти партиципи имају придевско значење. Код трпних придева садашњег времена, као што је поменуто, облици од свршеног вида врше придевску функцију. Не рачунајући префиксе (који служе и за перфективизацију), садашњи трп. придеви образовани су од 215 глаголских основа са несвршеним видом.

Стање које влада у данашњим словенским језицима (сем руског књижевног језика) што се тиче употребе трпних придева има свој зачетак већ у старословенском језику, само што ипак ту превлађује садашњи трпни придев вршећи функцију данашњих прошастих трпних придева од несвршене глаголске основе. Тако је нарочито у јеванђељском тексту. Прошастих партиципа од несвршеног вида нема више од десет случајева.

11. Садашњи трпни придев замењује се прошастим трпним придевом.

Формални је доказ да се већ у старословенском месту садашњег трпног придева могао употребити прошаста трпни придев однос старословенског текста према грчком. Споменуто је да се грчки медијални садашњи партицип на *-μενος* по правилу преводи старословенским обликом садашњег трпног придева. Има међутим и случајева када је тај грчки облик преведен стсл. прошастим трпним придевом. Тако у јеванђељу имамо: *а си сѣтѣ сѣгани вѣ трѣни* Мар. Мк IV₁₈ — *οἱ στερόμενοι* (Николѣ. сиѣни), *вѣ немѣже не вѣ положенѣ* Л XXIII₅₈ — *οὐκ ἵν κείμενος*, *азѣ члѣкѣ есмѣ подѣ властелѣ оучениѣ* Л VII₈ — *εἰπὶ τασόμενος*. У Супрасалском зборнику они нису ретки, на пр. *пошено обѣшаше се* — *καὶ τὸ φορούμενον ὑψοῦτο* Сло њ ски, *Вубог 76*) *разоумѣнѣма дѣганима* — *νοούμενων πραγμάτων* id. *доухѣ тѣжаше болѣзньѣ*

пригвожденъ — τοῖς λόνοις ἠλούμενον Суп 397²² и прими възиска-
ваго отръшнѣнѣи — λάβε τὴν τῶν ζητούμενων ἐπίνοιον Суп 502²³.

У Ключеву зборнику I⁵⁵⁶⁻⁷: велика оубо еста тваръ ѿбо отъ
неститѣ въ езитѣ емаъ призвана — ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τὸ εἶναι κα-
λούμενον.

Ту би се могао додати и супстантивизовани трпни придев
васелѣнаѣ за грчки облик ἡ οἰκουμένη и који се јавља готово у
свима стсл. споменицима (у Суп. има и облик *васѣл насѣлѣнѣа*
цѣсар'ства 186₃).

Садашњи трпни придеви у старословенском језику обеле-
жавали су — као што је већ споменуто — извесну радњу од-
носно стање којих се време управљало временом у којем је стајао
предикат односно помоћни глагол. На тај начин приближио се
садашњи трпни придев по своме значењу прошастом трпном при-
деву са несвршеним аспектом, а који се од садашњег трп. придева
разликује само по полазном моменту глаголске радње. Код про-
шастог трпног придева радња има свој почетак у прошлости и
траје истовремено са радњом израженом у предикату. Тако се
тај трпни придев у том правцу додирује са значењем садашњег
трпног придева, и овај је тиме могао да постане сувишан и да се
изгуби из живе употребе. Тако би ствар изгледала у теорији. Само
пак познато чување садашњих трпних придева у старословенском
и његовим редакцијама не би се противило споменутој теорији,
јер је употреба садашњих трпних придева прешла у књижевну
маниру и одржавала се само по старој традицији.

Према томе ту се не може говорити о некој спонтаној ево-
луцији у употреби оба трпна придева, и прошастог и садашњег,
али се исто тако не може директно показати да је садашњи трпни
придев био продуктиван у осталим словенским језицима, па да је
током времена уступио место прошастом трпном придеву.

Зато се, по моме мишљењу, и не може безвременско значење
прошастог трпног придева тумачити да је постало тек „*po zaniku*“¹⁾
form terażniejszych w rodzaju znajomy rodzimy“, као што то хоће
Естерајхер, I. с. 39.²⁾ То би се односило само на основни дија-

1) Подвлачење моје.

2) Ни у старопољском језику нису ти формално трпни придеви сада-
шњег времена били продуктивни, иако је тада прошаста трпни придев још
имао значење *прошлог* времена. То, уосталом, спомиње и сам Естерајхер,
I. с. 40, 49, 54.

лекат старословенских споменика, у коме су садашњи трпни придеви имали ширу употребу и која је згодно послужила књижевној обради старословенског језика.

Свакако при томе не треба губити из вида и непосредан утицај грчкога језика, у коме су садашњи трпни придеви били сасвим обични.

12. Сложени пасив.

Тако су оба трпна придева добила широку примену и у финитним пасивним конструкцијама. Тај т. зв. сложени пасив није карактеристика само старословенског језика; он је у обичној употреби и у грчком језику, и као такав меша се са простим финитним облицима, медијалним и пасивним. Ф. Блас (Gramm. des. N. T. Griechisch 1896 с. 198) тврди да је „ziemlich gleichgültig, ob man ἐλεγγεγραπτο sagt oder ἦν γεγραμμένον“. Начине на које се преводи грчки пасив изнео је О. Гринентал, JArch. 31, 523 и д. Нас интересују само конструкције са трпним придевима, којима се управо и најчешће изражава пасив у старословенским споменицима.

Као што је већ споменуто, с. 145, и д. ове расправе, немају све конструкције трпних придева са помоћним глаголом значење финитног пасива, иако се формално не разликују од правог пасива. Поређење са грчким текстом показује да се у извесним случајевима трпни придеви могу сматрати као обични придеви, на пр. ни **взистъ потаино** Mk IV₂₂ — οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον; **врати во о҃гготокани сѣтѣ** Асем. Мт XXII, — γάρμος ἔτοπος ἐστίν (Зог. и Мар. имају обичан придев **готокъ**); **мѣноши вѣдѣхъ прокажени** Мар. Л IV₂₇ — λεηροὶ ἦσαν; или обратно: **вѣсте во очи имѣ тѣготѣнѣ** Зог. Мт XXVI₄₈ — ἦσαν βεβαρημένοι.

Дешава се да се и грчки прости пасив не преводи партиципом него обичним придевом: **чнстѣ взистѣ** Mk I₄₂ — ἐκαθερίσθη или чак и именицом: **каа полѣса истѣ члвѣоу** Мт XVI₂₆ — τί γὰρ ὠφεληθήσεται; **за не гла҃лѣ вѣ отѣ стѣрѣ** Мар. Л IX, — διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπὸ τινῶν (Зог. глѣмо **вѣ**).

Јасно је да трпни придеви као саставни делови предиката могу имати придевско значење, као и када стоје у атрибутивној употреби. Као прави придеви, они и не могу да врше функцију сложеног пасива. Двојаку функцију имају према томе само они трпни придеви који се могу употребити у сложеном пасиву. Ако се трпни придеви испитују у том правцу, онда излази да прошаста трпни придеви у српскохрватском језику имају све глаголске осо-

бине једино у сложеном пасивном перфекту; у том случају показују време и глаголски род. То се односи на трпне придеве и од свршене и трајне глаголске основе.

Према томе трпни придеви тада значе радњу у прошлости која је вршена или извршена на неком предмету, а тако да сам предмет није био извор те радње. То је, дакле, случај када ти облици потпуно заслужују име *ѡрошасѡи Шрѡни глаголски ѡридеви*.

Перфекатско значење трпних придева остаје, дакле, када уз њих стоји помоћни глагол *биѡи* у презенту, на пр.: а ону провалу тако зазида, да се никако није могло знати да је зид *кварен*. Прип. 279. — Чувши цар много се удиви и каже, да је тај роб јошт прије три године ту *зашворен* и да је он за њега заборавио *ib.* 276.

Ту трпни придеви показују пре свега радњу у прошлости, а стање у ком се налази предмет само је нужна последица те радње.

Колико је у таквој употреби то стање везано за радњу коју је неко споља извршио на предмету, види се из оваквих примера: Неко је јуче *обешен*, значи само: *некога су јуче обесили*. Двојаки извор радње може да се јавља само у атрибутивној употреби, на пр.: *обешеног* благајника сахранили су његови сродници (цитат из новина); туна беше двоје *обешених*, или као додаток предикату: неко *виси обешен*. Као именски део предиката, на пр. *он је био обучен*, има такође двојаки смисао: 1. пасивну радњу: шта је с њим било? 2. стање: какав је био? Ту се подразумева двојако порекло особине датог предмета. То исто вреди и за конструкцију са презентским обликом глагола *биѡи*, као што је већ споменуто на стр. 145.

Из овога излази да се за прелазне глаголе могу сматрати само они глаголи којима се радња протеже на неки спољашњи предмет. Зато сви рефлексивни глаголи уопште не могу да образују сложени пасив. То се односи и на сам т. зв. *genus objectivum* рефлексивних глагола који се, по тврђењу неких научника, разликује од прелазних глагола само по томе што су објекат радње и субјекат случајно идентични. В о н д р а к тај однос обележава као директни објекат: *тујр се* као и *тујр те*. Да такав однос ту не постоји, види се из тога што се не може рефлексивно значење чувати и у сложеном пасиву: „*Он је јуче мивен* или *у мивен*“ значи само да су некога мили односно умиле,

Према томе погрешне су овакве реченице: Падање снега *ѡродужено* је и по ноћи (Политика 9-VII-1929) или, у Суботици у току од 12 часова *извршена су три самоубиства* (*ib.* 2-III-1931).

Трпни придеви од повратних глагола губе, дакле, своје временско значење тиме што у конструкцији са презентом глагола *биши* не образују пасивни перфекат. Тај сложени глаголски облик по својој временској функцији одговара активном перфекту. То значи да та два облика могу да се мешају када се пасив изрече активом или обрнуто. У таквом случају српскохрватски активни перфекат одговара старословенском пасивном перфекту.

1. *вѣсѣ мнѣ прѣдана сѣтъ отѣмъ монѣ* Мт. XI₂₇. — Све је мени *прѣдао* отац мој; *ничѣтоже достоинно сѣмрѣти сѣтворено естъ о немѣ* Л XXIII₁₅ — и ето се не налази ништа да је *учинио* што би заслуживало смрт.

2. *сѣ бо естъ о немѣже естъ писано* Мт XI₁₀. — Јер је ово онај за кога је *писано*; *отѣ вѣка нѣстъ слышано* Ј IX₃₂. — Од како је свијета *није чувено* да ко отвори очи рођеном слијепцу; *вамѣ же и власи главу вѣси ништѣтени сѣтъ* Мт X₃₀. — А вама је и коса на глави сва *избројена*; *ѣко вамѣ дано естъ разумѣти* Мт XII₁₁ — вама је дано да знате тајне; *послѣланъ есмѣ гѣти тѣбѣ* Л I₁₉ — анђео рече му: ја сам Гаврило што стојим пред Богом, и *послан сам* да говорим с тобом; *уже двѣри затворены сѣтъ* Л XI₇. — А он изнутра рече: не узнемируј ме; *вѣ су врата зашворена* и дјеца су моја са мноу постелји; *жено отѣпоуштена еси отѣ недѣга твоего* Л XIII₁₂ — дозвола је Исус и рече јој: жено, *ошрошѣна си* од болести своје; *ѣко сѣждѣтѣ оукрашена естъ (цркви) Л XXI₅* — А кад неки говораху за цркву да је *украшена* лијепијем камењем., рече: *из послѣланъ есмѣ прѣдѣ нимѣ* Ј III₂₈ — ја нијесам Христос, него *сам послан* пред њим.

Тако је и у аористу:

1. *тогда иѣ възведе нѣхъ естъ дѣхомъ въ поустыни* Мт IV₁ — Тада Исуса *одведе* Дух у пустињу; *елико прикоснишѣ са ема сѣени бѣшѣ* Мт XIV₃₆ — *оздравише*; *и сѣ безаконѣникомѣ причѣтенъ бѣстъ* Мк XV₂₈ — *мѣшнуше* га међу злочинце; *послѣланъ бѣстъ айѣлѣ гаврилу отѣ ба* Л I₂₈ — *посла* Бог анђела; *и тѣ оклеветанъ бѣстъ къ немѣ* Л XVI₁ — и тога *облагаше* код њега.

2. *и затворены бѣшѣ двѣри* Мт XXV₁₀ — и *зашворише се* врата. (сѣмѣ) *паде* при пѣти и похорано бѣстъ Л VIII₅ — једно паде крај пута, и *погази се*; *и ѣко положено бѣстъ тѣло его* Л XXIII₅ — и видјеше гроб и како *се* тијело *мѣшну*; *ѣко законъ мѣстѣмѣ данъ бѣ* Ј I₁₇ — Јер *се* закон *даде* преко Мојсија; *чесо ради мѣро се не продано бѣстъ* Ј XII₅ — *Зашто се* ово миро не *продаде*; *си же писана бѣшѣ* Ј XX₃₁ — А ова *се* *написаше*, да вјерујете.

3. видѣша ꙗкоже гл҃ано бѣсть кѣ нимѣ Л II₂₀ — И вратише се пастири славећи и хвалећи Бога за све што чуше и видјеше што им би *казано*; и ни кѣ едином же ихъ посланъ бѣсть илѣ Л IV₂₆ — И ни к једној од њих не би *послан* Илија до у Сарепту Сидонску к жени удовици.

4. вложи въ гробъ иже бѣ исѣченъ отъ камене Мк XV₄₆ — И метну га у гроб који бјеше усјечен у камену, и навали камен на врата од гроба; видѣша ꙗко отхваленъ бѣ камень Мк XVI₄ — И погледавши видјеше да камен бјеше *одваљен*; јер бјеше врло велики; иже бѣ *вверженъ* въ темьницѣ Л XXIII₁₉ — Али народ сав повика: узми овога, а пусти нам Вараву; који *бијаше бачен* у тамницу за некакву буну; въ немъ же не бѣ никътоже положенъ Л XXIII₅₃ — и метну га у гроб исјечен, у коме нико не *бијаше* никад *мешнуѣ*; не оубо бѣ *всажденъ* въ темьницѣ иоанъ J III₂₄ — А Јован крштаваше у Енону... Јер још не *бијаше бачен* у тамницу.

Из наведених примера излази да се прошаста трпни придев, и у старословенском и српскохрватском, употребљава као саставни део пасивних прошастих времена. Поједина прошаста времена распознају се по употребљеном помоћном глаголу. Сва та времена могу да имају и своју нарочиту нијансу у значењу, тако да пасивни облик не одговара увек потпуно активном облику. То се односи на индикативну употребу тих времена.

У том случају пасивни перфекат има и значење аориста. Тако за грчки аорист у примеру: ή γυνή κατελήφθη J VIII₄ има и у стсл. *си жена ѡта етъ* и у српскохрв.: и поставивши је на сриједу рекоше му: учитељу! ова *је жена ухваћена сад* у прељуби, где је аорисно значење истакнуто и прилогом *сад*. Или: ἀπεστάλην λαλῆσαι Л I₁₉ — *посланъ есмѣ гл҃ти тѣбѣ* — анђео рече му: ја сам Гаврило што стојим пред Богом и *послан сам* да говорим с тобом; ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία Мт XXVIII₁₈ — *дана ми етъ вѣсѣка власт* — И приступивши Исус рече им говорећи: *даде ми се* свака власт на небу и на земљи.

Друго значење перфекта јесте обележавање извесног стања које је производ неке радње која се сматра као извршена. То стање стоји у вези са садашњошћу: ꙗкоже етъ псно Мк VII₆ — као што *је писано*: ови људи уснама ме поштују; али стсл. *иѣтъ* ли написано въ законѣ J X₃₄ и српхрв. не *сѡји ли написано* у закону вашем; или чак за стсл. *писано етъ* Мт XXI₁₃ сх. И рече им: у *писму сѡји*. ꙗкоже етъ писано въ *пророцѣхъ* J VI₁₅ — У проро-

цима *својој* написано и тако ко писано истъ пркомъ Деч. Мт. II— јер је тако пророк написао. Тако и у народним прип.: Ја сам читао...
 Ђе *својој* написано 304; Али *својој* и то написано 325.

Тако је и у овом примеру: Иди мати, не премишљај ништа, јер знам да су свакој ђевојци врата *отворена* 53.

Ипак није увек јасно коју нијансу значења имају такве конструкције, као на пр.: Кад цар дође из лова, жена му каже да је дошао премудри Соломон, и да је у тој и тој соби *зашворен* (да га је *зашворила* или *својој* *зашворен*).

У другом случају, тј. ако израз *Соломун је зашворен* не значи извршену радњу у прошлости, него управо *стање* које припада садашњости, онда би по Маретићу (Gram. i stil., 631) то био пасивни *презенаш*. Исп. код њега примере: ливаде су *урешене* б'јелим цв'јетом и црвеним, *закрћен је* гранчицом. Међутим изгледа да Маретић није сигуран у том правцу. Он, на пример, рачуна у стање у *прошлости* „а послјеси или plodovi трају још и вријеме кад се говори“, и пример: субота је *начињена* човјека ради. Међутим тешко је овакав случај одвајати од споменутих примера за пасивну садашњост. Миклошич (Syntax² 840) и први случај¹⁾ ставља у пасивни перфекат. Ту се ипак не може спровести нека разлика. Сви такви примери иду у т. зв. неправу садашњост, и трпни придев у том случају не показује независно прошло време, него значи стање које може да пређе у сталну особину и тиме постане обичан придев.

У наведеним случајевима трпни придев је начињен само од свршене глаголске основе. Маретић (I. c.) не даје ни један пример за пасивну садашњост у којима би био трпни придев од *несвршеног* глагола с помоћним глаголом *јесам*, али у парадигми има *чуван сам*. Несвршен облик има само у примеру: ако сви пророкују и дође какав невјерник или простак, *буде* покорен од свију и *суђен* од свију I Кор. 14₂₁. Само је то Маретићу неправу садашњост. За остале примере (тајне срца његова *бивају јављене* I Кор. 14₂₅, ако *биваше укорени* за име Христово, благо вама! I Петр. 4₁₄) излазило би да значе *праву* садашњост. Међутим и ти примери значе *неправу* садашњост. То што се код Маретића не налазе и примери за пасивну садашњост типа *чуван сам*, свакако има и своје оправдање. Тај начин образовања пасивног презента не употребљава се у прстонародном говору.

¹⁾ И Миклошич има исти пример као и Маретић (ливaде су урешене).

Њега нема ни код Вука у том значењу, јер та конструкција значи прошлост (исп. пример: четрдесет и шест година *грађена је* ова црква Јов. 1. 20). У данашњем српскохрватском *књижевном* језику могући су, међутим, и случајеви употребе типа *чуван сам за неправу садашњост*.

У Дучићеву Благу цара Радована има за такву употребу довољан број примера као: Ако си болестан, теши се што *си* *частан* и *поштован* 36. — Има људи који *су* по салонима *примани* с највећим урнебесом, јер су носиоци вести које се казују на *ухо* 142. — Способан је [такав човек] да буде кријумчар и јатак, и зато *је* увек *шражен* и увек потребан великашима 208. — Ако се питамо да ли *смо љубљени* у замену.... љубав је тиме пребројана и таксирана као монета 90. — Сви су заљубљени људи мрачни *песимисти*.... који верују да *су прогањани* и *ухођени* и да корачају између сталних замки 94. — Жене почну да љубе само онда кад *су вољене*, и бар кад мисле да *су* већ *вољене* 98.

Из новина: Овде треба подвући чињеницу да *је цењен* и национални репертоар јако *шражен* од скопске позоришне публике (Политика 19-8-1931). — Збирке народних песама код нас *су* сигурно више *чишане* и *шражене* него Библија (ib.). — Парк *је* *пристојно одржаван*.

Конструкција трпног придева од несвршене глаголске основе са презентом помоћног глагола *бићи* све више улази у књижевну употребу, свакако и зато што се на тај начин постиже потпун синхронизам у грађењу пасивног презента. Јер, да би се радња трпног придева вршила у исто време с неком другом радњом, она треба да буде несвршена, зато се у споменутој конструкцији и јавља трпни придев од несвршене основе.

Тако се место Вукова и Даничићева типа *бивам сачуван* јавио тип *чуван сам*.

По томе што трпни придев у конструкцији са презентом глагола *бићи* никада у српскохрватском језику не значи праву садашњост, него показује апсолутно време, добива тиме и трпни придев општије значење које имају и обични придеви.

Мислим да посебно треба истаћи употребу старословенског прошастог трпног придева у трпном погодбеном начину. Миклошич (Syntax² 842) наводи само из староруског („asl.“) пример: *тоља сја, да бу ргујату буљ vita-theod*. Ако се тај старуски сложени

облик¹⁾ замени несложеним, онда *mutatis mutandis* такав погодбени начин има и српскохрватски језик. Исп. Маретић, Gram. i stil. 291: *био бих чуван, била би сачувана.*

У старијим старословенским споменицима пасивни кондиционал образовао се као и активни кондиционал, тако да ту имамо потпун паралелизам. То показује да је трпни придев имао оно *временско* значење као и радни партицип прошлог времена. Ево тих примера:

оуиѣ емоу би бзילו аште би камень жрѣновѣни възложѣнѣ на възѣ его і възрѣженѣ въз море неже да сканѣдалсаатѣ малѣиѣхъ Мар. Ј XVII₂ — εἰ περίκειται καὶ ἔρριται.

аште отѣ сего мира би бзילו црѣво мое слоуѣзи оубо моѣ подоуѣзали са възша да не прѣданѣ биѣмъ иудѣомѣ ib. Ј XVIII₃₆ — ἵνα μὴ παραδοῖσθε. не имаши области на маиѣ никѣоѣже аще не би ти дано са възше ib. Ј XIX₁₁ — εἰ μὴ ἦν δεδομένον.

ѣже аще по единомуу писана възша ни саомоу мноѣхъ възсемоу мироу възмѣстити пишѣмѣиѣхъ кѣниѣхъ Сав. Ј XXI₂₃ — ἐὰν γράφηται.

Таква употреба трпног придева почела је већ у старословенском језику да се замењује конструкцијом трпног придева са биѣмъ (взѣмъ), възѣхъ възѣхъ. Тако цитирано место из Јована XVIII₃₆ гласи у Асем. да не прѣданѣ възѣмъ възѣхъ. Има такав пример и у Супрасаљском зборнику: аште во възѣхъ имѣлаз не възѣхъ повѣжденѣ възѣхъ Суп 79₁ ἐπεὶ οὐκ ἄν ἐνικίβηται.

Нема никакве сумње да је тај нови начин образовања пасивног кондиционала постао и зато што се стари кондиционал односно оптатив почео да замењује обликом аориста възѣхъ, као што показује пример из Суп. зб. На тај начин диференцирали су се облици за пасивни аорист възѣхъ повѣжденѣ Суп 78₂₇ и кондиционал възѣхъ повѣжденѣ възѣхъ.

Преглед сложених пасивних конструкција трпних придева са помоћним глаголима бѣти и бѣвати у старословенском језику.

І. Презент.

1. Трпни придев садашњег времена и исѣмъ

а) грчки praesens medii:

дѣвѣ пѣтници вѣнѣмѣ есте — παλεῖται Мт X₂₉; знаѣмѣ ествѣ бѣ сѣдѣхѣи творѣа — γινώσκεται Пс 9₁₇; хвалѣмѣ ествѣ грѣшѣноѣ въз

¹⁾ Занимљиво је да Миклошич не наводи место у споменику одакле је узео тај пример. Зато се и не може одмах са сигурношћу утврдити да ли је у том примеру заиста облик *pryjaty* а не *pryjatz*.

похотѣхъ — ἐπαινεῖται Пс 9₂₄; ꙗко тебе ради оумрише ꙗкии есмъ — банаτούμεθα Пс 43₂₈.

б) partic. praesentis medii + еипі

ѣже естъ сказаемо — ὁ ἐστὶν μεθερμηνευόμενον Мт 1₂₃; ѣже естъ нарицаемо краннико мѣсто — ὁ ἐστὶν λεγόμενος Зог. Мт XXVII₃₈.

2. Садашњи трпни придев и вѣваьхъ — грчки praesens medii:

дрѣво посѣкаемо вживаѣтъ — ἐκκόπτεται Мт III₁₀; оучими вживаѣмъ отъсѣдѣхъ — διδασκόμεθα Кл. I₂₆₁.

3. Трпни придев прошлог времена и вѣваьхъ — грчки praesens medii:

ѣже аште с'пана вживаѣтъ — εἰν γράφηται Ј XXI₂₅; освобождени вживаѣтъ — ἐλευθεροῦνται Суп. Лескин, Нб⁵.; 244 ребра прекодена вживаѣтъ — πλευρά πλησσεται ib. 249; оставьниъ вживаѣтъ домъ — ἀρίεται ὁ οἶκος ib. 253.

II. Имперфекат (претерит).

1. Садашњи трпни придев и вѣхъ, вѣахъ

а) грчки imperfectum medii:

въ вьси странѣ повѣдаѣми вѣахъ глѣ си — διελαλεῖτο Л I₆₅; сиъ си ꙗко мьнимъ вѣ юснѣоуе — ὡς ἐνομιζето Л III₂₃; ꙗко страхома одржимъ вѣахъ — ὅτι φόβῳ συνείχοντο Л VIII₃₇.

б) грчки partic. praesentis medii + ѣн:

вѣ тоу въ поустыини искоушаѣмъ сопоуе — ἦν πεираζόμενος Мк I₁₃; тшста же вѣ одржимма огнемъ — ἦν συνεχομένη Л IV₃₈.

в) грчки infinitivus praesentis medii:

зайе глаголемо вѣ — διὰ τὸ λέγεσθαι Зог. Л IX₇.

2. Садашњи трпни придев и вживаахъ — грчки imperfectum medii:

гонимъ вживааше вѣсомъ — ἠλαύνето Л VIII₂₉; ꙗцѣмъ же неджгомъ одржимъ вживааше — ᾧ δίπτοτε κατείχετο νοσήματι Ј V₄.

3. Прошасти трпни придев и вѣахъ — грчки imperfectum medii:

на неиже градъ нхъ свьзданъ вѣаше — ἀκοδόμητο Л IV₂₉.

4. Прошасти трпни придев и вживаахъ — грчки imperfectum medii:

спасени вживаахъ — ἐσάζοντο Мк VI₅₆; вьчера за оухо оударенъ вживааше — ἐρράλιζето Суп. Слоњски, Wybóg 84; вьчера свьзданъ вживааше осжждениъ вживааше — ἐδεσμεῖτο κατεδικάζето ib.

5. Прошасти трпни придев и вѣхъ вѣахъ

а) грчки partic. praesentis medii + ѣн:

въ немъже не вѣ положениъ — οὐκ ἦν κείμενος Л XXIII₅₈.

б) грчки partic. perfecti medii + ἦν:

бѣ же ноднѣ обавчнѣнѣ влѣсѣи — ἦν ἐνδεδυμένος Μκ I₆; вѣложнѣ вѣ гробѣ иже бѣ нѣчѣнѣнѣ — ὁ ἦν λελατομημένον Μκ XV₄₆; обрѣте мѣсто идеже бѣ написано — οὗ ἦν γεγραμμένον Л IV₁₇; жнѣнѣ едннѣнѣ ѡже бѣдѣх ѡ нѣчѣленѣнѣ отѣ дѣхъ вѣлѣ — αἱ ἦσαν τεθεραπευμένα Л VIII₂; бѣдѣх ѡтагѣчннѣ сѣномѣ — ἦσαν βεβαρημένοι Л IX₃₂.

в) грчки perfectum medii:

внѣдѣша ѣко отѣвлѣнѣнѣ бѣ камѣнѣ — ὅτι ἀνακεκύλισται ὁ λίθος Μκ XVI₄₁.

г) грчки plusquamperfectum medii:

храмннѣ основана бѣ на камѣнѣ — τεθεμελιώτο Μт VII₂.

д) грчки aoristus passivi:

ѣко нѣхъ не оу бѣ прославленѣнѣ — ἐδοξάσθη J VII₃₉; ннѣктоже не бѣ положѣнѣнѣ — οὐδεὶς ἐτέθη J XIX₄₁.

е) грчки partic. aoristi passivi + ἦν:

иже бѣ вѣврѣженѣнѣ — ἦν βληθεὶς Л XXIII₁₉.

ж) грчки imperfectum activi:

вѣдѣна бѣста сѣ нѣмѣнѣ — ἤγοντο Сав. Л XXIII₃₂.

з) грчки perfectum activi:

сѣ мѣсто иде бѣ положѣнѣнѣ — ὅπου ἔδηκταν αὐτόν Μκ XVI₆.

III. Перфекат.

Прошастн трпнн прндев и нѣсмѣ

а) грчки perfectum medii:

о немѣже естѣ писано — περὶ οὗ γέγραπται Μт XI₁₀; ѣко вѣмѣ дано естѣ разоумѣти — δέδοται γινῶναι Μт XIII₁₁; нѣ нѣмѣже естѣ оуготовано — ἀλλ' οἷς ἠτοίμασαι Μκ X₄₀; дѣврн затворѣннѣ сѣтѣ — ἡ θῆρα κέκλεισται Л XI₇; влѣсн вѣсн ннштѣтннѣ сѣтѣ — τρίχες ἰριθμηται Л XII₈; оуничѣженѣнѣ естѣ прѣдѣ ннѣмѣ лѣкавои — ἐξουδένωται Пс 14₁₄.

б) грчки aoristus passivi:

послѣланѣ есмѣ — ἀπεστάλην Л I₁₉; вѣсѣ мѣнѣ прѣдѣна сѣтѣ отѣмѣ — παρεδόθη Μт XI₂₇; сн жнѣна ѡта естѣ — κατελήφθη J VIII₄; отѣ вѣка нѣстѣ слѣшано — οὐκ ἠκούσθη J IX₃₂; кѣ тѣсѣ прнврѣженѣнѣ есмѣ — ἐρρίφην Пс 21₁₁; поставленѣнѣ есмѣ ѡрѣ отѣ нѣго — κατεστάθην Пс 2₆.

в) грчки partic. perfecti medii + εἰμί

послѣланѣ есмѣ — ἀπεσταλμένος εἰμί Мар. J III₂₈; влѣсн вѣсн ннштѣтннѣ сѣтѣ — ἰριθμημένα εἰσὶν Μт X₃₀; нѣстѣ лн написано — οὐκ ἔστιν γεγραμμένον J X₃₄; дѣла нѣго ѣко о бѣсѣ сѣтѣ сѣдѣлана — ἐστὶν εἰργασμένα J III₂₁; ннѣктоже сѣтворѣно естѣ о нѣмѣнѣ — οὐδὲν ἔστιν πεπραγμένον Л XXIII₁₆.

г) грчки partic. praesentis medii + εἶμι

азѣ члѣкъ ѡсмѣ подѣ властѣлѣѡ оучинѣнѣ — εἶμι τασσόμενος Л VII₈.

IV. Аорист.

Прошастѣ трпни придев и вѣихѣ

а) грчки aoristus passivi:

и вѣдѣнѣ вѣистѣ ѡѣ — ἐθεάθη Мк XVI₁₁; оуслѡшана вѣистѣ молѣтѣ тѣоѣ еѡшкѡуѡсѣ Л I₁₃; послѡлана вѣистѣ дѣѣлѣ — ἀπεστάλη Л I₂₆; сѣснѣ вѣшѡ — διεσάφησαν МТ XIV₈₆; побѣнѣ вѣихѣ — ἐπλήγην Пс 101₈; избѡвлѣнѣ вѣихѡмѣ — ἐρρύσθημεν Пс 123₆.

б) грчки perfectum medii:

ѣко кѣнѡсѣ мѣра сѣго оѡжѣнѣ вѣистѣ — кѣкрѣται Ј XVI₁₁; писана вѣшѡ — γέγραπται Ј XX₃₁.

V. Футур.

1. Садашнѣ трпни придев и вѣдѣ и грчки partic. praesentis medii + ἔσομαι

вѣдѣтѣ нѣнѡвѣдѣнѣ вѣѣкѣнѣ — ἔσεσθε μισοῦμενοι МТ X₂₂; грѣлѡ вѣдѣтѣ пошрѡлѣмѣ ѡзѣкѣ — ἔσται πατούμενη Л XXI₂₄.

2. Прошастѣ трпни придев и вѣдѣ

а) грчки futurum passivi:

сѣпасѣнѣ вѣдѣтѣ — σωθήσεται Мк XVI₁₆; помѣлѡвани вѣдѣтѣ — ἐλεηθήσονται МТ V₇; прѣдѣ вѡдѣтѣкѣ вѣдѣнѣ вѣдѣтѣ — ἀχθήσεσθε МТ X₁₈; вѣнѣ вѣдѣтѣ — дарѣсѣсѣ Мк XIII₉; глѡно вѣдѣтѣ — λαληθήσεται Мк XIV₉; оѡжѣнѣ вѣдѣтѣ — παρακολουθήσεται Мк XVI₁₆; забѡвѣнѣ вѣдѣтѣ нѣштѣнѣ — ἐπιλησθήσεται Пс 9₁₉; вѣигнѣнѣ вѣдѣтѣ — ἐκδιωχθήσονται Пс 145₂.

б) грчки futurum medii:

нѣгнѣнѣ вѣдѣтѣ — ἐξελεύσονται МТ VIII₁₂.

в) грчки praesens medii:

отѣ плодѣ бо дрѣво познѡно вѣдѣтѣ — γινώσκεται МТ XII₈₈; нѣ вѣдѣтѣ оѡжѣнѣ — οὐ κρίνεται Ј III₁₈; ѣко сѣх члѣскѣ прѣданѣ вѣдѣтѣ вѣ рѡцѣ члѣвѣцѣ — παραδίδοται Мк IX₃₁.

г) грчки partic. perfecti medii + ἔσομαι:

вѣдѣтѣ раздрѣшѣно — ἔσται λελυμένον МТ XVI₁₉.

д) грчки partic. perfecti medii + ὦ:

аштѣ нѣ вѣдѣтѣ ѣмоу данѡ сѣсѣ — ἐάν μὴ ἦ δεδομένον αὐτῷ Ј III₂₇; проентѣ да радѡстѣ ваѣнѣ нѣплѡнѣнѣ вѣдѣтѣ — ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ἦ πεπληρωμένη Ј XVI₂₄; да вѣдѣтѣ нѣ тѣ сѣштѣнѣ вѣи-нѣштѣнѣ — ἵνα ὦσιν ἡγιασμένοι Ј XVII₁₉.

е) грчки *conjunctivus aoristi passivi*:

Да не осуждени бјдете — ἵνα μὴ κριθῆτε МТ VII₁; аште пропо-
вѣдѣно бјдетѣ вѣнѣне се — ὅπου ἐὰν керυχθῆ МТ XXVI₁₈; да подѣ
сплѣдомѣ положенѣ бјдетѣ — ἵνα ὑπὸ τὸν μόδιον τεθῆ Мк IV₂₁; да
сѣсна бјдетѣ — ἵνα σωθῆ Мк V₂₃.

На основу изнетог материјала могу се извести ови закључци
о старословенском пасиву:

I. Као помоћни глаголи служили су финитни облици глагола
бѣти и бѣвати. бѣвати долази само у презенту и имперфекту,
што стоји у вези са итеративним значењем тога глагола.

II. Грчки *praesens medii* преводи се на четири начина:

1. садашњи трпни придев и *нсмь*
2. " " " " *бѣвалъ*
3. прошасти трпни придев свршени и *бѣвалъ* и *бјдѣ*
4. " " " *несвршени* "

Грчки *imperfectum medii*:

1. садашњи трпни придев и *бѣхъ* или *бѣахъ*
2. " " " " *бѣваахъ*
3. прошасти трпни придев *бѣхъ* *бѣахъ*
4. " " " *бѣваахъ*

Грчки *perfectum medii*:

1. прошасти трпни придев и *нсмь*
2. " " " " *бѣхъ*
3. " " " " *бѣхъ* (свега један пример)

Грчки *aoristus passivi*:

1. прошасти трпни придев и *бѣхъ* (у јеванђељима и псалтиру
42 примера)
2. прошасти трпни придев и *нсмь* (8 примера)
3. " " " " *бѣхъ* (2 примера).

П. Ђорђевић